ئەخۆڵ

لە نێوان ئەدەب و هونەردا

ئامادەکردنی

مەریوان قەفتان

ئەخۆل

هەواڵنامەی کتێب

لەنێوان ئەدەب و هونەردا

ئامادەکردنی

مەریوان قەفتان

سلێمانی

- ناوی کتێب : ((ئەخۆڵ)) لە نێوان ئەدەب و هونەردا
- بابەت : ئەدەبی کوردی - لێکۆڵینەوە
- ئامادەکردنی : مەریوان قەفتان
- تایپ ودیزاین : نـامۆ قەفتان
- دیزاینی بەرگ : هونەر عوسمان
- وێنەی شاعیران و گۆرانیبێژان : هونەرمەند ڕێبوار خالید
- سەرپەرشتیاری چاپ : مەریوان قەفتان
- تیراژ : 500 دانە
- چاپخانە : ناوەندی سارا بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە
- نۆبەتی چاپ : یەکەم چاپ

لە بەڕێوەبەرێتیی گشتیی کتێبخانە گشتییەکان
ژمارە سپاردنی (1019) ی ساڵی 2019 ی پێدراوە

هەواڵنامەی کتێب

پرۆژەی قەفتـان

لە بڵاوکراوەکانی:
پرۆژەی قەفتـان بۆ چـاپ و بڵاوکردنەوە - (٥)

891,5971072

ق 432 مەریوان قەفتان

ئەخۆل لە نێوان ئەدەب و هونەردا/ ئامادەکردنی مەریوان قەفتان . ـ چ 1. ـ

سلێمانی ناوەندی سارا بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە 2019

216 ل 17 سم x 24 سم

1. ئەدەبی کوردی - لێکۆڵینەوە

أ. ناونیشان

هەواڵنامەی کتێب

ئەخۆڵ لە چاپی دووەمی دیوانەکەیدا وا دەفەرموێت :

پێشکەش

بەوانەی فرمێسکی شین و شادی لە چاویانا قەتیس ماوە ....

ئەخۆڵ

هەواڵنامەی کتێب

پێشەکی

مەریوان قەفتان

کاتێك کاری ئامادەکردن و سەرپەرشتی لە چاپدانی چاپی چوارەمی دیوانی ئەخۆلم گرتە ئەستۆ و پاش چاوپیاخشاندن و تاوتوێکردنی چاپی یەکەم (پەیمان و شیوەن 1970) وچاپی دووەم (دیوانی ئەخۆل 1984) و چاپی سێهەم (دیوانی ئەخۆل 2000) دەرکەوت چاپی یەکەم و دووەم سەرجەمی شیعرەکان لەخۆ ناگرێت بەڵام چاپی سێهەم « کە لەلایەن کۆچکردوو خاتوو "پەری خان"ی کچی ئەخۆل و بە هاوکاری بەڕێز "کاك ئەحمەد حسێن" لە ساڵی 2000 چاپکرابوو » سەرجەمی شیعرەکان و چەندەها نووسین و لێکۆڵینەوەی بەسوود و دوکۆمێنت و وێنە لە خۆدەگرێت، بە باشمان زانی ئەمجارەیان تەنها شیعرەکان بۆ چاپی چوارەم بلاوبکەینەوە و هەرچی نووسین و لێکۆڵینەوەی چاپی سێیەم و نووسینی تر لەسەر ئەخۆلی شاعیر هەیە لە کتێبێکی جیادا بلاوی بکەینەوە، وە لەبەر ئەوەی چەند هۆنراوەیەکی ناسك و پاراوی ئەخۆل ئاوازی بۆ دانراوە و کراوە بە گۆرانی لەلایەن هونەرمەندانەوە، بڕیارمان دا وەك نرخاندنێك، ناوی ئاواز دانەران و گۆرانیبێژان و نۆتەی ئاوازەکان لەم کتێبەدا زیادبکەین.

بۆ ئەم مەبەستە و پاش گفتوگۆ و ڕاوەرگرتنی بەڕێزان کاك کامەران کوڕی ئەخۆلی شاعیر و مامۆستا ئەحمەد حسێنی خەمخۆری شاعیر پێشنیارەکەمیان پەسەندکرد و کتێبەکە لەسەر پێشنیاری کاك ئەحمەد حسێن ناونرا « ئەخۆل لە نێوان ئەدەب و هونەردا » ، وێڕای چەندین هەوڵ و پرسیار و ئاگانامە لە ڕۆژنامەی ئاوێنە ژمارە (602) و چاوپێکەوتنی تەلەفزیۆنی بۆ کۆکردنەوەی نووسین یا هەربابەتێك لەسەر ئەخۆل بۆ دەوڵەمەندکردنی کتێبەکە، هیچ بابەتێکمان بەدەست نەگەیشت جگە لە نووسینەکانی ناو سێیەم چاپی دیوانەکە و چەند کورتە باسێك لەسەر ئەخۆل لە گۆڤاری گەلاوێژ و ڕۆشنبیری نوێ و ڕۆژی کوردستان و ڕۆژنامەی ئاوێنە و ئەم نووسینانەی تر لەسەر

هەواڵنامەی کتێب

"ئەخۆڵ" که به سوپاسەوه له لایەن مامۆستا ئەحمەد حسێنەوە خرایه بەردەستمان "شایەنی باسه کاك ئەحمەد حسێن کەسێکی دڵسۆز و خەمخۆری ئەخۆڵی شاعیره" و به ڕێز و سوپاسەوه هاوکارێکی سەرەکیم بوو:

1. کورتەیەك لەسەر ئەخۆڵ و شیعرەکانی/ مێژووی ئەدەبی کوردی/ د.مارف خەزنەدار.
2. کەشکۆڵی گیو/ کۆکردنەوەی گیوی موکریانی.
3. مێژووی کتێبخانەکانی سلێمانی / مارف ناسراو – ساڵی 2000
4. نووسینێکی بەڕێز ئەحمەد حسین بەناوی (ئەخۆڵ شاعیری ئەوین و ئازادی).

- وه چاوپێکەوتنێکی "ئەخۆڵ" لەسەر کاسێتێکی ڤیدیۆیی له "ئەرشیفی کۆمەڵەی کەلەپوور و فۆلکلۆری کورد" له سلێمانی.
- هەروەها چەند وێنەیەکی ئەخۆڵ له لایەن کاك "کامەران" کوڕی ئەخۆڵی شاعیرەوە.

گفتوگۆ لەسەر چاپی چوارەمی دیوانی ئەخۆڵ هاوینی ساڵی 2017

کامەران ئەخۆڵ ئەحمەد حسێن مەریوان قەفتان

ووتەیەك

ئەخۆل وەك شاعیرێکی هەڵقوڵاو لە ناو کۆمەڵانی خەڵک و کەسێك کە خۆی، خۆی پێگەیاندووە، لە زۆر ڕوویانەوە تایبەتمەندێکی تایبەت بە خۆی هەیە، کە لە ناو شاعیرانی کلاسیکی کوردییدا نابیندرێ و لەگەڵ شاعیرانی سەردەمی خۆشیدا جیاوازێکی زۆری هەیە. ئەخۆل وەك بۆ خۆی باسی لێوەدەکا، کەسێکی خوێندەوار و پێگەیشتووی جیهانی خوێندن بە لای مامۆستایەکەوە لە خوێندن و خوێندنەوەدا ڕانەهاتوو، بەڵکو زۆرتر پەروەردەی دەستی کەسایەتیی مەزنی ئەو سەردەمە زانا و فەیلەسوفی مەزن مامۆستای نەمر حاجی تۆفیق پیرەمێرد بووە، بە هۆی کارکردن لە ڕۆژنامەی " ژیـن "دا چاوی بە گەلێك ووتار و نووسینەکانی نووسەرانی ئەو ڕۆژنامەیە کەوتووە و مێشکی خۆی بە خوێندنەوەیان زاخاو داوە . ئەوەیە دەبینین شێعرەکانیشی زۆر لە ووشەی قورسی ئەدەبی و کینایە و ئیستیعارەوە دوورن، بە زمانێکی زۆر سادە و ساکار باس لە ژیانی خۆی دەکا و دەڵێ : کە چاوم کردەوە ڕوانیم بە دەوری خۆم و دنیادا چلۆن خۆم دی لە لافاو و شەپۆل و گوژمی دەریادا؟ چ لافاوێك سەراسەر پڕ لە ناسۆر و لە ناکامیی لە ئەشکەنجە و کلۆڵیی و نەگبەتیی پڕ بوو لە سەرسامیی نە باوکێك بوو، دەسم بگرێ و بە ڕێگەی ڕاستییـا بم با لە ژێر سایەی جگەر سۆزیی و حەنانیی دا بە خێوم کا نە کۆشی گەرمی دایکێك، وەکو دایکی هەڤاڵانم کە تیایا بسرەوم ساتێك، پشوویەك بێتە بەر گیانم .... ئەوا ئێستاش کە ئەم بینی، کەوا زیندووم و هەر ماوم بەڵام مردم لە تافی لاوییا و هێشتا نە نێژراوم مرۆڤ دەبێ چەند سەختی کێشـا بێ، چەند بە دەست ژیان و دابینکردنی بژێوییەوە خۆی ماندوو کردبێ، هەستی ناسک و دەروونی پڕ لە ناسۆری چەند بەم هۆیەوە کزەی لێهاتبێ، کە لە باوەشی گەرمی دایك و سێبەری بەزەیی و پەروەردەیی باوك خۆی بە هەناسەسارد و بێبەش دی بێ؟ کە لە پارچە شێعرێکی تردا درێژە بەم هەستە ناخۆشەی خۆی دەدا و دەڵێ : لە سایەی عەشقەوە خۆم دەربەدەر خۆم هەمیشە زار و گریـان قوڕ بە سەر خۆم ... وەکو بولبول لە ناو گۆشەی قەفەس دا ئەسیرم، بێ گوڵ و شاخ و سەحەر خۆم لە بەر غەم خواردنم، خوردم نەماوە بە بێ یارم، شەکەر عەینی زەهـر خۆم ... وەکو دێوانە بێ بەرگ و نەوا خۆم وەکو قومری خوا بێ باڵ و پەڕ خۆم. ئەم شاعیرە دڵ ناسک و هەستەی خۆشی لە خۆ نەدیوە، بە پێچەوانەی ژیانی پڕ لە کوێرەوەریی و تاڵیی خۆی، شێعرەکانی ڕەنگدانەوەی هەست و بیر و بیچمی جوانییە، هەر ئەوەشە شێعرەکانی زۆر بە ساکاری داڕشتووە، لەگەڵ نەوا و مۆسیقای کوردییدا خۆی دۆزیوەتەوە و گەلێك لە هونەرمەندانی دەنگ زەنوێری کوردستان

شێعرەکانی ئەخۆل یان کردووە بە بەشی سەرەکی گۆرانییەکانی خۆیان و چڕیویانە . ئەخۆل لە هیچیەك لە بابەتەکانی شێعریی دا بەرامبەر بە شاعیرانی سەردەم یا پێش خۆی کەمی نەهێناوە، لە هەموو بوارەکانی شێعریی دا : غەزەل، چەکامە، چوارخشتەکی، پێنج خشتەکی و... دەستێکی باڵای بووە و ئەسپی خۆی لەو گۆڕەپانەدا تاوداوە. وەك شاعیرێکی نەتەوەیی و نیشتمانپەروەر، بیری بەلای نەتەوە و نیشتمانەکەوە بووە، لە یادی شەهیداندا دەڵێ :گەردوون چیت نەکرد بە کوردی هەژار چی ما بێ نەیکەی کەچڕەو و ڕەفتار کام شاخ و کام دەشت، کام لوتکە و سەریاڵ گڵگۆنت نەکرد بە خوێنی کورد ئاڵ ... کام ڕۆڵە و کیژ و ژنی بێچارە نەت کرد بێ باوان، نەت کرد ئاوارە ئینجا بە شینی چوار ڕۆڵە، چوار لاو عیزەت و قودسی، خێرۆڵلا و خۆشناو خوێنی ووشکبووت پێگەشانەوە خەمی دوژمنت پێ ڕەوانەوە .... هەرگیز کۆڵ نادەین: بۆ ڕۆژی شادیی هەتا هەڵنەکەین ئاڵای ئازادیی ئەوسا بانگ ئەکەین پڕ بەم دنیایە پڕ بەم شاخانە و چۆڵ و چیایە ئای چەند بەرزییە لە ڕێی میللەتا پێ لە زنجیر و گەردن لە پەتا ، ئەخۆل لە چەکامەی " سکاڵا لە گەڵ بولبول "دا کە چەکامەیەکە زۆر جوان داڕێژراوە و زۆر مامۆستایانە پەسنی بەهاری کوردستان دەدا، دەڵێ : بەهارە بولبول، بولبول بەهارە سەرەتای ناڵەی سەوداییی زارە وەرە بناڵێین بە جووت لە شەودا ئێمەی شەو بێدار، بێخەم لە خەودا ...دەشت و کێو هەمووی بە گوڵ خەمڵیوە بەرگی بووکێنی تازە پۆشیوە ... پۆڕ بە گەناسە و قومری بە ئاواز بوون بە دوو یاری هاودەم و هاوڕاز ... تاکو ئەچینە باوەش دایکی خاك بە ئاهی سارد و بە دڵی خەمناك بپاڕێینەوە لای تاکە خوامان بەڵکو بێتە بەر گوڵی هیوامان ئەخۆل لە پارچە شێعرێکدا، کە وەك وەسییەت " پێسپێریی " ووتوویەتی، ئاواتەخواز بە خاکی ڕێگای یار واتە نیشتمان لە ناو گۆڕا دەمم پڕکەن و دەڵێ ... : بە خاکی گۆڕەکەم سوێندتان ئەدەم ئەی هەمنشینانم لەگەڵ تابووتەکەم سەف سەف بە مەحزوونی بتان بینم وەسییەت بێ، لە سەیوانا بچن تەسلیم بە خاکم کەن بە تاوی زولفی لەیلایێ، بدورن کفنی ڕەنگینم لە ناو قەبرا دەمم پڕکەن، لە خاکی ڕێگەکەی یارم نەوەك ئاسمان بسووتێنێ، هەناسەی جەرگی خوێنینم بڵێن: بەو واعیزەی یاران کە تەڵقینی منی دادا بە ناوی لەیلەوە توخوا بخوێنن ویرد و تەڵقینم.

سەپان کوردی

(عبدالحميد حسێنی)

ژیاننــامە

پێشـەکی - چاپی دووەمی دیوانی ئەخۆل ساڵی ١٩٨٤

نووسینی: ئەخۆل

لەسـەر داخـوازی زۆر کـەس لەمـەوپێش و ئێسـتا ئـەم کورتـە باسـە دەربارەی ژیان و بەسەرهاتی خۆمەوە دەنووسم.

1. ناوم (ئەحمەد) باوکم (دەروێش) باپیرم (عەبدوڵلایە) ، ناوبـانگم ئەخۆلە، لە ساڵی 1911ی زاینی لە سلێمانی لە گـەڕەکی دەرگـەزێن لـە ناوچەی سەرگوڵ هاتومەتە دنیاوە، کە لە دایك بووم بە ساوایی بـاوکم و دایکم و خێزانەکەمان لە جیاتی ئەحمەد پێیان وتـوم (ئـەحۆل) وە هـەر لـەو کاتـەدا ئامۆزایـەکم بووە زمانی گرتووە، بەڵام زمـانی بـاش نەپـژاوە بڵـێ (ئـەحۆل) پێـی وتـوم (ئـەخۆل) ئـیتر لـەو کاتەوە لە ناو خێزان وخزمان و گەڕەکدا هەر بە **"ئەخۆل"** ناویان بردووم هەتا ئێستا.

2. پلەی خوێندەواریم

پایەی خوێندەواریم بە داخەوە زۆر کەمە چونکە ئەو کاتەی من گەیشتومە تەمـەنی خوێنـدن پاش جەنگی یەکەمی جیهانی بوو، وە گرانی و پەشێوی لـە سـلێمانیدا هـەبوو، وە قوتابخانـەش نەبوو لەلای مامۆستایەکی نـاوخۆیی، حـوجرە هـەبوو توانیم قورئـانی پـیرۆز بخـوێنم ئینجا کـە لەشکری ئینگلیز هاتە سلێمانیەوە قوتابخانەیەك بە ناوی (نمونەی سـەعادەت) کرایـەوە، چـومە ئەو قوتابخانەیە و لەوێ مامەوە هەتا پۆلی یەکەمم تەواو کرد.

ئینجا شۆڕشـی شـێخ مـەحمود و بۆمبـارانی بەسـەرداهات و قوتابخانەکـە نـەما، هـەتا شـێخ مـەحمود حوکمی کەوتە دەست ، ئەوکاتە دوو قوتابخانە کرایەوە یەکێکیان بە نـاوی (مـەحمودی) و ئـەوی تریـان بە ناوی (قـادری)، من چومە قوتابخانەی (قـادری) هەتا گەیشتمە پۆلی سێ دیسان سلێمانی کەوتـە ژێـر بۆمبارانێکی زۆرەوە قوتابخانە نەما خۆشم ماوەیەك چووم بۆ بەغداد ، کـە هاتمـەوە لـە پـۆلی سـێ وە دەستم پێکردەوە هەتا چومە پۆلی پێنجەم ، لە پێش نیوەی ساڵدا لەبەر هۆیەك کـە نـابێ لێـرەدا باسـی کەم وازم لە خوێندن هێنا ، وەهێشتا لـە تەمـەنی منداڵیـدا بـووم هـەوڵم دا بـۆ ئـیش کـردن تـا لـە ڕۆژی 1929/9/2 دا لە چاپخانەی شارەوانی لە سلێمانی ئەو کاتـە ڕۆژنامـەی (ژیـن و ژیـان) ی دەرئـەکرد ، چوار ساڵ و نیو لەوێ مامەوە هەتا 31 / 3 / 1934 ، کە چاپخانەکە داخرا هەر لەو سـاڵەدا بـووم بـە نووسەر لە دادگا هەتـا ساڵی 1970 خانەنشین بووم.

بـەڵام بەڕاسـتـی ئـەو ماوەیـەی لـە چـاپخانەکە ئیشـم ئـەکرد زۆرم پـیٚ خـۆش بـوو وە ئـەو ماوەیـە (پیرەمێرد)ی نەمر هەرچەند کاربەدەست و لێپرسراوم بوو بەڵام ئەرکی دەرهێنانی ئـەو دوو ڕۆژنامەیـەی زۆر لەسەر شان بوو بە تایبەتی هەر لەو ماوەیەدا بـوو کـە (پەنـدی پێشـینان و ڕۆحـی مەولـەوی) و زۆر هۆنراوە و نووسینی تری بە نـرخ لـە ڕۆژنامەکانـدا بـڵاو ئـەکردەوە لـەوە سـودم وەرگـرت جگـە لـەوەش هۆنراوە و نووسینی زۆر ئەهات بۆ چـاپخانەکە نـەك هـەر لـەناو عێـراق بـەڵکو لـە زۆر شـوێنی دەرەوەی عێراقدا هۆنراوە و پەخشان و نووسینی تریش ئەهات هەموویم ئەخوێنـدەوە جگـە لەمانـەش پەیوەنـدیم هەبوو بە بنەماڵەی شێخانی ناوچـەی بیـارەوە کـە لـەم بنەماڵەیـەدا شـاعیر و نووسـەری لیٚ هەڵکـەوتبوو وەك مامۆستا محەمەد عەلی «مەدهۆش» لە دیوانی (یانەی دڵان) دا باسی کردووە لـەو بنەماڵەیـە مـن و محەمەد ئەحمەد تەها «کامەران موکری» کە برامە و خاڵی جوانەمەرگم «مەلا سەعدی» بەشدار بووین.

ئینجا ئەو ماوەیە کە لە چاپخانە بـووم ئەمانـە هانیانـدام وەك هـەوێنێك چـووە خوێنمـەوە کـە بتوانم هەندیٚ هۆنراوە پێشکەش بکەم هەر بەو هۆیەوە زۆر لە شاعیرانی هاوچەرخ زۆریانم ناسی، بەڵام زۆرتری کۆبونەوە لە کۆڕی شیعردا لەگەڵ هەندیٚ لە شاعیر و نووسـەردا وەك (شـێخ نـوری شێخ ساڵح و فایەق بێکەس و شێخ سەلام و گۆران و ئیبراهیم ئەحمەد و ڕەمزی قەزاز) بووە. وە هەر لەو کاتەوە توانیم بەشداری ڕۆژنامەی (ژین ، ژیان، گۆڤـاری گەلاوێـژ و ڕۆژی نـوێ) بکـەم تـا لـە ساڵی 1970 دا توانیم یەکەم دیوانم پێشکەش بکەم بە ناوی (پەیمان و شیوەن) ەوە بڵاوکرایەوە.

3. خۆم دانی پیا ئەنێم کە هەندیٚ لەو هۆنراوانە کە لە ساڵانی 1930 بەرەو ژورتـر نووسیومە ئێستەش شێوەی هاوچەرخ و پێش هاوچەرخمە .. بـۆ نمونـە هەنـدێکیان وەك (مەحوی، نالی، حەمدی، کەمالی، سەلام، بێکەس، شـێخ نـوری) و زۆری تـر بـەم شـێوەیە هۆنراوەیـان دانـاوە، نـەك هـەر بـە هونـەر بـەڵکو بـە هونـەرێکی گـەورە دانـراوە کـە هۆنراوەکانیان تێکەڵن لە وشەی عەرەب و فارس و هـەتا تـورکیش. ئینجـا ئەگـەر کـەم و کوڕی تیادابیٚ منیش پەیڕەوی ئەوانم کردووە، وە هیوام وایە خوێنـەرانیش بـەو چـاوەوە سەیری بکەن ئەگەر ناتەواویەکیشی تیادابیٚ چاوپۆشـی لیٚ بکـەن و بـە دڵێکـی فراوانـەوە ئامادەم بۆ ڕەخنە و لێکۆڵینەوە.

ئیتر سوپـاس

ئەخۆلی بـاوك و هـاورێ

چاپی سێیـەمی دیوانی ئەخۆڵ ساڵی 2000

پـەری ئەخۆل

خوێنەری بەرێـز و هێـژا ، ئەخۆل لەگەڵ ئەوەی کە شاعیرێکی پایەبەرزی سەردەمی خۆی بوو لەهەمان کاتدا باوکێکی دڵسۆز و هاورێیەکی شیرین بوو لە ناو خێزانەکەی دا ، هەمیشە دەستی سۆز و خۆشەویستی بە سەرمانا ئەهێنا لەسەر بناغەیەکی پڕ هەستی نەتەوایەتی و کوردایەتی و ڕەوشتی بەرز و دڵپاکی ئێمەی ڕۆڵەکانی پەروەردە کردووە ، مرۆڤێکی ڕاستگۆ و تێگەیشـتوو بـوو ڕاگرێکـی پتـەو بـوو بـۆ خێزانەکـەی لەبـەر ئـەوەی لـە تەمـەنی هـەرزەکاری دا ژیانێکی سەختو دژواری بەسەر بردبوو بۆیە خۆی کردبووە دەوارێك و ئێمـەی لـەژێر سـایەی دا کۆکردبوەوە. ئەخۆلی باوك کەسێکی جوامێر و قسـەخۆش بـوو سەرگوزوشـتە و بـاس و خواسـی زۆر لەلا بوو، زۆر کات لەدەوری کۆ ئەبوینەوە و گوێمان لە قسە خۆشەکانی ئـەگرت وە سـودی تەواومان لێ ئەبینی، زۆر خۆشەویست بوو لە لای خوشك و برا و کەس و هاورێکانی، ئەتوانم بڵێم لە ژیانیدا دڵی کەسی لێ نەرەنجاوە.

بەڵێ سۆزی خۆشەویستی باوك فرزەنێتی سۆزێکی دەرونی یە هـیچ هێزێـك نـی یـە بەرهەڵسـتی بکات بۆیە مردنی ئەخۆل کۆستێکی گران بوو بۆمان. دیمەنی مردن دیمـەنێکی سـامناك و پـڕ لـە ئێشە بە تایبەتی کاتێك ئەبینی باوەش ئەکات بە خۆشەویسترین کەستا و لێت ئەفرێنێ.

1. ئەخۆل ئەو باوکە بوو کە تەنانەت لە دوا ساتەکانی ژیانی دا بە دەم ئەو ئێش و ئـازارەوە هیـوای ئایندە لە گەرووییەوە دەر ئەپەڕی بۆیە دوا سۆزی خۆشەویستی کەهەفتەیەك بەر لـە ماڵئـاوایی کـردن بۆ ڕۆڵەکانی بەجێهێشت ئەم پارچە شیعرەی لای خوارەوەیە کە دوا دیاری بوو لە ژیانی دا :

ڕۆڵـەکانم فرمێسك برێـژن لەسـەر تەرمەکەم
فرمێســـکی منـــیش هــەر بــۆ ئێوەیــە
تــاکو لــەو دنیـا بــە یــەك ئەگەینــەوە
تــەنها فرمێســـکێك لــە دڵ و چــاومایە
خــاوەنی خــۆی هەیــە ئــەویش خودایــە

بەڵێ ئەخۆڵی باوك كاتژمێر 7,30 ی سەر لە بەیانی ڕۆژی چوار شەممە ڕێكەوتی 29/ 6/ 1988 زاینی بەرامبەر 7 ی پوشپەڕی ساڵی 2688 ی كوردی دڵە گەورەكەی لە لێدان كەوت و بەرەو سەیوان بەڕێ كرا و بووە میوانی هەمیشەیی خاكە شیرینەكەی كوردستان .. هەزاران هەزار سڵاو لە گیانی پاكی ئەخۆڵ و گشت ئەو شاعیر و نووسەرانەی كە ژیانی خۆیان تەرخان كردبوو بۆ خزمەت بە ئەدەب و هونەری كوردی.

2. بەهرەی شیعر نووسینی ئەخۆڵی شاعیر لە 20 ساڵی یەوە دەستی پێ كردوە، ئەویش بە هۆی باری ناهەمواری ژیانی یەوە بووە كە هەر لە منداڵی یەوە بێ باوك بووە و باوكی لە شەڕی سەفەر بەلك دا شەهیدكراوە، لەلای مامەكانی پەروەردە بووە ، ئەو شیعرانەی لەساڵانی 1930 – 1931 – 1932 كەوا لەم بەرگەدا بێ دەستكاری بڵاومان كردۆتەوە شێوەی ئەو سەردەمەی پێوە دیارە و زۆربەی شیعرەكانی لە ناخی ئەوین و هەستی یەوە هەڵقوڵاون وەك ئەم نمونەیەی كە پێش چاوتانی ئەخەین:

بە نەوعێ عاشقی ڕووتم خەریكە ڕوو لە سەحراكەم
وەكو دەروێش و دێوانە بە جارێ تەركی دنیاكەم

ئەخۆڵ وێڕای ئەوەی كە پلەی خوێندەواری كەم بووە بەڵام شارەزایی تەواوی لە زمانەكانی (عەرەبی و فارسی و توركی) دا هەبوو تەنانەت هەندێ جاریش شیعری فارسی ئەگۆڕی یە سەر زمانی كوردی و یان لەگەڵ شیعرێكی كوردیدا وەك پێویست تێكەڵی ئەكردن ئێمە لێرەدا نمونەیەكی شیعری وەرگێڕاوی فارسیتان ئەخەینە بەرچاو بۆ زیاتر پەرەپێدانی باسەكەمان:

این چرخ چو كاسی است نگون افاده
در وی همه زیركان زبون افتاده
در دوستی شیشه و ساغر نگرید
لب برلب و در میانه خون افتاده

ئەم چەرخە وەكو كاسەیەكی قلٚپە سەرەو خوار
كەوتون لە بنی دا بە زەبونی هەموو هوشیار
تێ فكرە لە خۆشەویستی مینا و پیاڵەش
خوێنیان كە لەسەر لێوی یەكە و خوێن لە سەر زار

ئەخۆڵی شاعیر جگە لە نووسینی شیعری ئەوین، شیعری شیوەنیشی بۆ شاعیران و گەورە پیاوانی

کورد نووسیوەو زۆر بە ئاواتەوە بووە کە ئاڵای کوردستان هەڵکرێ و هەمیشە شـەکاوەبێ ئـەوەتا لەم دوو چوارینەیەدا دوا نیازی دڵی دەر خستووە:

لەو شوێنەی ڕێك کەوت ئاڵای کورد هەڵکەن
شـایەد ئـەو جێـیـە سـەخت بــــوو ڕەقــەن
بــێن ســـەرم بـــەرن بـــە خوێناوەکـــــــــەم
بیخوێننـــەوە جێگـــای بـــۆ خۆشــــــــکەن
خـــۆ ئەگـــەر چـــووبمە ڕیـــزی مـــردووان
هەڵکـــەنن گـــۆڕم لـــە گـــردی ســـەیوان
بـــە ئێســـکی لەشـــی پـــڕ لـــە ژانـــی گـــەل
هەڵکـــەنن جێگـــای ئـــاڵای کوردســـتان

3. هەندێ ڕوون کردنەوە دەربارەی بنەماڵەی ئەخۆل

لە حوزەیرانی ساڵی 1987 دا لە گۆڤاری ڕۆشنبیری نوێ ژمارە 114 لـە ژێـر نـاو نیشـانی (فەرامەرزی زەنگەنە پاڵەوانی دوانزە سوارەی مەریوان) لە بڵاوکردنەوەی غەفور مـیرزا کـەریم و لە نووسینی خوالێخۆشبوو ئەنوەری مەلا حەمە ئاغا کە ئامۆزای ئـەخۆلی شـاعیرە وەرم گرتـووە کە لە سەر بنەماڵەکەیان نووسیویەتی لە ساڵی (1973 – 1974) کە ئەمە دەقەکەیەتی :

شاعیر ناوی ئەحمەدە کوڕی دەروێش کوڕی عەبدوڵڵا کوڕی برایم ئاغا کوڕی حەسـەن ئاغا کـە ناوی فەرامـەرزی زەنگەنـە دەرچـووە ئـەویش واتـا (حەسـەن ئاغـا)، یـەکێك بـووە لـە دوانـزە سوارەی مەریوان ئەمە لە باوکەوە.

لە دایکیشەوە خوشکەزای مەلا سەعدی یە ، ئەخۆلی شاعیر لە خێزانێکی کورد پـەروەرو شاعیر و شیعر دۆست بووە ، لە ڕۆژگاری ژیانیدا زۆر ناهەمواری و ئازاری چەشتووە، بەهۆی باری سیاسی براکانی یەوە (نوری شێردڵ و کامەران موکری) کە ژیانیان هـەر بـە دیلـی و ئەشکەنجەچەشتنەوە بردۆتە سەر، لە پێناو ئەم خاکەدا خۆیان بەخت کردووە و هەمیشە بە دڵێکی پڕ لە ئومێدی سەربەستی بۆ گەلی کوردەوە درێژەیان بە خەباتی خۆیان داوە تا دوا ڕۆژی تەمەنیان ، بەڵام سەد داخ ئەم ئازادی و سەربەستی یـەیان بـە چـاوی خۆیـان نـەدی. ئـەخۆلی شـاعیر وێـرای نووسـینی شـیعر و پەخشـان و ئـەدەبیات ، بـەهرەی خۆشنووسـی (خطاط) شی هەبووە.

4. لە 13 / 10/ 1983 چاوپێکەوتنێکی لەگەڵ ساز کرا لەلایەن خوالیخۆشبوو کاکەی فەللاح و بەڕێز جەمال غەمبار و پرسیاریان لەبارەی هەندێ لە شیعرەکانیان لێ کرد.

5. لە 15 / 8 / 1988 کۆڕێکی ڕێز لێنانی بۆ گیرا بە هۆی تێپەڕبوونی چل ڕۆژ بەسەر کۆچی دوایی دا ، یەکێتی نووسەرانی کورد لقی سلێمانی بە هاوبەشی لەگەڵ لیژنەی بەڕێوەبەرایەتی ڕۆشنبیری جەماوەر لە هۆڵی ڕۆشنبیری بۆ ساز کراو شایانی باسە چەندەها شاعیر و ئەدیب و نووسەر بەشدارییان لەم کۆڕەدا کرد.

6. لە 22 / 7 / 1993 لە هۆڵی ڕۆشنبیری بە هاوکاری بنەماڵەی ئەخۆل شەشەمین کۆڕی ساڵڕۆژی کۆچی دوایی بۆ ساز کرا .

7. لە سەرەتای ساڵی 1989 دا بەڕێز کاك ئەحمەد حسێن ئەحمەد لێکۆڵینەوەیەکی تێر و تەسەلی لەسەر شیعرەکانی ئەوجای دیوانی ئەخۆل نووسیوە ، لەم دواییانەدا لە ژمارە 3 ی گۆڤاری پەیڤین ساڵی 1998 دا بڵاو کراوەتەوە.

8. ئەخۆلی شاعیر لە ساڵانی 1971 – 1975 خاوەنی کتێبخانەی (خانزاد) بوو لە شەقامی مەولەوی شوێنی (دەبۆکە)ی ئێستا ، کاتێك ڕوخێنرا و تازە کرایەوە، ئەخۆل لە دوکانەکەی بێ بەش کرا.

9. لە دوو توێی ئەم دیوانەدا دەبێت هاندان و ڕێنمونیی پرۆفیسۆر عیززەدین مستەفا ڕەسوڵ بخرێتە پێش چاو کە بە قەڵەمە بە برشتەکەی پێشەکی یەکی نایابی بۆ دیوانەکە نووسیوەو جێگای ڕێز و لەبیرنەچونەوەیە ئەمەش وەفایەکە بۆ گیانی پاکی شاعیر.

10 . هێشتا باوکم لە ژیاندا بوو باسی هاوکاری و دڵسۆزی برای بەڕێز مامۆستا ئەحمەد حسێن ئەحمەدی بۆ دەکردین، لە لاپەڕە (126)ی چاپی دیوانی ئەخۆل دا ئەم عیبارەتەی نووسیوە (سوپاس بۆ کاك ئەحمەد حسێن ئەحمەد کە پاکنووسی شیعرەکانی نێو ئەم دیوانەی بۆ کردم)، ئێستایش کە ئەخۆل لەجێی حەقی خۆیەتی منیش بە هەمان شێوە تکام لێ کرد بۆ لە چاپدانی سەرجەمی شیعرەکانی ئەخۆل یارمەتیمان بدات. خۆش بەختانە هەمان ئەرکی ساغ کردنەوە و دابەشکردنی شیعرەکان و چەند بیرەوەری و وردە تێبینی گرتە ئەستۆ ئەمجارەش سوپاسی ئەکەینەوە.

11. دوای مردنی باوکم کۆمەڵێ شیعری دەستنووسیم برد بۆ لای خوالێخۆشبوو کاکەی فەلاح (1928–1990) ی شاعیر بەشێکی زۆریمان پێکەوە ساغکردەوە ، جێگای خۆیەتی ناوی فەرامۆش نەکرێ و لێرەوە سوپاسی ئەو هەڵوێستەی دەکەینە چەپکە گوڵێك بۆ سەر گڵکۆی پیرۆزی.

وتەیەك لەبارەی ئەخۆڵەوە

چاپی سێیەمی دیوانی ئەخۆل - ساڵی 2000

د. عیزەدین مستەفا

که داوایان لێکردم شتێکی وەك پێشەکی بۆ چاپی سێیەمی دیوانی(ئەخۆل) بنووسم. بەناو تێبینی و کاغەزە کۆنەکانمدا گەڕام، چونکە دەمزانی کاتی خۆی کۆمەڵێك بیر و لێکدانەوەم لە بارەی ئەو دیوانەوە نووسیوە و بڵاو نەکراونەتەوە. بەداخەوە چەند جار ماڵ گواستنەوە لەم شار بۆ ئەو شار - دوو جار ماڵ تاڵانکردن - بە تایبەتی لە کۆچی یا کۆڕەوی 1991 دا لە پاڵ ناوماڵ هەموویدا زۆر کتێب و کاغەز و ڕەشنووسمی وونکرد. لەناو ئەوانەدا وەك دیارە زوربەی ئەو تێبینی یانە بوو کە لە بارەی "پەیمان و شیوەن" نووسیومن. بەڵام خۆشبەختانە چەند لاپەڕەیەك مابوون، وا ئەوانە دەنووسمەوەو ئەوسا هەندێك بیر پتر دەخەمە ڕوو :

***

زۆر جار لای پارچە هۆنراوەیەکی شاعیرێك دەوەستین و بە "سروود" ناوی دەبەین . مەفهوومی سروود لێرەدا زۆر لەوە فراوانترە کە سروودی ئاسایی پێ باس دەکرێت. لێرەدا ئەم چەشنە سرووده لەگەڵ سروودی نیشتمانیدا لەوەدا یەك دەگرنەوە کە زۆر بە(بەرین)ی بڵاو بوونەتەوە و بەسەر هەموو زارێکەوەن.

سروودی نیشتمانی، ووشەی ساکاری ئەوتۆیە، کە توانای بڵاوبوونەوەی ببێت و بۆ ئەو مەبەستە ئەنووسرێت، بەڵام ئەو شیعرە بە دڵچووانەی دەبنە سروود، خۆیان ئەوەندە لەگەڵ دەروونیدا یەکن کە لە دەروونەوە ئەکەونە سەر زار و لە خۆیاندا سرووشتی بڵاوبوونەوەیەکی فراوانیان هەیە.

کە باسی شیعری ئەخۆل دەکەین بێ پەروا پارچەی (پەیمان وشیوەن) مان دێتە سەر زار و پێش هەموو پارچەیەکی تری شاعیر ئەو پارچەیەمان دێتەوە یاد، کە سەردەمێکی زۆر هەموو لاوێك، کە تافی لاوێتی بە کاری لاوی و هەستی لاوی یەوە ڕادەبوێرێت لەبەری بووە.

هەورامەی کتێب

ئەم پارچەیە دیمەنی باڵ کێشەری هەموو بەرهەمی شاعیر و بیر و ژیانی شاعیرە ، هەر لەبەر ئەمەشە کە شاعیر خۆی بە شا پارچەی خۆیی داناوە و کردوویە بە سەر ناو بۆ بە تاقە دیوانی خۆی، واتە دیوانەکەی بە ناوی ئەو پارچەیەوە ناوناوە (پەیمان و شیوەن) .

ئەم پارچەیەی ئەخۆل وەك سروودی سەر زاری نەوەیەك لاوی کورد بوو، هەروەها بوو بە گۆرانی و چەند گۆرانی بێژی کورد بە مەقامی تایبەتی ووتویانە، بڵاوی پارچەکە لە بوون بە گۆرانی یەوە نەهاتووە، بەڵکو بوون بە گۆرانی لە بڵاوی پارچەکەوە هاتووە. کەواتە ئەبێ ئەم پارچەیە چ سۆز و قووڵی و باسێکی تێدا بێت کەوا بڵاوی کردبێتەوە. لەڕووی لێکۆڵینەوەشەوە دیمەنێکی تەواوی ئیبداع دەبینین، دیمەنی تێکەڵ کردنی گەلێك لە دیمەنی کلاسیکی، بە خەیاڵی ڕۆمانتیکی و بە شێوەی ڕۆمانتیکی دەربڕین، ئەمەش یەکێکە لە خاسیەتەکانی شیعری ئەخۆل.

بەڵێ، کۆکردنەوەی کۆمەڵە ووشەی وەك (ڕۆژی حەشر، چاوی یار، خۆیش و دیار ،سەفحەی عەدەم، کەشکۆڵ و عەسا، عیزەتی نەفس و ویقار، تاجی خەسرەو، گەنجیی قاروون، تەختی کەی، کەساس و خاکسار ، لالەزار و جۆیبار، غونچەی نەو شکۆفەی لێوی یار) ، کۆکردنەوەی ئەمانە لە پارچە هۆنراوەیەك دا پێشەکی بڕیاری ئەوەت پێ ئەدات، کە شاعیر لاسایی شاعیرە کلاسیکییەکان ئەکاتەوەو هەروەك ئەوان لەم کەرەستەیەی لەلایەن ئەوانەوە زۆر بەکار هێناوە، شتێکی ووشك و بێ ئیبداع دێنێتە کایەوە. یان هەر دووبارەکردنەوەی باسی (مەجنوون و لەیلا) و (فەرهادو قولنگ و شیرین) و (یوسف و یەعقوب) نەك هەر ئەوەت دێنێ بە بیردا کە شاعیر لاسایی بکاتەوە و شتی کۆن دووبارە بکاتەوە ، بەڵکو هەندێ باس و دیمەنی شتێك لە دیمەنەکانی ئەو چەشنە شیعرە دووبارە ئەکاتەوە.

بەڵام ئەوەی ئەخۆل کردوویەتی شتێکی تەواو جیاوازە، ئەخۆل بە تەواوی توانیویێتی لەو کەرەسە کۆنە شتێکی تازە دروست بکات، کەرەسە کۆنەکەی بۆ لاسایی کردنەوە نەبێت، بەڵکو بۆ ئەوە دەبێت کە گیانی تازەی بکات بە بەردا. ئەو گیانە خەیاڵی ڕۆمانتیکی شاعیرە، ئەو سووری و پێ داگرتنەیە لەسەر خۆشەویستیی، کە مەرگێکی داستانانەی کۆن لەم سەردەمی تازەیەدا ئەبێ بە ئەنجامی شاعیر، هەروەك ئەو کەرەسەیەی وا زیندوو کردۆتەوە و ئەو گیانەی پێ بەخشیوە. هەروەها لەم ڕێڕەوی ئیبداعەدا چەند کەرەسەی تازەی شیعری ڕۆمانتیکی سەردەمی خۆیشی تێکەڵ کردووە.

با لەپاڵ (وێڵی سەحراو شمشێری ڕەقیبانا) بڕوانینە(قەبری تەنگ و تار) یا لەپاڵ (قولنگی یادی شیرین) و (کێوی فیراقا) بڕوانینە تەعبیری (جێ ئەهێڵم یادگار) یا لەپاڵ سەجعە پڕ لە مۆسیقاکەی (سینە پڕ غەم، دیدە پڕ غەم) دا و لە پاڵ (ئازیز مردە) و (سەر لە ئەژنۆ بەرنەدەم) دا پڕ لە کوڵی گریانێکی هەموو شاعیرانی ڕۆمانتیکی یەوە گوێ لەوە بگرین کە ئەڵێ: (بۆ دڵەی وێڵ و غەریبم دائیما بگریم بە زار)، یان هەر لە کۆڕ و مەیدانی هیوادا ، لە نائومێدی یەوە بۆ هیوایەك کە نامرێت، لەو وێنەیەوە کە ئەڵێت (شەرتە وەك بلبل بە شیوەن قەت لق و چڵ بەرنەدەم) ئەم وێنەیەی سەدان شاعیر هەزاران جار دووبارەیان کردۆتەوە، با لەم وێنەیەوە بێینە سەر ئەو وێنە زیندووەی کە هەر بە (غونچەی ئەمەل) و (سوبحی بەهار) بەخشیویەتی بە وێنە کۆنەکە:

شەرتە وەك بولبول بە شیوەن قەت لق و چڵ بەرنەدەم
تا دەمی غونچەی ئەمەل نەکرێتەوە سوبحی بەهار

شاعیر هەر بەم چەشنە وێنە تێکەڵە زیندووە، بزێوانە شا پارچەکەی تەواو ئەکات و دەرسێکی تری عەشقی ڕاستی و کۆڵ نەدان و وورە بەرنەدان و ناڕەزایی دەروونی شاعیر و عاشق بەرامبەر بە هەموو ناکۆکی و ناهەمواری دەرئەبڕێ و ئەڵێ:

شەرتە ڕەنگین کەم لە داخی تۆ بە ئەشکی دیدەکەم
عەردو بەردو شاخ و داغ و لالە زار و جۆیبار
شەرتە یا حەسرەت لەگەڵ خۆما ئەنێمە قەبرەوە
یا ئەبێ بمرم لە غونچەی ئەو شکۆفەی لێوی یار

****

لە شیعرەکانی (**ئەخۆڵ**) دا لای پارچەی (**وڕێنە**) وەستابووم کە ئەویش دیمەنی تێکەڵکردنی کەرەسەی شیعری کلاسیکیی کوردی یە لەگەڵ خەیاڵ و سۆزی ڕۆمانتیکدا، یا خەیاڵ و سۆزەکەی شاعیر پارچەکە لە سنووری شیعری کلاسیکی یەوە بەرەو زەریای ڕۆمانتیکی دەبات:

دڵم هەر ئەو دڵەی جارانە ئێستاکەش ئەناڵێنێ
هەناسەی ساردی ناکامی لە سینەمدا ئەتاسێنێ

ئەگەر بە ووردی وەك (پەیمان و شیوەن) ووشە و کەرەسەی ئەم پارچەیەش ڕیز بکەین لەو ڕووەوە هەمووی لە خانەی کلاسیکدا دەبینین، ئەو ڕاستی یەمان بۆ دەردەکەوێ کە ووشە کۆن نابێ و ناسوێ و هونەرمەند دەتوانێ بە جۆرێکی نوێ ، بۆ بیرێکی نوێ بەکاریان بهێنێتەوە لەگەڵ ڕێڕەوی تازە، بیری تازە، لەگەڵ ژیاندا ژیانیان بکاتەوە بە بەردا. ئەمەش یەکێکە لە هونەرمەندێکانی ئەخۆل.

****

چوار خشتەکی یەکانی "ئەخۆل" لە چەشنی بابەتەکانی تری شاعیر خۆی و لەچەشنی چوارخشتەکیی شاعیرانی تر نی یە.لای هەندێ شاعیر، قەسیدەیەك بریتییە لە چەند چوار خشتەکییەك ، واتە : لەجیاتی ئەوەی هەموو پارچەیەك قافیەی هەبێت، لە چەشنی چوارخشتەکی و چەند چوارینی جیادا ئەگۆڕێت.

چوارینەکانی ئەخۆل نابن بە پارچەیەکی تەواو ، بەڵکو شاعیر دێت و بیرێکی خۆی لەیەك چواریندا خەست ئەکاتەوە و دەربڕێت و بیرەکەی خۆی تەنیا لە سنووری ئەو چوارینەدا جێگە ئەکاتەوەو هەر چوارینە لەڕووی بیر و ناوەڕۆك و ڕوخسارەوە شتێکی تەواوو سەربەخۆیە:

لە خوێن و خۆڵا گەر بتلێمەوە
ناگریم، ناناڵم، ناکڕووزێمەوە
چاوم تاریك بێ گەر لە برسانا
لە هیچ نامەردێ ناپاڕێمەوە

شاعیر بیری کۆڵنەدان و سەرشۆڕنەکردن و پتەویی لەم چوار نیوە دێڕەوە و لەم هاواری نەبەزینەدا جێگە کردەوە.

لەڕووی ڕوخساریشەوە، هەر شتێکە ئەچێتەوە سەر بابەتی چوارخشتەکی لە ئەدەبیاتی کوردی و فارسی و هەموو ڕۆژهەلاتدا، لەو بابەتەی بابە تایەری هەمەدانی دایمەزراند و لە جیهانی ئەدەبیاتدا عومەری خەیامی پێناسرا.

پاش ئەخۆل ڕەنگە ((کامەران موکری)) هەر لە سنووری شیعری نیشتمانی و شۆڕشگێڕیدا بن و هاوارێکی شۆڕشگێڕانە بووە. بەلام چوارینەکانی ئەخۆل هەر لەو سنوورەدا خۆیان ناگرن بەڵکو سنووری جیهانی "ئەخۆل"یش دەگرنەوە. دەچنە ناو جیهانی ڕۆمانتیکیی شیعری ئەخۆلەوە.

کــە دوێنــێ مــەجلیس بــۆ چریســکەی ڕوومــەتی تــاڵی
ئــەوا ئــەمڕۆ ئــەڵێی داغــە لــە جــەرگا فیرقــەتی خــاڵی
بەڵێ: عاشق ئەگەر صەد بار بنۆشێ بادەیی عوشرەت
ئــەبێ هــەر ئــاخری بخــوا بەســەر شــیرینیا تــاڵی

ئەم چەشنە چوار خشتەکی یانە لەڕووی تەکنیکی ڕێکخستنی دیوانەوە شوێنی بەتاڵ و دامێنی لاپەڕەی دیوانی شاعیریان ڕازاندۆتەوە، بەڵام لە ڕووی تەجروبەی شاعیرانە و ناوەڕۆکەوە هەر ئەو بیرە خەستە کراوە قوڵانەن کە هەردوو جیهانی هەستی شاعیر و هەردوو مەیدانی بەرهەمی دەگرنەوە.

مەیدانی هەست و سۆزی نیشتمانیی و گیانی خوێن گەرمی تیژکردن و کوڵنەدان دەربڕین و مەیدانی شیعری ڕۆمانتیکی و سۆزی عەشق و ئەڤینێکی ڕاستەقینە و هەست دەربڕینێکی شاعیرانە.

هەر لەسەر پێڕەوی پارچەی "گردی سەیوان"ەکەی و بۆ تەواو کردنی بیری ئەو پارچەیە شاعیر ئەڵێ:

ئەم خاکە پاکە: هی تۆیە و هی من
تیایــا ڕزیــوە بــە صــەد جــۆر مــردن
ئێســك و پروســکی بــاو و باپیرمــان
نایــدەین بــە فــیڕۆ و تــاڵان بــە دوژمــن

یا شاعیر ئەچێتە سەر ڕشتەی لاسایی شاعیرانە، یا بڵێین ئەو چەشنە لاسایی یە لەگەڵ جیهانە ڕۆمانتیکی یەکەی خۆی تێکەڵ ئەکات و هەر بە چوار خشتەکیی خەیامانەوە ئەچێتە سەر ڕێبازی خەیام و جیهانی خەیامەوە:

ســاقی: شــپرزەم بــەدەس دنیــاوە
بــەدەس مەینــەت و جــەور و جــەفاوە
دەســتم دامــەنت خێراکــە هەســتە
بــە جامــێ هــەمووی بخەینــە لاوە

یا هەر لەسەر ئەو ڕێبازەو دووا بە دوای ئەو چوار خشتەکی یە چوارینێکی تر بە هێڵێك جیا ئەکاتەوە و شێوەیەکی سەربەخۆی ئەداتێ و ئەڵێ :

ساقی: تەواناى (ئالام)م نی یە
بێ مەی و بێ جام ئارامم نی یە
دەبێنە جام و دەبێنە مەی...دەی
تۆ نەبی، بێ تۆ من فامم نی یە

وا دیارە ئەخۆل پەلەی چاپکردنی هەموو بەرهەمی خۆیی بووە، یا لەهەموو ژیانی شاعیرێتیی خۆیدا ئەو جارە دەرفەتی چاپکردنی دەست کەوتووە کە لەساڵی 1970 دا هەموو بەرهەمی خۆی، یا زوربەی بەرهەمی لە دیوانی چاپکراوی "پەیمان و شیوەن"دا جێگە کردۆتەوە، ئەگینا ئەگەر ئەم پەلەکردن و سوود لە دەرفەت بینینە نەبوایە، هەموو(چوارین) و(تاك)ەکانی خۆی لە دیوانێکی سەربەخۆی ڕازاوەدا جێگە بکردایەتەوە، ئەوسا لە ڕووی ئیلهام بەخشینی ناوەرۆك و لە ڕووی دیمەنی چاپیشەوە شتێکی ڕەنگین دەرئەچوو..

لەو پارچە کاغەزانەدا ، نیو لاپەڕە مابوو، دیاربوو کە لە چەند لاپەڕەی وونبوودا لە تازەکردنەوەی و وێنە کۆن و بە زیندوویی بەکارهێنانەوەی تەشبیهی سواو دووابووم، کە هەر بۆ "ئەخۆل" نا، بەڵکو ئەم ئیبداعە جوانە لای زۆر شاعیرێ تریش دیارە.

یەکێك لەو وێنەو تەشبیهانە– وێنەی "گوڵ و بولبول" بوو لای شاعیران – سەدان جار ئەم وێنەیە لای شیعری هەموو ڕۆژهەڵاتدا بەکار هێنراوە، بەڵام چۆن ئەم وێنەیەی"ئەخۆل" بە تازە دانەنێین :

گیانە: من بولبول، تۆش گوڵ خونچە بووی
شای نەوجوانی و لار و لەنجە بووی

***

وا لەگەڵ بولبول یەك دەنگ و ئاوات
ئەو ئەگری بۆ گوڵ، منیش بۆ باڵات

***

حەزم ئەکرد ماوەو کاتێکی فراوانترم هەبووایە تا بـە جـۆرێکی فـراوان لـە (کـێش و قافیـە)ی شیعر و بابەتەکانی شیعری ئەخۆل بکۆڵمەوەو سەر لە نویٚ ئەو چەند سەرچاوەیە بخوێنمەوە کە لەم بارەیەوە لە شیعری کوردی دواون، بەڵام پەلەی کەسوکاری شاعیر لەبەردەست نـەدانی ئـەو فرسەتی چاپکردن بۆ هەڵکەوتنیان و خەریکیی مـن لـەم ماوەیـەدا بـە گـەلێك کـاری سـەرەکی و لاوەکی یەوە ئەمەی بۆ نەڕەخساندم، هیوام وایە کاتێکی تر بچمەوە سەری، یا کەسێکی تر ئـەو ئەرکە بخاتە ئەستۆی خۆی، لێرەدا هەر ئەم بۆچوونە گشتی یە دەردەبڕم:

دیارە بابەتەکانی شیعری ئەخۆل هەر بە ڕێبـازی کلاسـیکەکاندا دەڕوا، قەسـیدە و غـەزەل و پێنج خشتەکی و چوار خشتەکی و تاك دەبینین، بابەتی (ملمع) و (تضمین) لە شـیعریدا دیـارە. پێـنج خشـتـەکیی لەسـەر شـیعری هەنـدیٚ شـاعیر هەیـە و خـۆی هەنـدێك شـیعر یـا قەسـیدەی کۆکردنـەوەی چـەند چـوارین یـان پێنجینێکـە، هەنـدێك چـوارین و پێنجینێکیشـی هـەر تـەنیا و چڕکردنەوەی بیرن. بە شانازیشەوە پێنجینی هەندێك کەسی تری لەسەر شیعری خۆی خسـتۆتە سەر دیوانەکەی، بـیٚ گوێدانـە ئـەوەی کـەوەك شـیعر بینـە کلاسـیکەکان دەڵـێن هەنـدێك لەوانـە "گەیاندویانەتە ئەخۆل و هەندێکیان نەیانگەیاندووە". هەرچی قافیەیە ئەوەش لای شـاعیر هـەر تێکەڵە هەندێکی بە ڕێی یەك قافیەیی شیعری کلاسیکدا ڕۆیشتووە و هەندێکیان هەر (دوو بـەیت یـا مەسـنەوی) ی شـاعیرە نوێکەرەوەکانـە. خـۆ خـەریك کـردن بـە بابـەت و قافیـەی شـیعری (ئـەخۆل)ەوە هەمـەڕەنگیی و هونەرمەنـدیی ئـەو دەردەخـات، ئەگـەر بـاش لای (کـێش) یـش بوەستین، کە یەکەم سەرنج بڕیاری پێبەندی بە کێشـی کلاسـیکی یـا عـەرووزەوەت پـیٚ دەدات، ئەوا سەرسامی یەکت دەداتیٚ . شاعیرێك کە زادەی خوێندنی مزگـەوت نـەبیٚ. وەك خـۆی باسـی دەکات لەو شاعیرانەیە کە لەبەر دەستی پیرەمێرددا پێگەیشتوون. لەگەڵ شـاعیرانی وەك شـێخ نووری و گۆران و برایم ئەحمەد دا هەڵسوکەوتی هەبوویٚ خۆی شانازی بەوەوە بکات کە لەسـەر پێڕەوی (مەحوی، نالی، حەمدی، کەمالی، سـەلام، بێکـەس، شـێخ نـووری) شـیعری نووسـیووە، کەچـی ئـەم جیهانـە تێکەڵـە و ئـەم شەخسـیەتە تایبـەتی یـەی هـەبێت و بـەم جـۆرە هـەموو دەستکەوتەکانی شیعری کلاسیکی بـۆ شـیعری خـۆی کـە سـیمای قوتابخانـەی جیاجیـای پێـوە دیارە بەکاربهێنێت. تەنانەت زمانی شیعریشی ئەم دیمەنەی پێوە دیاربێت.

***

ئەمویست شتێکی درێژ لە بارەی ژیانی"ئەخۆل"و بنەماڵە و کەسە ناودارەکانی یەوە بنووسم. بەڵام لە لایەکەوە خۆی زۆر کەم لەوە دواوەو زیاتر باسی هەتیویی خۆی کردووە لەوەی باس لە کارتێکردنی بنەماڵە بکات. لەبەر ئەوەو بۆ ئەوەش کە هەندێك یادگاری شەخسی تۆماربکەم لێرەدا هەر بە کورتی دەڵێم:

(ئەخۆل) برازای (مەلا حەماغا) یە کە هەرچەندە مەلایەتیی مزگەوتی نەکردووە بەڵام مەلایەکی بەتوانا و شارەزایەکی باشی ریاضیات بووە.

ئەم مەلا حەماغایە باوکی تێکۆشەر و مامۆستا ئەنوەری مەلا حەماغا بوو، کە یەکێکە لە ئەندامە دیارەکان یا دامەزرێنەرانی حیزبی (هیوا) و یەکێکە لەوانەی کە ڕێکخراوەکانی حیزبی شیوعی یان لە کوردستان دامەزران و یەکێك بوو لەو لێپرسراوە دیارانەی ئەو حیزبە کە ڕابەریی ڕاپەڕینی کانوونی دووەمی 1948 یان لەبەغدا کرد.

بەم پیێ یە برازای حسێن ئاغای باوکی (دوکتۆر کەمال و جەمال ئاغا) یە.

- هەروەها عەبدوڵڵا دەروێشی براشی چەند شیعری بڵاوکراوەی هەیە.
- (ئەخۆل) لە دایکەوە برای نووری و عەلی و محەمەد و تەهای ئەحمەدی تەهایە.

ژیان و خەبات و ئازاری نووری (شێردڵ) زۆر کاری تێکردبوو، ئەمە بە شیعرەکانی یەوە دیارە. هەرچی حەمەیە (کامەران موکری) ئەوە شیعری ئەخۆل کاری تێکردبوو و زۆر جار باسی دەکرد و دەینووسی.

- چ (ئەخۆل)، چ (کامەران) هەر بە شانازییەوە باسی خاڵیانیان دەکرد کە مەلا سەعدیی مەلا مووسا بوو، دەیانووت شاعیرێکی باش بووە. مەلا مووسا ئیمامی خانەقای مەولانا بووە، بەڵام مەلا سەعدی لە پیسکەندی کۆچی کردووە، شیعریان دیار نییە ...

****

بەسەرکردنەوەی ئەخۆل ناسێك

کورتەیەك لە ژیانی "ئەحمەد حسێن"

مەریوان قەفتان

وەك ئاشکرایە بە پلەی یەکەم مامۆستا "ئەحمەد حسێن" سەرنووسەری گۆڤاری سلێمانی، لە نووسینەکانیدا پتر ئەخۆلی شاعیری بەسەر کردووەتەوە، لەبەرئەوە بە پێویستم زانی کورتەیەك لە ژیاننامەی بخەمە دوو توێی ئەم کتێبەوە ....

ئەحمەد حسێن ناسراو بە "پێزان" لەدایکبووی 1/7/ 1947 ە ، سەرەتا چووەتە حوجرە و پاشان قۆناغەکانی خوێندنی سەرەتایی و ناوەندی و خانەی مامۆستایانی لە شاری سلێمانی تەواو کردووە. لە 1971/3/31 بە پیشەی مامۆستایی دامەزراوە. لە چەندین خوێندنگە وانەی وتوەتەوە. لەناوەڕاستی کانوونی دووەمی ساڵی 1977 گواستراوەتەوە بۆ خوارووی عێراق لە گوندێکی دواکەوتووی سەر بە پارێزگای (ذی قار – ناصرية) جێگیربووە. ژیانێکی سەختی بەسەربردووە.

لە سەرەتای ساڵی 1980 ڕەوانەی پارێزگای سلێمانی کراوەتەوە. ناوبراو لە سەرەتای لاوییەوە وەك ئەدەب دۆستێك خولیای خوێندنەوە و تێکەڵبوون بە ئەهلی قەڵەم بووە. لە پاڵ وانە وتنەوە لە چەندین هەفتەنامە و ڕۆژنامە و بلاوکراوە و گۆڤاردا "شیعر و وتار و لێکۆڵینەوە و چیرۆکی منداڵان و یادەوەری و چاوپێکەوتن لەگەڵ کەسانی شایستە" ئەنجامداوە، جگە لە نووسینی دەیان وتاری هەمەجۆری کۆمەلایەتی و ئەدەبی کە زوربەیان بلاوکراونەتەوە.

هەروەها یارمەتی گەلێ شاعیری گەورەی داوە "بە نووسینەوەی بەرهەمەکانیان" وەك: "مەلا ئەسعەدی مەحوی، کەمالی، عەلی عارف ئاغا، ئەخۆل، مەدهۆش". هەمیشە خۆی بە قوتابی ئەو بەڕێزە لەدەستچووانە ناودەبات.

ساڵانی 1998 و 1999 یەکێك بووە لە دەستەی نووسەرانی (جريوە). لە حوزەیرانی ساڵی 2000 ەوە وەك نووسەر و دەستەی نووسەرانی گۆڤاری سلێمانی دەستبەکاربووە. دەیان بەرهەمی جۆربەجۆری تیادا بلاوکردووەتەوە، لە ژمارە (122)ی گۆڤاری سلێمانییەوە "دوای کۆچی دوایی مامۆستا محەمەد نوری تۆفیق" بووە بە سەرنووسەری هەمان گۆڤار تاکو ئەمڕۆ 2018/12/12. خاوەنی چەندین بەرهەمی لەچاپدراوە لە دیوانە شیعر و شیعر

و چیرۆکی منداڵان و چاوپێکەوتن. جگە لە چەندین بەرهەمی تری چاپنەکراو. خۆی بە دەروێش و دێوانەیەك دەزانێ بۆ خۆشەویستی خاك و گەل و نیشتمان و مرۆڤایەتی.

ئەم کۆپلەیە دوایین نموونەی شیعرێتی :

شـایستـە

دەتوانم زۆر شت وەلا نیَم
یـان لەبـەر چـاوم بکـەویَ
تەنیـا شتیَك بـە زیندوویی
لە نـاخی دڵـما دەرکـەویَ
کوردستـانم ئـەوە خـۆتی
ئەم دەربڕینەت بـەرکەویَ

هەواڵنامەی کتێب

ئەحمەد حسێن   مەریوان قەفتـان

چەند نووسینێکی مامۆستا "ئەحمەد حسێن" لەبارەی ئەخۆڵەوە

- وتەیەك
- پێشەکی بۆ چاپی چوارەمی دیوانی ئەخۆڵ 2017
- ئاوڕدانەوەیەك بۆ چاپی سێیەمی دیوانی ئەخۆڵ 2000
- "ئەخۆڵ" شاعیری ئەوین و ئازادی
- پەخشانێك بۆ "ئەخۆڵ" لە ئاوێنەدا
- کزەی دیدە و هەناسەی پیری
- ئەو دەمەی بیرەوەرییەکان دەبنە گزنگ
- سۆزی شیعرەکانی
- هەروەك خۆی وایە
- پاداشت
- ناونیشان
- (دەردی عەشق) ەکەی ئەخۆڵ، لە ڕووبەڕووبوونەوەی خوێندنەوەدا ....
- ئەخۆڵ و بەهرەی دەنگ خۆشی

هەواڵنامەی کتێب

وتـەیـەك

وەك بەڵێن بە خوێنەرانی بەڕێز درابوو، دوابەدوای دەرچوونی چاپی چوارەمی دیوانی ئەخۆڵ، دەستبدەینە کۆکردنەوەی ئەو بابەتە لەچاپدراوانەی تایبەت بە ناوبراوە و لە دووتوێی بەرگێکی تردا لە چاپبدرێت.

ئەم بەرگە کە بەڕێز "مەریوان قەفتان" پەرۆشی ئامادەکردن و ڕازاندنەوەی بوو لە پێناوی شادکردنی گیانی نەمری "ئەخـۆڵ" دا. لەو پێناوەدا گوێی نەداوەتە ماندووبوون تا گەیاندی بەم چاپـە.

ئەگەر چی لەوانەیە لەملاو ئەولا وردە نووسین و وتەی بەجێ و قسەی خۆش و بەسەرهاتی یادگاریی تر هەبن.... ئەوە دەکەوێتە سەرشانی خەمخۆرانی ئەخۆڵ و ئەوانەی دوور و نزیك ئاماژەیـان پێداوە.

ئێمە ئەگەر بەم پێوانەیە هـەر شاعیرێکی کۆچکردوو بەسەر بکەینەوە بە واتـا ئاوڕدانەوەیەکی دڵسۆزانـە و خە مخـۆرانەیـە و خوێنەرانیش تا ڕادەیـەکی بـاش بەلایـانەوە کـارێکی باش دەبێت.

• پێشەکی بۆ چاپی چوارەمی دیوانی ئەخۆل 2017

نەوە و کەس و کاری ئەخۆل بە هاوکاری **سەنتەری کلتوری کورد لە نۆرینبێرگ**، وایان بە باش زانی لەسەر شێوازێکی نوێ و سەردەمیانە شیعرە نایابەکانی لەدووتوێی دیوانێکی وا ڕازاوەدا بۆ جاری چوارەم لەچاپبدەنەوە و بیخەنەوە بەر دیدەی پەرۆشانی شیعری ئەخۆل، بەو مەبەستەی ئێستا لە بازاڕی کتێبخانەی کوردی دا بە دەگمەن هەر چاپێکی دەستبکەوێ. بۆیە لێبڕاوانە و دڵسۆزانە، لە پێناوی ڕاژەی وشەی شیرینی کوردی و شادبوونی گیانی ئەو کەسایەتییە لەدەستچووەمان چاکی پێزانینیان لێهەڵماڵی و ئەرکە گرنگەکەی سەرشانیان هێنایەدی. ئاشکرایە ئەخۆل یەکێکە لەو شاعیرانەی خاوەنی بەرهەمێکی کەمی شیعرە، بەڵام دەنگدانەوەیەکی سنووربەزێن بەخۆیەوە دەبینێ. گەرچی شیعری نەکردبووە پیشە و بڕوای بە زۆر و بۆر نەبووە، بەڵام لەگەڵ شەپۆلی بەهرە و هەستی بەکوڵ و دیمەنە ڕەنگینەکانی کوردستان و لارولەنجەی شۆخانی چاومەست و بەژن و باڵابەرز لەدایکبوونی شیعری تەڕو ناسك دێتە ئاراوە. جگەلەوەش لەدەستدانی خۆشەویستان و بلیمەتانی وڵات، چ شاعیر و نووسەر، چ شۆڕشگێر و نیشتمانپەروەر، چ کەسایەتیی بەهرەمەند و چ سەرنانەوەی کتوپڕی ئازیزان دەروونیان جۆشداوە. ئەم بەسەرکردنەوانە مەبەستەکانی شیعر بەگشتی دەپێکن و شارەزایی و سەلیقەی وردی شاعیری تیا ڕەچاودەکرێ. لەبەرئەوەی ئەخۆل تیکەڵاو بە زوربەی ئەهلی قەڵەم بووە و پەیوەندی و هاوڕێیەتی گیانیی لەنێوانیاندا، لەدانیشتنەکانیاندا، لەئاڵوگۆڕی بیرو ڕاکانیاندا، لە چێژی گەشت و دیدەنییەکانیاندا بەردەوامی هەبووە، شیعرەکانی لە تای تەرازووی ئەدەب دا جێی خۆیان کردووەتەوە. وێنە و شێوازی تەمەندرێژییان پێبڕاوە، بگرە کاریگەرییەکی ئەوتۆیان پێوە دیارە خوێنەر لە خوێندنەوەیان تێر نابێت. بۆیە بەشێکی بەرچاو لە شیعر و کۆپلە سەرنج ڕاکێشەکانی لەلایەن دەنگخۆشانەوە کراون بە گۆرانی و هەندێ غەزەلیشی لەلایەن شاعیرانەوە کراون بە پێنجینە. ئەخۆل لە تەمەنی لاوێتییەوە تا قۆناغی پیری مەستی ئەوینی خاوێن و ڕوون بوو. مرۆڤێکی کراوە و قسەخۆش و بیرتیژ و کۆمەڵایەتی بوو. بۆیە لەناو هاوڕێکانیدا وەك: زێوەر،

گۆران، بێکەس، پیرەمێرد، شێخ سەلام، برایم ئەحمەد، بێخود، م.نوری، ا.ب هەوری، مەدهۆش، علی عارف ئاغا، عەلادین سەجادی و هەردی .... تاد ڕێزی زۆری هەبووە. ئەڵبەتە لە ئەنجامی پرشنگدانەوەی ئەو برە شیعرەی بووە کە توانیویەتی بیانخاتەڕوو، جێگەی خۆیان بگرێت. جگە لە بواری شیعر و گونجاندنەکەی، ئەخۆل لە هونەری خۆشنووسی و دەنگخۆشی و کۆڕگەرمکردنی یاران و یاوەرانیدا ناوبانگ و جێدەست دیاربووە. شاعێرێك خاوەنی ئەم هەموو خەسڵەتانە بێت لە مێژووی ئەدەبی کوردی دا، لە یاد و بۆنە نیشتمانی و هونەرییەکاندا ڕۆڵی لەبەرچاوی دەخرێتەڕوو. دروود بۆ پەلکەزێڕینەی شیعرە کلاسیکی و ڕۆمانتیکییەکانی .. درووود بۆ هەناسە گەرمەکانی کە پڕاوپڕبوون لە ئەوین و پیاهەڵدان و لاواندنەوە و نیشتمانپەروەریی و هەڵوێستی مەردانە و هەنگاونان بەرەو ئاسۆ .. ئاسۆیەك ئاسودەیی خاك و گەل و مرۆڤایەتی بەسەربکاتەوە .. بنوو ئەخۆل بەخۆشییەوە بەرەبەرە خەون و ئاواتە سەوزەکانت پەلدەکێشن و دێنەدی. ناوهێنانت لەگەڵ تەمەنی نەتەوەکەتدا دەژی و یادت بەخێر.

هەوالنامەی کتێب

بۆ کۆتایی پێشەکییەکەم :

ئەوە ماوە بڵێین، چریکەیەك لە ڕۆحی هەڵفڕیوی شاعیرەوە دەبیەین کە بەم کۆپلەیە بەرجەستە دەبێت:

هۆنراوە و هونەر هاوڕێی ژینم بوون
دیدەنی و هەڵوێست گوڕ و تینم بوون
کۆڕی یاران و بەسەرکردنەوە
ڕوگەی سارێژی گشت برینم بوون
ئەخۆل (وەلی) بوو، ئەخۆل (کاکە مەم)
ئەوین واکردی بە خاوەن بەرهەم

• ئاوڕدانەوەیەك

بۆ چاپی سێیەمی دیوانی ئەخۆڵ 2000

بۆ ئەم چاپە نوێ یەی دیوانی (**ئەخۆڵ**) کە لە لایەن نەوەی خەمخۆر و بەمشوری وشەی کوردی خاتو (پەری ئەخۆڵ) خواستە پیرۆزەکانی گیانی نەمری باوکی هێنایەدی گەلاڵە کرا کۆمەڵێك شیعری تری شاعیرمان دەست کەوت بە خەتی خودی شاعیر، کە هی ئەو ساڵانەن کە تازە بەهرەی شیعری هەبووە و دایڕشتوون، ئەوەی جێی سەرنجە شاعیر نەیپەرژاوە و بەسەر زۆربەیاندا نەچووەتەوە .. لەبەرئەمە هەندێکیان بێ دەستکاری و بە لەنگی ماونەتەوە، جگە لەوەش لەیەك چوون و دووبارە بوونەوەی دەربڕینەکان لە نێوان چەندان بەیتدا ڕەچاو ئەکرێ، گەرچی غەزەلی تەڕ و پاراو لە ناویاندا تیشك دەدەنەوە بەلاّم ئێمە وەك سپاردەیەکی ئەدەبی خەرمانی شاعیرمان پێ دەوڵەمەنتر کرد، دیسان مامۆستا ئەخۆڵ کە لە ژیاندا بوو پێی لەوە دەنا کە هەندێ شیعری خوارو و ناوەند و لەنگی هەیە و لاوازییان پێوە دیارە، بەلاّم ڕەئی وابوو دەیوت ناچارم بیانخەمە بەر دیدەی خوێنەران .. چونکە ئەوانیش جگەرگۆشەمن و وەك شیعرەکانی تر هەریەك لە مەکۆی یادگارێکەوە هەڵقولاّون.

ئێمەش بە پێویستمان زانی لە چاپی سێهەم بڕێك لەو شیعرانە دابەزێنین و هێندەی تر ئەم دیوانەی پێ بڕازێنینەوە لەسەر هەمان بۆچونی بنەماڵە بەڕێزەکەی ....

ئەخـۆل

لە ژمارە (3)ی گۆڤاری (پەیڤین) دا

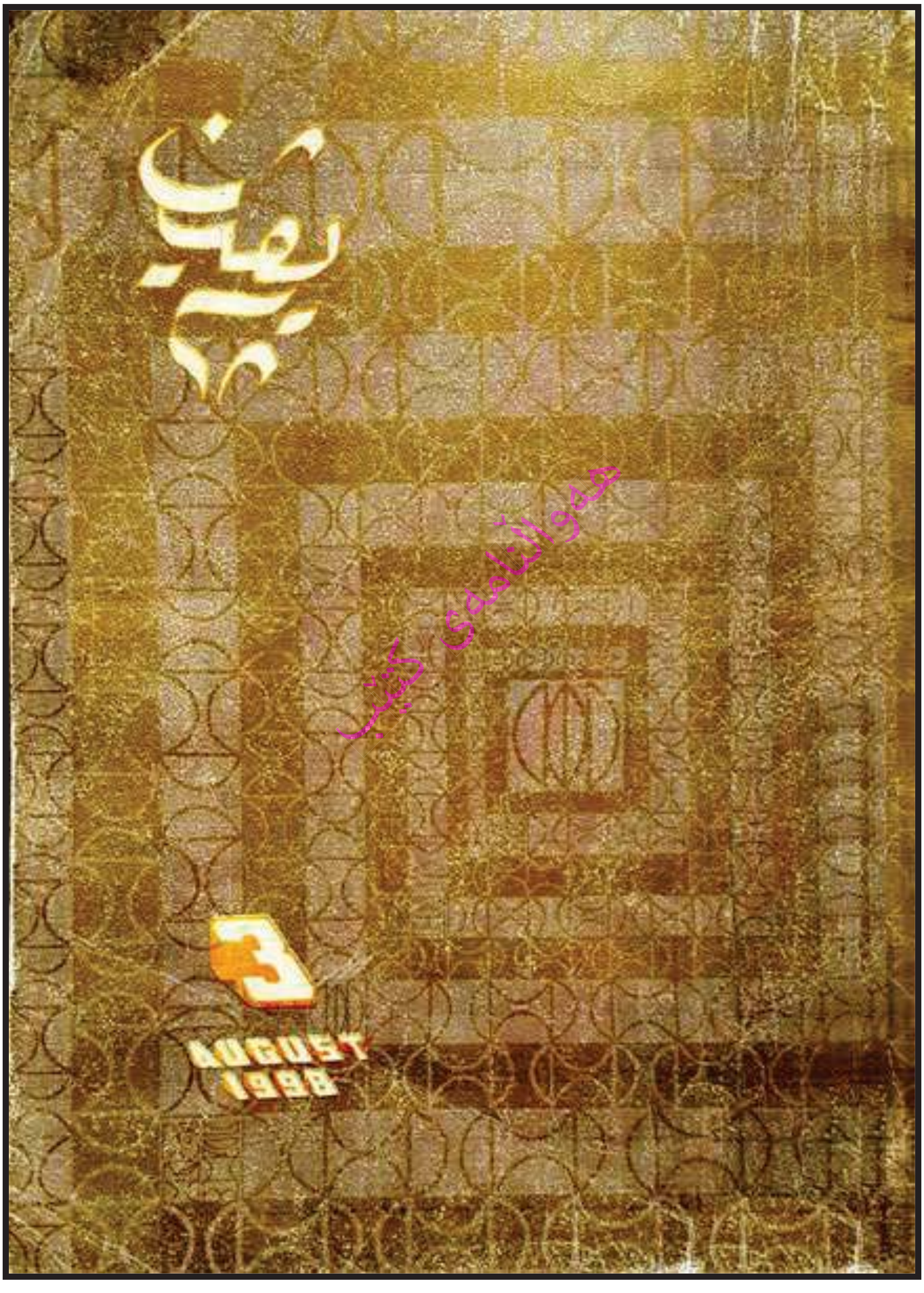

• ئەخـۆڵ شاعیری ئەوین و ئازادی

لە ژمارە (3)ی گۆڤاری (پەیڤین) بڵاوکراوەتەوە 1998

پێشەکی

پێوانەی ڕاستەقینە

پێم وایە بەخستنە ڕووی تاڵی مەبەستێك کە لە کوورەی دەروونم دا پەنگی خواردۆتەوە ئاگری پەژارەم بەئاوی واقیع دابمرکێنمەوە. ئەویش ئەوەیە تاکو ئەمڕۆ هەندێ لە ڕەخنەگر و لێکۆڵەرەوان کەبیانەوێ لەسەر بەرهەمی شاعیرێك یان نووسەرێك بنووسن لەبەر هەندێك تایبەتمەندی خۆیان دەخەنەبەر لێشاوی پلارەوە .... چاولێ پۆشین لەڕێ هەڵەی زەق و هەڵویستی کەسێتی، یان هەڵپاچینی درەختی بەرهەمەکەو داپڵۆسینی دانەرەکەی بەڕمە قەڵەمی شەلم کوێرم ناپارێزم دەکەونە وێزەیەوە، لەو دەمەدا تارمایی ڕقەکەیان دەکەنە پەڵە هەورێك وتیشکی مەبەستی پێ دەشارنەوە. لەڕوویەکی ترەوە ئەو بەڕێزانە کە بیانەوێ لایەنی چاکەی بەرهەم و خاوەن بەرهەمەکە دەربخەن پەیوەندی خوشەویستی و یەکترناسین و بەرژەوەندی ڕۆڵی سەرەکی دەبینن بەمە ویژدان پێشێل دەکرێت، چونکە زیاد لەسنووری خۆی پیایدا هەڵدەڵێن، بگرە چەندان واتای سەیرو باڵاو هەڵوێستی نەمەییووی نادروستی بۆ قوت دەکەنەوە، لەپێناوی ڕاژەی کەسێتیدا. خۆ ئەگەر پیاهەڵدراوەکە لەژیانیشیدا بێت، یان مردوو بێت و زیندوو ببێتەوە هەرگیز بەو جۆرە دەربڕینانە قایل نابێت کە پێیانەوە لکاندووە، بەڵکو بەخۆیدا دەشکێتەوە، ئاشکرایە چەند نووسینێك یان چەند پارچە هۆنراوەیەکی سەرکەوتوو نابنە هۆی ئەوەی ئیتر لێکۆڵەوەر کەلێنی لاواز پشتگوێ بخات و پاڵی لێبداتەوە... شایانی باسە ئەگەر بڵێین لەوانەیە ئەو چەند خاوەن قەڵەمەی کە لەسەری نوسراوە لەهەموو بوارێکدا شاسوار و دەرکەوتوو نەبێت، بەڵام ئەوە هەیە لایەنی قەڵەم ڕەنگینیەکەی باڵاترە لەکەموکوڕیەکانی. لەلایەکی ترەوە برایانی ڕەخنەگر و لێکۆڵەوەر دێن بەنەشتەری ڕەخنە جەرگی بەرهەم و هەستی ناسکی دانەرەکەی یەکالا دەکەنەوە... ئەمیش لەتاو چەند خاڵێکی لاواز... دەبینین دەیان تیشك و لایەنی چاکەی بەرهەمەکە دەکەن بەقوربانی بێ هێزی و تاریکی... بێ ئەوەی هەڵەکانی

بەشێوەیەکی گونجاو و دروست بۆ ڕاست بکەنەوە یان هانی بدەن تا بەرهەمی پوخت و بەهێز پێشکەش بە جەماوەری گەلەکەی بکات. ئەمە نە دڵسۆزییە نە دەستپاکییە پتر لەکینەوە نزیکە... دیارە کە ژەهری کینە تێکەڵ بەهەنگوینی ڕەخنە کرا دەبنە دوو مادەی کلۆك و نەکلۆك، شیاو نەشیاو هەرگیز ئاوێتەی یەکدی نابن بەرهەمەکەیشی دڵساردکردنەوەیە. برایان با قەڵەم نەبێتە لیس و قەڵەم بڕ! ڕەخنە شەڕە کوتەك نییە، بەڵکو هێزێکی گەورەیە شارستانیەتی و پێشکەوتن بەرەو ئاسۆ دەبات... ڕێ پیشان دان و هاندانە، ڕێنموونەیی یەکی ڕەوایە. وا باشە کینەی ناو ڕەخنە بنبڕ بکرێت. کورد واتەنی (کاڵا لەپای باڵا). با بەویژدانەوە سەرنجی دوو توێی بەرهەمەکە بدەین. بوێربین لەهەڵوێستدا . وەك چۆن ڕێگامان بەخۆمان داوە لەجێگای لەبارو دیاردا لایەنی گرنگی مەسەلەکەمان خستۆتەڕوو دیسان بەرگێکی پڕ لەبەختەوەری شانازیمان بەگوێرەی ئەو دەقە بڕیوە بەچرۆکانی ئەو بەرهەمەو نووسەرەکەیدا، پێویستە بێ سڵەمێنەوە لەسەر ڕای (باقی) کەموکوڕی بەرهەمەکەش بدوێین ڕەئی خۆمان لەسەر ساغ بکەینەوە. نەك لایەنی باشە بەتەواویی لایەنی لاواز بشارێتەوە. وا باشە ئاوا بابەتییانە بیر بکەینەوە وەك دەیان ڕەخنەگر و لێکۆڵەرانی گەلەکەمان لەسەری ڕۆیشتون بچینە ناوەڕۆکی بەرهەمەکەو دەروونی دانەوەکەیەوە. گلەیی مێژوو نەهێنینە سەر خۆمان تێهەڵکێش بەکرۆکی بەرهەمەکە بکەین هەرشتە بەپێوانەی خۆی حسابی بۆ بکرێ. هیوادارم لەم لێکۆڵینەوەیە (**ئەخۆڵ شاعیری ئەوین و ئازادی**)دا هەندێك لەو دیاردانە بکەونە بەرچاو...

هەولێرنامەی کتێب

ئەخۆڵ شاعیری ئەوین وئـازادی

بێ گومان شیعری چاك وشاعیری پاك دیاردەیەکی نوێ نی یە من دۆزییبێتمەوە و بەخوێندەوارانی بەڕێزی ڕابگەێنم. ئەم بابەتە زۆری لەسەر نووسراوە لە ژمارە نایەت. لەبەر هەندێك تایبەتمەندی بە کەسێتی ی شاعیرەوە وامان بەباش زانی بەدەربڕینی بیرو سەرنجی خۆمان بە پشتیوانی چەند سەرچاوەیەکی ئەدەبی پەیوەست بەبابەتەکەوە وەك ڕێ خۆشکردنێك بۆ چوونە ناو جیهانە فراوانەکەی لێکۆڵینەوەوە، ملوانکەیەکی پێشەکی ئاسایی و سادە بهۆنینەوە ئینجا بەشێنەیی هەنگاوبنێن بۆناو لالەزاری شاعیر پاراوبێت یان پەژموردەبێت ... هێشویەك سەرنج دەربارەی شیعر و شاعیر.

شیعر کامەیە و شاعیریش کێ یە ....؟!!!

شیعر بریتی یە لەدەربڕینی هەستێکی ناسك وکاریگەر ڕازاندرابێتەوە بە توێشووی بیر و ئەندێشە و هونەر مەرجی کێش وقافیە ون نەکات ... خۆ ئەگەر زۆر پەیڕەوی نەکرد ئەوە دەچێتە قاڵبی شیعری ئازادەوە ... لەگەڵ ئەمەش دا زۆر شیعری ئازاد بایەخ دەدات بەکێش و قافیە بەڵام بەشێوەیەکی یچڕ پچڕ ...

شیعری کلاسیکی و شێوە کۆن واتا پەیوەست بە کێش وقافیەوە لەگەڵ شیعری ئازاد دا بەوە تیشك دەدەنەوە کە هونەری داهێنان و تەکنیکی نوێ پەیڕەوبکەن ... دەقی شێوە و ناوەرۆك نەشێوینێن ! بچنە مێشکی جەماوەرەوە. شیعر دەبێت خۆراکی ڕاستەقینەی مێشك بێت. چەکی دەستی زۆر لێکراوبێت. شیعر دەبێت بزەی لێوی ساوایان بێت ... بەشێنەیی و نەوەستان لەگەڵ قۆناغەکانی گۆڕانی کۆمەڵ دا هەنگاو بنێت ...کەواتە **"هۆنراو هەستێکی ویژدانی یە"** کە ئەو هەستە زۆر زۆر دوورترە لەو شتە نهێنیانە کە بتوانرێ باس بکرێت ، هەر لەبەر ئەمەشە لە زمانی عەرەبی دا هۆنراو ناوبراوە بە شیعر چونکە هەستەو هەستەکەش بەهۆی وشەکانەوە ئەو وێنە جیهانی یە خەیاڵی یە دەردەبررێ و پیشانی کەسانی تری دەدا ....(1) بۆ پێچ وپەنا سەری نەوازش لەبەر دەرگای شیعری جوان و ڕەوان دا دادەنوێنین ، لەو شیعرانەمان گەرەکە کە مامۆستا گۆرانی مەزن پەیی پێ بردووە :

شیعرێ کەوەك ساوا نازدار و جوان بێ
خۆراکی گۆشتی دڵ شیلەی ژیان بێ
شیعرێ گیانی تیا بێ و بژی و ببزوێ
زوبانی دڵ بزانێ و پێ ی بدوێ (2)

ڕاستە دەبێت درەختی شیعر بەرداربێت . مێشك ودڵ باوەشیانی بۆ بگرنەوە... خۆی بهاوێژێتە دەروونی خوێنەرەوە وەك چرا ڕێگای تاریکی ڕووناك بکاتەوە . لەم ڕووەوە مامۆستا عەلی عارف ئاغا (**شاری**) بەشیعر لە شیعر دەدوێ :

شیعر کە خرۆش نەبەخشێ بەدڵ
قەت باوەڕ مەکە بۆ هیچ بەکاربێ

شــيعر كــه هەســتى تــۆ نــەجووڵێنێ
بــا لـــه ديوانــا هـــەر ناديـــاربێ ...
شـيعر نەتخاتــه ســەر عەرشــى خــەيالْ
مــەى خوێنــه گيانــه بــه تــارو ماربــێ (3)

کەواتەشیعرێ بێ بـەری بـێ لـە هەسـت و خـرۆش بـە شـیعرێکی زینـدوو نـاژمێررێ و مەبەسـتە بنەڕەتی یەکانی لە دەست دەدات. (هۆراس) ی بلیمەت دەڵێت :

شیعر سێ مەبەستی هەیە کـە ئەمانـەن : سـوود بەخشـین، یـاخود **لـەزەت پـێگەیانـدن**، یاخۆد **هەردووکیان پێکەوە** واتە ئارەزوو بزواندن ولێکدانەوەی پەندەکانی ژیان (4) . ئاشکرایە دەبێت چەکی سەختی شیعر ئاڵای کۆڵنەدەری و بەختەوەری هـەڵبگرێت وەکـو کێـو بـەرەنگاری گەردەلول و ڕەشەبا ببێتەوە. سەرنجی مامۆستا هێمن بەرامبەر بەشیعر پتر مەبەستەکەی ئێمـە ڕوون دەکاتەوە :((شیعر و نەزم دوو جۆرە هونەرن کە دەبێ خوێنـەری ورد حوکمیـان لەسـەربدا بەڵام چەند خۆشە شیعر ئەوەندە باش بێ کەهەم فۆرمی لێك و لووس ، ڕێـك و پێکبـێ ، و هـەم ناوەرۆکی هەست بزوێن ودڵ ڕفێن...)) (5).. ئینجا کە شـاعیر خـاوەن ئـەو هەسـت و دەربڕینـە گرنگ بێت چی کەسێك دەگرێتەوە؟ ئێمە ڕاستەوخۆ ناتوانین بـێ شـارەزایی ، وبـێ پێنـاس پـێ بنێینە جیهانە فراوانە تایبەتی یەکەیەوە شاعیر دەبێت وەك کانی یەکی ڕوون و سـازگار بـەئاوی شیرین تینوێتی بشکێنێ ، مەرامەکانی ناو دڵیان بکاتە کەرەستەی شیعر.

"کەواتە شاعیر مرۆڤێکە هەڵوێستێکی تایبەتی خۆی هەیە لە ژیان دا یان بەرامبـەر ژیـان بەخۆشـی و ناخۆشی، تاریکی و ڕووناکی شیرین و بەدی یەوە... کـە بـیر یـا نـاوەرۆکی هۆنراوەکـانی لێ پێك دێت" (6). بێ گومان بایـەخی زۆر بـەخۆگری وکەسـێتی ی شـاعیر دراوە... شـاعێریك نـا لـە گـەل دابڕابێت، بەڵکو ئەو شاعیرەی دەردەکانی کۆمەڵ دەردەخات بەشیعری هاوچەرخی شۆڕشگێڕانە. دوابەدوای ئەوە دەرمانیشی بۆ دەست نیشان دەکات، کە خەبات و ویژدان و دڵسۆزی وهاوکاریی یە.

"لای فرۆید شاعیر ئەو کەسەیە کە ئەزانێ چون خـەو و خەیاڵـەکانی ئەکاتـە بەرهـەمی هونـەریی یان حەقیقەتێکی هەست پێکراو". (7) لەمەوە بۆمان دەردەکەوێت کە هەموو کەسێك ناتوانێـت بەئاسانی دەست بداتە قەڵەم و بەهەوەسی خۆی شت بنووسێ ، شاعیر ئەو گیانبازە، پەرۆشەیە بە پشتیوانی بەهرە و موتوربەکردنی ڕۆشـنبیریی گشـتی خـۆی وردە وردە و بـێ باکانـە بتوانـێ

هەواڵنامەی کتێب

پلەپلە بە دامێنی کێوی هونەردا سەربکەویٚ تا دەبێتە ئاشنای لوتکە ... قەڵای شیعر سەختە ، بڵندە شیعر وەك شۆڕش وەهایە و شاعیریش دەبێتە شۆڕشگێڕ.. بمانەوێ ونەمانەوێ ((شاعیر ڕیالیستی شۆڕشگێڕ بەرهەمەکەی بەپیت ئەکات بەهۆی وەرگرتنی لایەنی پێشکەوتوانەی کەلەپووری بیری مرۆڤایەتی پێش کەوتوو... هەروەك شیعرەکەی موتوربەئەکات بە پێشکەوتووترین ئایدیایەکی ئەم زەمینە لەم چەرخەدا ...)) (8) ئەو شاعیرەی بەرگەی کاروانی ئەم ڕێگە دوورەی نەگرێت و نەتوانێ لەم بوارە دەرکەوتوودا بپەڕێتەوە ، بەواتا خۆی دابڕێ لەم مەرجە بنەڕەتی یانە و توخنی ئێشە کاریگەرەکانی جەماوەر نەکەوت ئەوا فێڵ لە خۆی و لە گەل دەکات ... بگرە ئەوکەسە ناوی پیرۆزی شاعیری بەسەردا دانابڕێت .. چونکە بەخەڵەتاندنی خۆی خوێنەر لەخشتەدەبات ، تەمسیلی چەند کەسانێك دەکات یان لە خزمەتی چەند کەسانێك بیردەکاتەوە، نەك زوربە. ئەو ڕێگایەی شاعیر دەیگرێت دەبێت لە بەرژەوەندیی زۆربەی زۆری جەماوەردا بێت . شاعیرێکی کورد دەڵێ :

ڕێگا لای من بەهەر جۆربێ

ئەبێ بۆ خزمەتی زۆر بێ ...

ئەحمەد سەلام

کەئەم بەڵگە داسەپیو و بنەڕەتی یانەمان خستەڕوو کە لە مێشك و دڵ و توێشەبەرەی شاعیردا بێت... لەهەمان کات دا دەتوانین بێ سڵەمینەوە پەنجەی هەڕەشە و زمانی سەرزەنشت و نووکە ئەڵماسی قەڵەم بخەینەکار بۆ ئەو شاعیرە خۆ جیاکەرەوانە کە پێیان شەرمە چینی چەوساوە و ئارەق ڕێژ بدوێنن. ڕەنج و ماندوێتی پشت گوێ دەخەن و ئەویندای نوێنی گەرم وخواردنی چەور و ڕابواردنی بێهوودەن. ((شاعیری بۆرژوازی بیر لە جەماهیری هەرە زۆری میللەت ناکاتەوە لەکاتی دانانی شیعرەکانیا تەنیا چەند تاقمێکی کەمی بەخەیاڵدا دێن کە زلە خوێنەواران توانای ئەوەیان هەیە لە هەڵبەستەکانی بگەن ونرخی خۆی بدەنێ)) (9) شاعیر نابێت بۆ ناوبانگ کۆشش بکات ؟ دەبێت بە چەپۆکی شیعر کەللەی چەوسێنەران بپژینێ باوەڕی بەدەستە ئەژنۆیی نەبێت ... خاوەن هەڵوێستی مەردانە بێت ، دەس بەکڵاوە شڕەکەیەوە نەگرێت تا با نەیبات ...ئەمەکی بۆ کانیاو و ڕووبار و دەشت و شیو و کەژ و بیابان و لێرەوار و گوڵزاری وڵاتە خۆشەویستەکەی هەبێت سەرچاوە و هەوێنی شیعری دیمەنی ڕەنگینی نیشتمان و پاڵەوانێتی ی نەتەوە نەبەزە خۆشەویستەکەی بێ ...

ئێمە لێرەدا شۆڕدەبێنەوە لە دیوەخانی شیعرەکانی شاعیر ئەحمەد دەروێش واتە (**ئەخۆل**) ی کۆچ کردووی خوالێ خۆشبوودا پشودەدەین و تیشکی سەرنجمان دەدەینە شارا و مەڵۆی خەرمانی دیوانە بەربڕشتەکەی (**دیوانی ئەخۆل**) ....

(**ئەخۆل**) یەکێکە لە شاعیرە ناسراوەکانی کورد. لە ساڵی 1911ز لە سلێمانی هاتۆتە دنیاوە لە ڕۆژی 1988/9/26دڵە گەورە شەیداکەی شەیدای ئەوین و ئازادی لە لێدان کەوت چووە ڕیزی کاروانی نەمرانەوە . دووجار دیوانی چاپکردووە. شیعرەکانی پڕن لە کڵپەی سۆز و هەناسەی دووریی ، گەرمە شین بۆ نیشتمان وە ناوداران و هاوڵاتیانی لە کیس چوو...

فرمێسك دەرێژێ بۆ تەمەنی بەفیڕۆ چوو ... هەنگاو دەنێت بۆ دروستکردنی دیواری پۆڵایین ی برایەتی و بەختەوەری .. بەلای منەوە ئەخۆل لەڕیزی پرشنگداری شاعیرە مام ناوەندی یەکان دادەنرێت. ئێمە لەم لێکۆڵینەوەیەمان دا نامانەوێ بیخەینە پێش یان تەك شاعیرە هەرە سەرکەوتووەکان یان بە پێچەوانەوە دایماڵین بۆ خوار ئەو شاعیرانەی کە وشەیان ڕیزکردووە، تەنیا ماندوێتیان بۆ ماوەتەوە لەم بۆ چوونەیش دا مێژووی ئەدەب سەرپشکە تێیدا ...

ئەخۆل شاعیری کۆڕی ئاهەنگ و تێکۆشان و بۆنەیە ، خاوەن پلەیەکی دیاری کراو و پڕ لە شانازی یە لای هاوڕێ کانی بەتایبەتی و لەلای هاونیشتیمانیان بەگشتی. فێرگەی شیعری ئەخۆل لە ژێر کار تێکردن وپەیڕەوی ئەم شاعیرانەدا سەری هەڵداوە {حەمدی – تاهیربەگ – پیرەمێرد – بێکەس – م .نووری – زێوەر – شێخ سەلام – کەمالی ... هتد} تەنانەت ئەمەندە هاوڕێ ی بێکەس بووە هەموو دەمێك هەڵس و کەوت و شیعر و قسە خۆشەکانی لە زۆر بۆنەدا باس دەکرد. هەروەها پارچە شیعرێکی گەپیان پێکەوە داناوە کەبۆی خۆێندنمەوە نووسیمەوە لێرەدا بۆ بڵاوکردنەوەی دەس نادا... دیسان لە خودی خۆیم بیستووە کە چەندان جار غەزەلیاتی حەمدی بە ئیقاع و مۆسیقا خوێندۆتەوە ، حەمدیش ئافەرینی لێکردوە. ئەخۆل بێجگە لە زمانی زگماکی خۆی کە کوردی یە زمانی عەرەبی و فارسیشی بە چاکی دەزانی بەڵام بەدەگمەن شیعری پێ وتوون. ئەخۆل لەبەر نەبوونی دەرامەت شیعری نەکردووە بەپیشە، بەساڵان لێ ی دابڕاوە بەڵام وازی لێ نەهێناوە. من ئەم قسەیەم زۆر جار لە خۆی بیستوە دیسان دەیفەرموو شتێك کاری تێنەکردبم شیعرم بۆ نەوتوە.. لە ژیان دا سەربەرز و دڵسۆز بوو، هەمیشە دیدەنی هاوڕێ یان و خۆشەویستانی دەکرد. ڕێزی گەورەو بچوکی لابوو، لەبەر ئەوە کاتێ مەرگ یەخەی پێگرت شار خامۆش بوو ، پرسەکەی تابلێ ی قەرەباڵغ بوو، ئەوبڕە شیعرەی ئەخۆل پێشکەش بە نەتەوەکەی کردووە بریتی یە لە دەریایەکی سۆز و

ئەوین..."سۆز کەمەبەست پێ ی عاتیفەیە بەمانا کڵپە و گڕپەیەکە لەدڵ دا پەیدا ئەبێ ئەبێتە هۆی ئەوەکە ئەندێشە وە یا مل بە ئارەزوویەکی خۆشەویستانەی ڕەبوونی یە بشنێتەوە بۆ ئەو شتەی کە هێزەکەی ئەم ڕائەکێشێ و ئەیخاتە ئەو هەردەیەوە" (10).. نابێ ئەوەش پشت گوێ بخەین کەپرشنگی تەکنیك و هونەر تێکڕای شیعرەکانی ئەخۆل نەگرتۆتەوە تەڵزمی لاوازی بەر هەندێ غەزەل و بەیت کەوتوە لەمەودوا دەست نیشان دەکرێن. ئەخۆل بەپێ ی ئاستی زانیاری ی تایبەتی خۆی بیری کردۆتەوە ، شیعرەکانی ڕەنگدانەوەی ئەو سنوورەیە. خۆی دان بەوەدا دەنێ کە پلەی خوێندەواری زۆر باڵانەبووە بەڵام خۆی لە هەوڵدان و خوێندنەوە بێ بەش نەکردووە، بێ خوهەڵکێشان دەفەرموێ : « پلەی خۆیندەواریم بەداخەوە زۆر کەمە، چونکە ئەو کاتەی من گەیشتوومەتە خوێندن پاش جەنگی یەکەمی جیهانی بوو. حوجرە هەبووتوانیم قورئانی پیرۆز بخوێنم. من چوومە قوتابخانەی "قادری" هەتا گەیشتمە پۆلی سێ، وە دەستم پێکردوە هەتا چوومە پۆلی پێنجەم ...لە پێش نیوەی ساڵ لەبەر هۆیەك کەنابێ لێرەدا باسی بکەم وازم لە خوێندن هێنا ...» (11) ....

لەگەڵ ئەمەش دا کۆششی کردوە بۆ بڵاوەکردنەوەی شیعرەکانی لە ڕۆژنامەی (ژیان)و(ژین)و گۆڤاری (گەلاوێژ) هەروەها بە تێکەڵبوونی بۆناو کۆڕی شاعیرانی ئەو دەمە کەڵکی وەرگرت و شارەزایی چا کتری ڕەچاوکرد. لەساڵی 1933دا یەکەم بەهرەی شیعری لە ڕۆژنامەی (ژین)دا بڵاوکردۆتەوە... ئەخۆل هەندێ جار بیرەوەری یەکی تامەزرۆی دەگێڕایەوەو شانازیی پێوە دەکرد، کە لە منداڵی یەوە لە فێرگە خۆێندوویەتی جێگایەکی دیاری هەبووە لە نێوان خوێندکارەکان دا. خۆشەویستی مامۆستاکانی بووە. سروود و شیعری شاعیرانی لەبەرکردوە. دەنگیشی تابڵێی خۆش بووە. لە سەرەتای بیستەکان دا کاتێ کە سەرۆك "ئیسماعیل خانی شکاك - سمکۆ" ی شەهید بەخۆی و جەنگاوەرەکانییەوە هاتن بۆ دیدەنی مەلیکی کوردستان (شێخ مەحموود) ی نەمر لە وڵاتی سلێمانی ، بەو بۆنە مەزنەوە قوتابخانەکان ئاهەنگێکیان گێڕا.. ئەخۆل یەکەم کەس بووە لە ناو منداڵان دا کە سروودی نەتەوەیی خوێندۆتەوە لەبەردەم سمکۆدا... ئەویش سەرنجی دەچێتە لای و ئافەرینی دەکات لەو کاتەوە ئەخۆل ناسرا.. لەسەردەمی هەرزەکاری یەوە خولیای شیعر وتنی کەوتۆتە سەرەوە. سەرجەمی شیعرە بڵاوکراوەکانی لەم بابەتانەی خوارەوەدا چاو هەڵدێنن. نابێ ئەوەشمان لە یادبچێت ئەخۆل زۆر پارچە شیعری هەیە کە لە دیوانەکەی دا تۆمارنەکراوە لەبەر نەخۆشی و کزبوونەوەی چاوەکانی لەکون و قوژبن دا ماونەتەوە .

مەبەستەکانی شیعری ئەخۆل

1- بابەتی دڵداری و ئەوین :

ئەخۆل لە پێناوی خۆشەویستی لە هەموو شتێك لە پێشتر چاوانی دەکا بە قوربانی :

ئەگـەر چـاوم لـەتۆ جـوانتر کەسـێکی دی هـەتا مـاوم
ئەڵێم خوایـە لـەو دنیـاش بەسـاغی هەڵنەیـە چاوم (12)

دڵی شەیداو پەرۆشی مامۆستا ئەخۆل وەك تـاوێرە بـەفرێکی خـاوێن کەوتۆتـە بـەر گـڕی نیگـای بەتینی کیژۆڵان و لە بۆتەی نازیاندا تواوەتەوە ... ئەو کیژەی دەستی بەسـەر خانـەی مێشـك و دڵی شەیدای ئەخۆل دا گرت لەسەرەتای لاوێتی یەوە تا ئەو قۆناغەی پیر و کەنەفت کەوت ناوی شیرینی ئەو شۆخە هەر لەسەر زمانی بوو..؟

شــەرتە تــا ڕۆژی حەشــر خولیــای مــن بــێ چــاوی یــار
وێڵــی ســـەحرابم هەمیشــە تــەرك ئەکــەم خــۆیش ودیــار
شەرتە وەك مەجنوونی بێکەس دەشت و کێو بێ مەسکەنم
تــا بــەداخی لەیلــەوە دەمنێنــە قــەبری تــەنگ و تــار (13)

لەجێ ی خۆی دایە کە بڵێین مامۆستای کۆچ کردوو گۆرانی بێژی ڕەسەن و بەناوبانگ (**عەلی مـەردان**) ی نەمر ئەم پارچە شیعرە نایابەی ئەخۆل بەدەنگە ناسك و خۆشەکەی وتووە پـتر ناوبـانگ و بـرەوی داوە بە شیعرەکە... و فرمێسکی بیرەوەری بە چاوانی شاعیردا دەهێنـایە خوارەوە.

هاوار لێهەڵسان لە تاو زەبری گرانی عەشق شتێکی ئاسان نی یە ، گەلێکی لە پێشڕەوانی ئـەوین بوون بە ویردی سەر زمانـان وەك فەرهاد و مەم و مەجنون... تاد، ئاگری عەشق هەڵی ڕووکاندن بۆیە ئەخۆلیش کلّپەی شۆڕشێکی درێژ خایەن کەم و زۆر دەبێت ئێشی عەشق بچێژن بـە هـەژار گەدا دارا پیر و مورید لە گۆڕەپانی دڵی دا جێکردۆتەوە :

عەشــقە پەروانــە دەکاتــە زەڕەیــە خــاکی سیــاە ...
نـاوی مەشهوورە کـە مـەجنون بۆتـە سـەرگەردانی عەشق

عالـەمی خسـتۆتە هۆهـۆی کـۆڕی زیکـری خۆیـەوە ...

شێخەکەی بەرماڵ بەشان و قوتبەکەی ڕەبانی عەشق(14)

ئـەخۆل لـە دنیـای ئـەوین دا تـەپوتلی زۆری داوە ئێشـی گرانـی چەشـتوە ... تـاوی بـارانی بەفرمێسـکەکانی خـۆی دانـاوە گـوێ ی نەداوەتـە لۆمـە و تەشـەری ئـەم و ئـەو چـونکە دەری خستوەکە خوێندکارێکی بەئەمەکی فێرگەی ئەوینە و شوێن پێ ی مەجنونی هەڵگرتوە:

هێنـــدە بـــارانی بـــەهاران دێتـــە خـــوارێ چـــین بەچـــین

هـــەروەکو فرمێســـکی عاشـــق زیللـــەتم ئەعـــدا ئەکـــەم

یـەك بـە شـێت و یـەك بـە هـار و یـەك کـەم عـەقڵم پـێ ئـەڵێ

یـــەك دەڵـــێ نادانـــە ئـــاخۆ خۆمـــە ، خـــۆم ڕیســـوا ئەکـــەم

شـێت و هـار و نـادان و بـێ عـەقڵ بێبەشـم ئـەمما فەقـەت

واریســـی مەجنونـــە شـــێتیم عاشـــقی ئـــەحیا ئەکـــەم (15)

لـە غـەزەلی ئـەی (**بـێ وەفـا**)دا وێنەیـەکی تـری مێرگـوزاری ئـەوین دەگـرێ، شـاعیر بـە ڕۆمانتیکیەت هەنگاو دەنێ . لە دوایی دا لە یارە نازەنینەکەی دەپاڕێتەوە، کە چی ژیانێکی پڕ لەتاسە و ماندوێتی بەسەر بردووە ، تەنانەت دایناوە بەگەورەترین بەدیهێنەر وە هێشـتا سـۆزی لـێ نـەبینیوە. شـەپۆلی سـکاڵا نامـەی بـەجاری کۆدەکاتـەوە دەچـێتە بارەگـای خۆشەویستەکەی دەستە ئەژنۆ کەساس دادەنیشـێ چـاو دەبڕێتـە چـاوەکانی، بـەزمانێکی پاراو ڕووی تێ دەکاو ئەم گەوهەرانـە لە کانی ی دەروون بـۆ هەڵ دەهێنجێ :

خـۆ تـۆ خـوا نـەبووی سـوژدەم بـۆ بـردی

وەك بـــت و ســـەنەم لـــە ملـــم کـــردی

تـــاقی ئـــەبرۆتم کـــردە قیبلـــە گـــاه

بـــەر دەرگاکـــەتم کـــردە خـــەڵوەتگاه

نـــاوی تـــۆم کـــردە ویـــردی زمـــانم

لـــە جـــێ ی تەهلیلـــەی ڕۆژ و شـــەوانم

جگـــه لەمانـــەش ئـــەرکی دڵـــداری

لـــە گریـــە و ڕۆڕۆ شـــیوەن و زاری

ئەمانـــە و هـــەموو تەمـــەنی جـــوانی

پێشکەشـــم کـــردی زۆر بەئاسـانی (16)

لە غەزەلی (**دوا ئەوینم دا**) کەتابلێ ی ناوەرۆکێکی جوان و بەسۆزە، بەڵام لە هەندێ بەیتا پەیڕەوی هونەری قافیەی تێدا نەکردوە...

بڕوانە چۆن لەبەر گڕی ئەوین دا وەستاوە و گلەیی خۆی دەکا:

بەڵام چیبکەم نازانم چۆن بت دوێنم ؟

ڕووبە ڕووی خـۆت بیڵـێم و بـی درکێـنم

مرۆڤ لە تاو دڵکشاوی هاواری لێ هەڵنەسێ ئەی لەتاوچی؟ خۆ دار و بەردنی یە:

دڵشـــکاوم نەکـــەی دڵـــم بشـــکێنی ؟

زۆر گریـاوم دەخیلـە نـەم گرێنـی (17)

شاعیر کە دەستی نەگەیشتۆتە دەستی ناسکی یارە سوخمە ئاڵ و کەواشینەکەی چاوانی پڕ لە فرمێسك و قورگی پڕ لە گریان بووە ، دەفتەری سنگی وادەکاتەوە:

لەبـــەر زار و گـــرین چـــاوم خـــەریکی پەردەپۆشـــینە

لـە عەشـقی نەوجـەوانێ سـوخمەکەی ئـاڵ و کـەوا شـینە (18)

وادیارە بیر و دارشتن ی ئەم بەیتە لە کانیاوی شیعرێکی شاعیری ناسراو مەحوی یەوە هەڵگوزاراوە کە دەڵێ :

لەسـەیری خەسـتەخانەی عیشـق ئـەوی سـەوزەی کەواشـینە

لەسـەر هـەر خەسـتەدێ یاخوێنـدنی یاسـینە یاشـینە (19)

غەزەلی (**وڕێنـە**) یەکێکە لە شاکارە بە ناوبانگەکانی ئەمڕۆی غەزەلی کوردی. لە ڕاستی دا پڕە لە وردەکاری ودەربڕینی ناسك و جوان جوان ، پـتر شیعر دۆستانی بە ئـەخۆل ناساندوە. شاعیر ئاوا لە بۆتەی ڕۆمـانتیکی دا دەتوێتـەوە : دڵـی شـەیدا بـێ گێـرە و کێشـە خـۆی دەدا بەدەم لەشکری جوانی یەوە.. شاکاری یەزدان و هەڵبژاردەی سروشـت ئـەو ئافرەتـە ڤینۆسـە شۆخ وشەنگە بێ وێنەیە کە ئەخۆلی کردووە بە بالاّ گەردانی خۆی (**هەردی**) ئاسا دەڵێ :

دڵـــم هـــەر ئەودڵـــەی جارانـــە ئیســـتاکەش ئـــەناڵێنێ

هەناســـەی ســـاردی ناکـــامی لـــە ســـینەم دا ئەتاســـێنێ

ئەگـەر جوانیـت سـەرنجم ڕابکێشـێ مـەگرە لـێم چـونکە

جـەماڵت پەیکـەری ڤینۆسـی خـوای جـوانی ئـەجوڵێنێ

سەدان ئافەرین دەکەین لە شاعیری زاڵ و بەسەلیقە کە ڕەوانبێژی و لـەف و نەشـر و وردەکـاری لە جێ ی خۆی گرێ داوە بەسەرکەوتوو ترین شێوە:

کـە تیشـکی ڕۆژ ئـەدا زاخـاوی پرچـی زەردی زێرینـت

لە لام قەوس وقەزەح هیچ ڕەونەق و شەوقێکی نامێنێ (20)

ئەخۆل خاوەن داستانێکی ڕێك وپێك و بەناوبانگە ئەویش (**تەسبیحی عەشق**)ە کە تیـای دا ڕاز و نیـاز و هەڵوێسـتی خـۆی خسـتۆتە ڕوو... ئـاوات دەخـوازێ ببێتـە پەپوولـە لەبـەردەم مـۆم دا بسووتێ یان کاتێك کە مرد خاك و خۆڵی ئێسکی داڕزیوی بدرێتـە دەم پەلـەوەری (هومـا) وە تـا بیگەیاندایەتە سەر گۆڕی لەیلاوە:

تـك تـك لـە ئاسمـان بێمـە خـوارەوە

ببـــارێم بەســـەر گـــۆڕی یـــارەوە ...

خۆزگـەم کـە ئـەرزێ ئێسـکم لـە قـەبرا

ئەکەوتـە سـەر عـەرز ئەیفڕانـد هومـا

بەربوایـــە بـــەدەم تـــەیری هومـــاوە

ئەگیرســـا بـــە ســـەر گـــۆڕی لـــەیلاوە

لەگەڵ ئەو بارە قورسەش دا هێشتا تاڵی گەشی هیوا لە دڵ نابڕێ و دەڵێت:

لـــە ڕۆژی بــــوونم تــــا بــــە مــــردنم

نــــەمخوارد ســــەمەرەی ســــەیرکردنم

هـەر بـەهیوا بـووم تـاڵی ی چوومـە دەر

ئیستایش بەهیوام تا ڕۆژی مەحشـەر(21)

ئەخۆل لـە غـەزەلی (**بێ سپێری**) دا داسـتانێکی پـڕ لـە ئـەوین، بـەڵام چـی ئـەوینێ ؟ پـڕ لـە قارەمانێتی و قوربانی دان لە پێناوی نەژاکاندنی پەڕەی گوڵی کولم و لێوی نازدارەکەی ...

لە ژیانی دا لە گیانی خۆشەویست تـر نـەبوو ئەویشـی لـە ڕێ دا بەخشـیوە ...تەنانـەت تکا لـە دایکی چاو بەفرمێسك و ئازیزی دەکا، لەپاش مەرگی دڵی یارەکەی نەشکێنێ و لەبری ئەو ماچی بکـاتی .. بێگومـان ڕاسـپێری شـەهیدی ڕاسـتەقینە وەهایـە ، ڕێگـا بـدات گەرمەشـین لەسـەر تابووتەکەی بکرێ :

ئـەوا جێـت دێلـم ئـەی دایـە بـە عـومری بیسـت ویـەك سـاڵە

لــە بــێخ و ڕیشــە دەرهــاتم وەکــو لالــە و گــوڵی ژاڵــە

ئەخۆل دەڵێ ، با هەوری گریان ، بارانی فرمێسك بگەێنێتـە عەرشی باڵای پەروەردگار :

لەســەر تابووتەکــەم توخــوا بڕێــژە ئەشــکی وەك زمــڕووت

بگاتــــە لای خــــوا ئــــاهو هەناســــەو گریــــەت وناڵــــە

لەسەر خۆشەویستەکەم تووشی هەر شتێك ببم شانازی یە بۆم بەتایبەتی کـە ئـەم خواسـتە هاتەدی ، بەرگی سووری شەهیدیم بەخۆمەوە دی :

ئەگـەر چـی جـەورو قـەهری ئـەو بـووە قاتیـل بـە کوشـتی دام

بــــەڵام زینهــــار دەخیلــــت بم دڵــــی مەشــــکێنە منداڵــــە

مـەڵێن دێوانـە بـوو خـۆی کوشـت لـە ڕێ ی عەشـقا کـە وا ڕۆیـیم

لەســـەر مـــەیتم بکـــەن شـــینم شـــەهیدم کفنەکـــەم ئاڵـــە (22)

هەواڵنامەی کتێب

(**سۆزی پیری**) ی ئـەخۆل بریتـی لـە تیشـكدانەوەی سـەردەم و بڵێسـەی لاوێتـی ... ئـەو گوڵەی لەدێر زەمانەوە ئاوی دابوو لە دڵی دا چەكەرەی كردبوو هەمیشە گەش و ئاڵ بوو ، لە پیریش دا نەژاكابوو ... ئاخ سەدان ئاخ پیری چۆن بیچم وهێزی مرۆڤ دەخەیتە قاڵبیكی سەر سورهێنەر و لاواز و لەرزۆك و بێ وزەییەوە ؟

چـەند جـوانی بـەڕوو ، جـوانتری بـەخوو
هـەر تـۆی لـەلای مـن لەنجـەی لێهـاتوو
بـەڵام بـەمن چـی پـیری دەس لەرزێـن
ڕێ نـادا جارێـك بگاتـە داوێـن

هـەروەها دەڵـێ خـۆ ئەگـەر تەمـەن بەبـەری یـەوە هەبووایـە و پـیری ڕێ ی لێ نەگرتایـە جوانترین دیاریم بۆ دەناردی تاجی گوڵ و گەردانەی فرمێسك :

لـە هـەموو چەشـنی گـوڵی ڕەنگـاو ڕەنـگ
بـۆت دەكـەم تاجێـك ، تـاجێكی قەشـەنگ
بـۆت دەهۆنمـەوە بـە فرمێسـكی سـوور
گەردانەیـەك بـۆ گـەردنی بلـوور ... (23)

لەلاپـەڕەی (25) ی دیـوانی ئـەخۆل "چـاپی دووەم" لـە باونیشـانی بـۆ (دوو گـوڵ) چـامەیەكی كلاسیكی ئامێزی تەڕ و پاراو كاریگەر دەبینین . پڕێتی لە سۆز و پەل هاویشتن بەرەو ئەوینێكی ئاشكراو بەتین ... لە كاتێكدا گیرۆدەی دوو شـۆخ ، دوو جـوان بـووە ناوەكانیـان دەخاتـە ڕوو، (دولبەر سەمەن) هەردووكیان دەخاتە دووتای تەرازووی پڕ لە خۆشەویستی یـەوە ، چـون یـەك بەباڵا یاندا هەڵ دەڵێ، سوێندی گەورە بەسەر و خەت وخاڵ و كوڵم و گۆنایان دەخوات:

وێـڵ و سـەرگەردانی دولبـەر ، شـێت وشـەیدای سـەمەن
مـاڵ و سـەر قوربـانی دولبـەر ، گیـان بـە فیـدای سـەمەن
گەر نەكەن باوەڕ بە دولبەر سوێند بەوەی تریان دەخۆم
سـا بەحـەقی ئاینـەیی سـەر كـوڵم و گۆنـایی سـەمەن

هەوارنامەی كتێب

پەرۆشی ئەم دوو جوانە وا کاری تێ دەکەن، باڵ لە شاعیر پەیدا بکەن بۆیان بداتە کێوان. دەڕوانین وردەکاری و هونەری لەف و نەشر و خۆشخوانی بە باڵای شیعرەکەدا دەبرێ :

پەرچــەمی دولبــەر ڕەشــە بۆیــە جیهــان نیــوەی شــەوە

ڕۆژ وەختێکیش کە دەرکەوت ڕوویی زیایی سەمەن (24)

کەواتە نازو جوانی هەردوکیان یەکسانن.

سەرنج : لـەژیانی ئـەخۆل دا دوو گـوڵی وا شـۆخ و شـەنگ بـەو ناوانـە نەبیسـتراون کـەوا کوشتەیـان بووە. گومانم وایە کە پێچەوانە بێت...؟

شاعیر کاتێ نەخۆشی تەنگی پێ هەڵ دەچنێ تکا لە خۆشەویستە دێرینەکەی دەکات دیدەنی بکات تاکو بە شادمانی خواحافیزی لە ژیان بکات دنیای ئەوین بەجێ بهێڵێت :

گیانــە نەخۆشــم نەخۆشــی گیــانی

ڕۆژ ئــاوای ژینمــە بــەتافی جــوانی

توخــووا بێــرە لام لــە ســەرەمەرگا

بــا چــاولێك بنێم بــە کامــەرانی (25)

(بەیادی جاران) کەبریتی یە لەشەش کۆپلـە شـیعری نـوێ سـەهلی مومتـەنیع واتـا ڕەوان و پڕواتا، دیـارە زۆر دڵبەنـد بـووە بـەڕێبازە شـیعری یەکـەی مامۆسـتا گـۆران بەتایبـەتی لـە شیعری **(بەستەی دڵدار)** دا ئەم کارتێ کردنە ڕوونە ، گۆران دەڵێ :

قیبلــــــەی ئـــــاین وبـــــاوەڕم
خــــــوای بەهەشــــــتی دڵتـــــەڕم
وەك ســــەرەڕۆی شــــوێن ئامــــانج
نــــــــەزازا، نــــــــەکرمانج
گــــــــەڕام کوردســـــــــــتان
گــــــــەرمیان و کوێســـــــــتان
نــــــە لەشـــــار و نەلـــــــەدێ
نــــــــــەم دی کــــــــــەس ..
وەك تـــــۆ جـــــوان بـــــێ
تۆیـــــــــت و بـــــــــەس (26)

ئـەخۆل وەك پـەیرەوی كـردن بـەپێ ی ژمـارەی كۆپلـەكانی شـیعرەكەی گـۆران هــی خـۆی ڕازاندۆتەوە، لە كۆپلەی دووەم دا دەڵێـت :

لـــــەناو بــــاخ و گـــــوڵزارا
لـــە مێـــرگ و مێـــر غـــوزارا
لــــە هـــــاوین و بــــەهارا
لــــە نزیكـــــی چ لــــەدوور
نەمــــدی وەك تـــۆ بـــاڵا بـــەرز
وەك تۆ شوو شوو عەر عەر تەرز (27)

لـە دوای قاڵبوونمـان لـە نـاو گـوڵزاری شـیعرە ناسـك و ئەویـندارەكانی ئـەخۆل دا، لـەو جیهانـە ڕووناكەوە توزێك دەكەوینە جیهانێكی لیڵی كورتەوە ... هێچ شاعیرێك هەموو شـیعرەكانی بـاڵانین ((هەیە زوربەی زۆری سەركەوتووە ، هەیە نیواو نیو هەیـە كـەمتر .. تـاد)) لـە دیـوانی ئـەخۆل دا هەندێ بەیتە شیعر یان پارچە شیعری دی دەبینین تاسەو تینوێتی ی خوێنەر ناشكێنن.
مەرجی هونەری و پێزی شیعریان بەسەردا دانابرێت ،بە تایبەتی ئەم پارچە شیعرانەی خـوارەوە دەس نیشـان دەكـەین وەك (ڕازی بـوون لاپـەرە 85، پـەیمان – لاپـەرە 86 ، جێم مەهێڵـە – لاپەرە 86، هیوا لاپەرە 90، نازەنین – لاپەرە 56، ڕۆژی ئاوا لاپەرە 16، وەچەند بەیتێكی تر كە تێهەڵكێشن لە غەزەل و چامەدا بـۆ نموونـە پارچـە شـیعری (ڕازی بـوون) كـەم و كـووڕی یەكەی گوێ نەدانە بە پێش قافیەكـەی دوو وشـەی (ئـیتر بەسمـە) یـە. لـە زانیـاری ی شـیعری عەرووز دا دەبێت پێش ئەو دوو ووشەیە قافیە یەك بێت و پارێزگاری بە یـەكبوونی یـەوە بكـات. خۆئەگەر ، لەم سنوور و یاسایە دەربچێت مەرجی قافیە ون دەكات كە كۆڵەكـەی شـیعرەكەیە ، جگە لەوەش لە ناوەڕۆكیش دا كۆڵەوارن بەمانە چێژ لە شیعر دەبڕن .. وەكو :

مەرامێ وا لە دڵمایە هەتا قیامەت ئیتر بەسمە
لە حەشریشا منم داعی ئەویش شاهید ئیتر بەسمە
كە خوێن ڕێژراوی ناحەقم لە دونیای ڕوون وبەربادا
بەبەرگی سووری خوێنینم شەهیدێكم ئیتر بەسمە

بڕوانە ئەم پێش قافیانەی تریش :

... غوبــــاری پێـــت ئـــیتر بەسمــــە
... قاپیەكـــەت لـــەوێ بم ئـــیتر بەسمــە

بێگومان تێکڕای چامەکە بەم کەم و کووڕی یەوە دەربڕینە دووبارە و سێ بارە بووانە دێتەوە و کۆتایی دێت ..

هەروەها ئەوانەی کە دەست نیشانمان کردوون کەم یان زۆر ناتەواوی پێش قافیە و دووبارە بوونەوەی وشە و وشەی سواو دەگرنە ئامێز ... ئێمە نکوولی ناکەین لەوەی بڵێین هەر شیعر نین، هەندێکیان سۆزیان تیادایە بەڵام وەك شیعرەکانی تری ئەو گرو کلێەو ناوبانگەیان نییە . لەوە دەچێت زۆری لە خۆی کردبێت بۆ وتن و نووسینیان یان بەپەشکاری و ناتەواوی هێشتۆنیەوە ... دوایی وازی لە دەس پیاهێنانیان هێنابێت ...

یان هی سەردەم و نۆبەرەی شیعر وتنیەتی داناوە و هێشتا قاڵ نەبووە لە هونەری شیعردا . ئێمە ناڵێین نابێت شاعیر شیعری لاوازی هەبێت ، بەڵام دەبوایە مامۆستا خۆی بە سەریان دا بچوایەتەوە نەختێ ئاسایی دای بڕشتایە تەوە .

لەکاتی نووسینەوەی دیوانەکەی دا ، کەبەهیمەت بەپیر داخوازی یەکەیەوە چووم ئەم پێشنیارەم عەرزکرد ، کە گوایە ئەم چەند پارچە شیعر و تاکە تاکە بەیتانە خەبیرەکە دەستنیشانی کردووە کە لاوازن و پڕن لە کەموکووڕی ، بگرە لە دڵسۆزیی خەبیرەکەیە و لە قازانجی تۆی بەرێزدایە کە لە دیوانەکە دەربکێشرێن چاکە چونکە زۆر وێرانن ... بەڵام مامۆستا لە وەڵام دا فەرموی. دەزانم بەڵام کوڕم وابزانە ئەم دیوانە شیعرە دارگوێزێکە بەرێکی زۆری گرتوە بێگومان لە ناو ئەو بەرە زۆرەدا گوێزی پووچەڵ و کوێریش دەبینرێ ..

بە هەموویشیان دەڵێن گوێز، با لە قەبارەی دیوانەکە کەم نەبێتەوە. دیسان پێموتەوە بەڕێز ئەوبۆچوونە لەگەڵ ئەدەب دا جیاوازە ، خۆ ئەگەر وایش بێت خەڵکی گوێزە پووچەڵ و کوێرەکان ناخوات و نایانەوێ . تۆیەك زوربەی شیعرەکانت شاکارن ، ویردی سەر زمانانن من لەگەڵ خەبیرەکەدا یەك دەگرمەوە ، با هەتاوەکو بەچاپ نەگەیەنراون چارەسەریان بکەین . بەڵام مامۆستا پێ ی دڵگران بوو، لە داخوازی یەکەی نەهاتە خوارەوە سوور بوو لەسەری تا بکەونە بەرچاوی خوێنەران. دیوانە دەستنووسەکەم هەڵگرت بردم نیشانی مامۆستایان (کامەران موکری و مەدهۆش و ڕازی و زاهیر سەوز) م دا بەڵکو کاربکەنە سەر مامۆستا ئەخۆل... ئەوانیش وەك بەندەبیریان دەکردەوە تەنانەت مامۆستای کۆچکردوو کامەرانی مرۆڤ و مەزن فەرموی : منیش لەوە پێش لەگەڵم وتوە ، قایل نەبوو .. ئیتر دەستم لەوە شۆری و بردمەوە بۆماڵەوە لەماوەی حەفتەیەکدا بۆم نوسیەوە و دامەوە دەستی .. گەلێك خوشحاڵ بوو... لەوەدا بۆم دەرکەوت پەندێك هەیە لە کوردی دا (مشتێك نموونەی خەرواریکە) بەسەر دیوانی شاعیران ناگونجێ و ڕێك ناکەوێ.

2- بابەتی نیشتمانیی کۆمەڵایەتی:

گەرچی ژیانی ئەخۆل پڕ لەئەوین و دڵداری و هەناسەی دووری ژیانی ئازیزی بووە... ئەوە ناگەیەنێت کە ئاوڕی لەخۆشەویستی نیشتمان و نەتەوەکەی نەدابێتەوە... ئەخۆل شاعیرێکی لێهاتوو بووە لەم ڕێبازەدا برێك لەشیعرەکانی گەواهی بۆچوونەکەمانن. هەمیشە چەوسێنەرانی بە دڕندەو خۆرە ناوبردووە. ئەوەشی ڕوونکردۆتەوە کەویستی جەماوەر بەهێزە، چرای فێڵی تۆقێنەران دەکوژێنێتەوە، پیرۆزی خاك و تروسکەی خەبات ویردی سەرزمانی بووە لە پارچە شیعری (پەیکەر)دا بیری بێگەردی نیشتمان پەروەرانەی دەردەخات. خاك و ئاو و شەهید کەرەستەی شیعرەکەیەتی کانیاوی سوور خوێنی پاکی جوانە مەرگانە، داخی لێ دێ کە خاکی بژوێن و ڕازاوە بووە بەفەرشی سەرەڕێ ی ناحەزانە ئەم بووژێنەرەوەیە ،ئێسك و پروسکی باوك و باپیرانمانی لا پیرۆزە پەیکەری نەمری یان لێ دروست دەکا تابێتە پەرستگە:

بەمشت لەو ئاوەی نیوەی خوێناوە
تەرمی شەهیدی لەپێ شۆراوە
بە وردە ئێسکی باوك و باپیرمان
بەخاکی بێ خۆست ژێر پێی دوژمنان
لێ دروست ئەکەم پەیکەرێکی جوان
لە بەرزترین لوتکەی چیاکان
هەتا هەتایە وێنەی خەبات بێ
جێی زیارەتگای ڕۆڵەی وڵات بێ (28)

ئەخۆل جەژنی ئازاری و سەرکەوتن بەجەژنی ڕاستەقینە و بێ لەکە دادەنێت، بۆیە لە وەڵامی (جەژنە پیرۆزەیەك) دا بەئاشکرا هەستی دڵسۆزیی و نەتەوایەتیی دەخاتەڕوو.

جەژنی چیم پیرۆز کام جەژن و شادی
بە دڵشکاوی بە نامورادی
ئەو جەژنە، جەژنە هەموو ئازادبین
ئەوساکە بیکەن گەردن ئازادی (29)

لەچوارینەیەکی تردا پیرۆزی و گرنگی خاکەکەی باس دەکات کە هەزارانی لەپێناودا شەهیدکراوە، نابێ ڕێ بەدوژمن بدرێ تاکو وێران و تالانی بکات.

ئەم خاکە پاکە هی تۆیە و هی من...!
تیایا ڕزیوە سەد جۆرە مردن
ئێسك و پروسكی باو و باپیرمان
نایدەین بەفیڕۆ تالان بەدوژمن (30)

ئەخۆل مژدەی ئازادی و سەرفرازی گەل لەشەبەقی هیوادا بەدی دەکات ئەم هەستە لە (**نامەیەك بۆ شێردڵ**) دا وەك گوڵە ئەستێرە خۆی دەنوێنێ بەم شێوەیە هاوبەشیی تاسە و ئازاری برا كۆڵنەدەرەكەی دەكات :

بەلام براگیان نەکەی دڵتەنگ بی
لە بانگی ڕاستی کپ و بێ دەنگ بی
هەروەك شێردڵ بووی شێرانە بژی
لە زیندانا بی لەکۆڕی جەنگ بی (31)

هەولێرئەکادیمیەی کتێب

پرۆفیسۆر دوکتور عیزەدین مستەفا ڕەسول لەکتێبی (**ڕیالیزمی لەئەدەبی کوردی**) یەکەیدا بایەخی بە شاعیر داوە:

(ئەخۆل شاعیری گەرمەشین، کە وازی لەجیهان و گشت خۆشی و ڕابوردێکی هێنابوو، سەری خۆی هەڵگرتبوو، لەکێوان دا دەسووڕایەوە لەبەردەم دەرگای ماڵاندا سروودی بۆ خۆشەویستە تۆراوەکەی دەخوێندەوە... دلێری گەل وای لێکرد کە هیوا تازە بکاتەوە و لەگەڵ براکەیدا بەکۆت و زنجیرەوە چەند ساڵ پاداشتی خەباتی پێوەندکرابوو، هاوار بکەن:

من لەگەڵ تۆم و تۆش لەگەڵ منا
تەوقی ئەسارەت وا لە گەردنا (32)

کارەساتی شەشی ئەیلولی (1930) کە بەرۆژێکی ڕەش و تاریك و ترسناك دەژمێررێ لەمێژووی نەتەوەی کورددا.

لەکاتێکدا ئیمپریالیزمی بەریتانی خواستی گەلەکەمانی پێشێل کردو کەوتە وێزەی هاونیشتمانیان بەچەکی کوشندە دەیان گوڵاڵە سوورەی هەڵپرووکاند و ژاکان... زۆربەی شاعیرانی کورد لەو سەردەمەدا ئەو ڕاستییە مێژووییە بە شیعر دەردەخەن و درندەیی ئینگلیزی داگیرکەر دەگێڕنەوە و ڕیسوا دەکەن.

لەو شاعیرانە وەك (پیرەمێرد - حەمدی - گۆران - سەلام - قانع - بێکەس - ئەسعەد مەحوی...تاد) ئەخۆلیش خۆی لەم بوارە داوە و شێرانە پەرپوەتەوە، لەبابەت پارچە هۆنراوەی ئەیلولی خوێناوی ئەخۆلەوە ڕەئێکی پرۆفیسۆر دوکتور مارف خەزنەدار تۆمار دەکەین: (لەشیعرەکەی حەمدیش نەرمتر پارچە شیعرەکەی ئەخۆلە کە لە ڕۆژێك دوای کارەساتەکە واتە (7)ی ئەیلولی (1930) وتراوە ئەمە لاواندنەوەیەکی دڵسۆزانەیە بۆ فرمێسکی بەکوڵ (33) ئەمەش چەند بەیتێکە لەبارەی ئەو ڕۆژگارە پڕ لە داماوی یەمانەوە:

بەیانی بوو شەشی ئەیلول لەناکاو گوللەی وەك باران
ئەباری بۆ قڕی میللەت ئەوی پیرە و ئەوی لاوە
بە دەم شەست تیرەوە لاشە وەکو نۆربەی گەلاڕێزان
لە ڕێیدا عەینی ئەتووت بەردەبازی جۆگەلەی ئاوە
ئەوی دوێنێ جگەر گۆشە و عەزیزی باب و دایك بوو
ئەوا ئەمڕۆ لە ژێر خاکا شەهیدە و چاوی لێك ناوە

بە ڕاستی ئەو قەلاچۆکردنە تاوانە، لەیادی هاوڵاتیان بچێتەوە :

چ قینێکە چ زوڵمێکە چ کوشتار و برینێکە ...؟؟
ئەبێ قەت بیر نەچێ هەرگیز هەتا کورد زیندووەوماوە(34)

کاتێ ئەفسەرانی ئازادیخوازی سوپای عێراق بە پشتیوانی هێزی لەبن نەهاتووی جەماوەر ڕاپەڕی و قەڵای تاوانی ئیمپریالیزمی ئینگلیزیان سەرەو بن کرد، ڕژێمی پادشاهی کۆتایی پێهات بوو بە بەدەنگدانەوەیەکی جیهانی. ئەخۆل بەجۆش وخرۆشەوە بە کورتی چیرۆکی ئەو

بارە ڕابوردووە دەهێنێتەوە، کە چۆن وڵات بە دەست ئـەو تاقمـەوە وێـران کرابـوو ، ئـازادی لـە ئارادا نەبوو ، گەلیش بەشی کوشتن و بڕین و سزا و زیندان بـووە. بـەهاتنی شۆڕشـی چـواردەی گەلاوێژ 1958 تارادەیەك پشوو و بەختەوەری باڵی هێمنی کێشا بەسەر نیشتمان دا : -

منداڵ بووم بیرمە مێژووی کوردستان
وەك سـەر گوزەشـتە وەکـو داسـتان
لـە بیرمـە چـلۆن بـوو بـە وێرانـە
بـە گوللـە وتـۆپ و بومبـای بێگانـە

ئینجا وەك مزگێنی یەك دەڵێت :

دەنگێـك پـڕ نـەعرە و بـانگی ئـازادی
ئەزرنگایـــــەوە وادی بـــــە وادی

خۆشترین بانگەواز ، بانگەوازی ئازادی یە ، ئازادی گەل ئەی وت :

ئـەی گـەدای دیـل و سـەرگەردان
ڕاپەڕن لەخەو ، خەوی چەند ساڵان
وەرنـە ژێـر سـایەی داری ئـازادی
پاش ساڵە های ژین بە نامورادی (35)

ئەخۆل جێگایەکی تایبەتی و دیاری هەبووە لە ناو کۆمەڵی کـوردەواری دا ، هەمیشـە بـڕوای بـە ماندوێتی و ئارەق ڕشتن و هێزی دەست و بازووی خۆی بووە. تکا کردن و کوڕوزانـەوەی بـەلاوە پەشم بووە ... بۆیە ڕاستەوخۆ لاپەڕەی دەفتەری دڵی بۆ هەمووان دەکاتەوە :

لـە خـوێن و خـۆڵا گـەر بتلێمـەوە
نـاگریم ، نانـاڵم ، ناکرِوزێمـەوە
چـاوم تاریـك بـێ گـەر لەبرسـانا
لـە هـیچ نامـەردێ ناپاڕێمـەوە (36)

دیسان دەڵێت :

ساقی پەروەردەی ناز و نیعمەت نیم
پێڵاو دابەستووی ڕێگای جەننەت نیم
تۆ لە هەستیما بم کە بە نەبوو !
تا ئەستۆ شکاو باری منەت نیم (37)

ئەخۆل لە هەندێ چوارینەدا پەیرەوی **(خەیام)** ی کردوە ...
چووەتە تەنگاوی دەربارەی فەلسەفە و دەیەوێت بەرەو قولایەکەی بڕوات :

ئای چەند نەفام و بێ هۆشی ئینسان
گریمان بوویتە شاهەنشای جیهان
بریسکەی تاجت بدا لە ئاسمان
ئەزانی دوایی جێتە گۆڕستان

دیسان لەمەڕ ئەوانە لە خۆیان بایی دەبن دەڵێت :

دوێنێ ئەناسرای کوری گەدابووی
پەروەردەی شەق و جەور و سزابووی
ئەمڕۆ خوا دایتێ نانێکی بەپێز
ئەی بۆ خەڕۆ بووی لای خۆت بە شا بووی؟

ئەخۆل بە شیعر تیرێکی ژەهراوی دەنێت بە جەرگی ئەوانەی خۆیان بە زل دادەنێن و منەت بەسەر زەوی و خەڵکیدا دەکەن : -

خۆت زل مەبینە بەڵێ بازل بی
خاوەنی گەنج و تێر و تەسەل بی
ئەبێ بزانی ئەم چەرخە ڕۆژێك
ئەتباتە ژێر خاك پاك یا چەپەڵ بی(40)

هەناسەی دووری وفرمێسکی پڕلە پەژارە :

ئەخۆل کۆمەڵێك وشە ئارای دەربڕینی ناسك و جوان لە دڵێکی پڕ لە کەف و کوڵی بیرەوەری یەوە وەسفی لەباری کوێستان و گەرمەسێری کوردستانی ڕازاوە بە هەوارگە و کانیاوی شیرین و مێرگوزاری لیرەواری دڵفرێن دەردەبڕێت، ئەمەش لە دوو توێ ی (**نامەیەك بۆ هاورێ یەك**) ی لە ساڵی 1948 دا نووسیوە:

برام پێم بڵێ ئیستەش وەکو جاران بەعود و نەی
لە دڵتانا هەڵ ئەقوڵێ نەغمەی پر سۆز و پڕ ئۆخەی
وەکو جارانە باوی سەرچنار و بەزمی ئێواران
بشۆن بەو ئاوە چی هەیە جەور و جەفای دەوران

کاتێ وەسف دەگاتە لوتکە نابێ ئەم بەیتەی ئەخۆل فەرامۆش بکرێ :

کە ڕۆژ پرشنگی ڕۆژ ئاوا شەویش هی مانگ و ئەستێرە
چەو و زیخی بنی یەکسەر ئەڵێ ی مرواری یە و زێڕە (41)

ئەخۆل لە گفتوگۆیەك دا لە تەك گردی سەیوان دا وێنە و شاکارێکی شیعری پێشکەوتوو و سەرکەوتوومان دەخاتە پێش چاو.

دەمانخاتەوە ئامێزی کۆمەڵی یاد و بیرەوەریی بە قەڵەمی دڵ و کامێرای چاوی جوانترین وێنە و مێژووی گردی سەیوانی کێشاوە و باسکردوە. ئەوەی بە خەیاڵی دا هاتبێ لە بابەتی سروشتی و مێژووەوە وتوویەتی و دریغی نەکردوە، هەست و مافی پێ شێلکراوە وەك ئەو گیانە زیندووانەی کە بونەتە خاك و خۆڵ. تاسە و پەژارە و هەناسەی ساردی ، کە ئەم بارە نالەبارە لە ڕۆژگارێکی بێ وەفا و کەڕ و کپ دەبینێ ، چاوی دەپەڕێتەوە پشتی سەری و ئاواتی مەرگ دەخوازێ. لەم ڕوانگەیەوە پرۆفیسۆر دکتۆر عزەدین مستەفا دەڵێت :

کاتێك پیرەمێرد دەست لە نائومێدی و گریان هەڵ دەگرێت لەبەردەم گەلی سەرکەوتوودا ، چەند شاعیرێکی تر لەسەر ئەو ڕێگایەی ئەو دەڕۆیشتن و دلێری گەل وای لێکردن کە هیوای سەرکەوتنیان تیادا تازە بێتەوە پاش نائومێدی یەکی دوور و درێژ، بۆ نموونە ئەخۆل کە لەبەردەم ((**گردی سەیوان**)) دا دەوەستا و چارەنووس و ڕابووردوو چەوساندنەوەی دیلێتی ی کوردی دەخستە پێش چاوی و چارەیەکی تری نەدەزانی بۆ ڕزگار بوون لەسەر شۆڕیی جگە لە مردن :

ئەی گەردوون کە تۆ ئەمەبێ وەفات
بۆچی بمێنم بکێشم جەفات ؟
قەسەمت ئەدەم بەحەقی یەزدان
وەرە تازووە بمنێرە سەیوان
وەك لە دنیادا کەوتوومە بەرپێ
بالەوێ ببمە خاکی سەرەڕێ (42)

دیسانەوە لە مەڕ گرنگی و ناوبانگی پارچە شیعری بەپێز و تێر و تەسەلی **(گردی سەیوان)** ەوە بیرەوەرییەکی شاعیر تۆمار دەکەین کە پەیوەندی بە شیعرەکەوە هەیە: برادەرێکی ئەدیب کە زۆر جار لەگەڵ شاعیردا دانیشتنی بووە، دڵبەندی شیعری گردی سەیوانە کەی بووە، ئەم بیرەوەری یەی چەند جارێك لێ بیستوە، گوایە لە دانیشتنێکدا ئەخۆل و شێخ نووری شێخ سالح و شێخ سەلام و فایەق بێکەس ، پێکەوە دەبن لە بابەت ئەدەبەوە دەدوێن .
شتێکی وا دێننە پێشەوە کە هەر کەسە و لەو چوارە خۆشەویست ترین شیعری خۆی دەست نیشان بکاو بیخوێنێتەوە یەکەم کەس بێکەس دەس پێ دەکات بە شیعری **(ئەی وەتەن)**:

ئەی وەتەن مەفتوونی تۆم وشێوەتم بیر کەوتەوە
وەختی بەندی و ئەسارەت پێ بەتەوق و کۆتەوە ....تاد

دووەم کەس شێخ سەلامی شاعیر دەست پێ دەکات چامەی **(لەکانی مانگا)** دا دەخوێنیتەوە کە بەم بەیتە دەست پێ دەکات:

بەختەکەم بەد بەخت و شوومە سەر لە جێگە پێ ئەنێم
ئارەزووم ئاوی حەیاتە کانی مانگا دێتە ڕێم ..... تاد

سێیەم کەس شاعیری هەڵکەوتوو و تازەکەرەوەی ئەدەبی کوردی شێخ نووری شێخ سالح بە غەزەلی **(شەو)** بەم بەیتە دەست پێ دەکات:

خۆت بپارێزە لە ئاهی دڵ بریندارانی شەو
نەك خوانەکردە گیرابێ دوعا و ونالانی شەو

هەواڵنامەی کتێب

چوارەم کەس لەو دەمەدا شاعیری لاو ئەخۆل بەشداری دەکا بە هەڵبـژاردەترین و چاکترین شیعری خۆی شیعری (**گردی سەیوان**) لەئەنجامی گفتوگۆ و هەڵسەنگاندن بەپێ لێنانی سێ شاعیرەکەی دی گردی سەیوانەکەی ئەخۆل دەکەوێتە پێشەوەی شیعرەکانی ئەوانەوە و بەیەکەم دەردەچێت. لەیادناچێ ئەخۆل گەلێ ئەزموونی شیعری خۆی باس دەکرد ، بەڵام هەمیشە هەناسە و ئۆفی بەدواوە بوو. سنگی گەنجینەی مەردان بوو، وەك وتمان لەمێژ بوو تێکەڵ بە شاعیران و ناوداران بووە ... بەهۆی شارەزایی و وریایی یەوە جێگەی خۆی کردۆتەوە یان لە دڵیان دا پەیدا کردوە و شیعری بۆ خوێندوتەوە و شیعری پێ هەڵسەنگاندووە.

کاتێك ئەخۆل غەزەلە نایابەکەی (**تکانی ئابڕووی چەمەن ...**) بە شێوەیەکی چاك و سەرکەوتوانە دەکاتە پێنج خشتەکی و دەبیات نیشانی زێوەری دەدات ئەویش پاش سوپاس و ستایش لە پاداشتا ئەملاو لای ماچ دەکات و دیاری یەکی باشی پێداوە کە بەشی برادەرەکانیشی لێ بدات. لە زۆر بۆنەدا زێوەر لە لێزانی و سەرکەوتوویی ئەخۆل دواوە. مامۆستا زێوەر یەکەم کەسە بە بەرهەمی زۆر لەبار لای لە ئەدەبی منداڵانی کورد کردۆتەوە. ئەودەمەی کە مەتەڵ باو بووە بە شیعر بووترێ ، زێوەر ئەم مەتەڵەی هۆنیوەتەوە بەحەوت بەیت ڕووبەڕووی شاعیران و خوێندەوارانی کردۆتەوە بۆ وەڵامی ڕاست.

کۆنە شارێکە لەجێیەکی دەشت
حرووفەکانی دووی کەمە لە هەشت
دووانی تەبیعەت دواییە بەخەڵك
سیانی چشتێکە بۆ ڕووی ئەرز بەکەڵك (43)

لەهەمان دیوان واتا (**سۆزی نیشتمان**) لە دوای لێ بوونەوەی مەتەڵەکەوە ئەم تێ بینی یە نووسراوە: (لەلایەن شاعیر ئەخۆل "ئەحمەد دەروێش"ەوە بەم جۆرەی خوارەوە هەڵهێنراوە ...) بەڵێ، مامۆستا ئەخۆل بە دە بەیت وەڵامی مەتەڵەکەی داوەتەوە، تیای دا داخوازی ئەوەی کردووە کە (خۆی و بلە و گۆران) ژەمی لەخواردن تێر بکەن لێرەدا وا سێ بەیت بڵاودەکەینەوە:

جوابی زێوەرە ئەی پیری پڕ مەعنا و ورد خاڵە ....
ئەوا دۆزیمەوە ئەمما مەتەڵ شەش پیتە خورماڵە ...

وەبەم دووبەیتە کۆتایی پێ دێنێ :

لە سێ‌هەم پیتەوە تاشەش ئەوە (خورماڵە طالع گەر

بەڵام عەیبی نەبێ پاداشتی لەلای کامتانە تۆ ، زێوەر

ئەگەر لای خۆتانە تێرمانکە ژەمێ خۆم و بلە و گۆران

بەڵام گەر لای جەنابی زێوەر ڕێکی ئەخەین خۆمان (44)

ئەخۆل لەم جۆرە شیعر و وەڵامانەی زۆر هەبوو بەڵام بەدەستەوە نەبووە بیخاتە ئامێزی دیوانەکەیەوە. هیوادارین سەرجەمی شیعرەکانی بۆ چاپێکی تر بەرێك وپێکی بکەونە بەرچاوی خوێندەواران.

3-بابەتی لاواندنەوە و گەرمەشین

بابەتێکی تری مەبەستەکانی شیعری ئەخۆل بریتی یە لە لاواندنەوە، کە ئەویش جوڵاندنی هەست وسۆزی شاعیرە و کارتێکردنێتی بەرامبەر ئەو کۆستەی کە هاتۆتە ڕێی لە ژیان دا ، بێگومان بە هەڵوەرینی گوڵی گیانی پاکی ئازیزان کۆڕی شین و ماتەم سەرتاپای دڵ و دەروونی هەستیار دەگرێتەوە. ئەم بابەتە زۆر جار تێکەڵ بە بابەتی نیشتمانی و کۆمەڵایەتی دەبێت ... ئێمە لێرەدا سەربەخۆ لێ ی دەدوێن. لاواندنەوە ئاوێنەیەکی پاك و بێگەردە لە دەروونی شاعیر بۆ دەرخستنی پلەی ئێش و فرمێسك ڕشتن لەلایەکەوە لەلایەکی دی یەوە ڕوونکردنەوەی باری پەیوەست بوون بەرامبەر بەو کارەساتە، بەرامبەر بەو نەهاتی یە بەو کەسە، کەوەك خۆر ئاوابووە ... ئەخۆلی شاعیر و مرۆڤ ئەم کەلێنەی پشت گوێ نەخستوە بگرە برەوی پێداوە بە دوو شێوە یەکەم شیوەنی بۆ لە دەس دانی ناوداران و شاعیران ... دووەم شیعری لاواندنەوەی ئازیزان بۆ سەرکێلی گڵکۆکانیان بە پۆستەرە شیعر. هەردوو چەشنەکە لە دیوانە چاپکراوەکەی دا تریفەیان دیارە. وردە وردە نموونەیان لێ دەخەینە ڕوو ، بە گوێرەی مێژووی دانانیـان.

یەکەم/ یادی شەهیدان

ئەخۆل وەك تێکڕای شاعیرە نیشتمان پەروەرەکان باری ماتەمی دایگرتوە، بۆگیانی چوار لە شەهیدان (**عیزەت و قودسی وخەیروڵاو خۆشناو...**) بەپیرتەرمە کەیانەوە چووە. بەشیعری پڕلە تاسەو فرمێسك هەڵوێستی خۆی ڕوون و تێدا لەوە دواوە کە بەشی ژیانی ئەم گەلە کەوتۆتە ژێر

باڵی تارمایی و کڵۆڵی یەوە، هەناسەی ساردی و تاڵی میوانی هەمیشەیی یانە لێشاوی پەژارە سەری لە هەش گرتوون بەوار و یەخیان دا چۆتە خوارەوە ... لەهەمان کاتدا بەڵێنی نەمری و تۆڵەسەندنەوەی پێداون ... گیانیان دەکاتە (ئاسۆ) کە هەمیشە زیندووە و لە دەرکەوتنایە :

گــەردون چــیت نــەکرد لــە کــوردی هــەژار؟
چــی مــاوە نەیکــەی کــەچ ڕەو و ڕەفتــار ؟
کام شاخ و کام دەشت، کام لوتکە وسەریاڵ؟
گوڵگونــت نــەکرد بــە خــوێنی کــورد ئــاڵ !
ئینجــا بەشــینی چــوار ڕۆڵــە لــەش لاو
عیــزەت و قودســی و خــەیرولا و خۆشــناو
قـــەت وامـــەزانن ناوتـــان ونبـــووە ..
باڵەشـــتان بمـــریّ گیانتـــان زینـــدووە (45)

ئـەم هـۆنراوەیـە بـۆ شـەهیدان

هەزارنامەی کتێب

عیزەت عەبدولعەزیز و مستەفا خۆشناو و خەیرولا عەبدولکەریم و محەمەد قودسی
وتراوە کە ((لە ساڵی 1947 دا لەلایەن ڕژێمی پادشایی عێراقەوە لە سێدارە دران))

دووەم / شینی بێکەس 1948

بێکەسی نەمر هاوڕێ ی گیانی و خۆشەویستی ئەخۆڵ بووە. هەڵوێست و نوکتە وشیعرەکانی لە بێستانی دڵیدا ڕووا بوون. زووربەی ژیانیان پێکەوە لە کۆڕو دانیشتن دا بەسەر بردوە. بێکەس وەك مامۆستا و شیعرەکانی وەك فێرگەیەك بوون بەرامبەر هەستی تینووی ئەخۆڵ بۆ شیعر دانان. کە بێکەس کۆچی دوایی دەکات کلّپە لە دڵی ئەخۆڵ هەڵ دەستێ ، خەم و ئێش هەڵی

دەپێچن، (تیپ)ی وشەی شینامەی دەبن بەفرمێسك بە سكاڵا و هاوارەوە دەی لاوێنێتەوە بڕوانە ئەم پەژارە پیرۆزە :

دای بەگوێما شەماڵ دەنگی بە سوێی گریانەوە
شینەشینی تۆیە بێکەس کەوتە ناو یارانەوە
سوور و لێڵ بوو چاوی کوردی قوڕبەسەر دڵ پڕ لەزام
ئەم برینەش بوو بەزامی سەختی سەر زامانەوە

هەروەها لێرەدا خۆزگە بەمەرگی خۆی دەخوازێ کە دوای بێکەس هەناسە نەدات لە گردی سەیوان یەك بگرنەوە : -

تۆ بەجێت هێشتم ئەبێ لۆمەم نەکەی گەر بێ منیش
دڵ بدەم ئینجا بەخاکی گردەکەی سەیوانەوە

وا دیارە ئەخۆل فریای مەراسیمی ناشتنی تەرمەکەی نەکەوتووە کە دەڵێ :

کاکە (فایەق) لێم ببورە پێم نەبوو پێی بێمە لات
وابە ئەشکی سووری دووری ئەم گوڵەم ڕازانەوە (46)

بێ کەس 1905 -1948

سێیەم / شینی پیرەمێرد 1950...

مەرگی پیرەمێرد کارێکی زۆری کردبووە سەر ئەخۆل چونکە مامۆستا و ڕابەری بووە لە شیعر و ڕێنموونی دا. ژیانێکی درێژی لەگەڵ دا بردۆتەسەر.

ئاشناو موریدی قەلەندەر خانەکەی بووە. ئەخۆل پیرەمێردی زۆر خۆش ویستوە ڕێزی زۆری لێگرتوە. کاتێ مەرگی پیرەمێرد دەبیستێ قەڵەمی ئەژنۆکانی دەشکێ.. چاوەکانی فرمێسکیان تێ دەزێ بەخاڵەڕۆ خاڵەڕۆوە لە بارەگای شیعردا وشەکان بەرەو پیری هاتن... بە شیعری جوان کردەوە و ڕاژە و ناوبانگی پیرەمێردی نەخشاندوە :

خاڵــە مــردی، نــامری هــەرگیز لــە گیــانی میللــەتا
نــاوی تــۆ، نیشــانی تــۆ، کــرداری بــێ پایــانی تــۆ
بــوو بــە نەخشــی بــەرد لــەدڵ دا زەحمەتــە کوێربێتــەوە
یادگــارو ڕەمــزی نــاوی (ژیــن) ی تــۆ (ژیــان) ی تــۆ
زۆر لــە مێــژە چــاوەڕێتە گیــانی پــاکی (مەولــەوی)
بۆت پەرۆش بوو ئاهو ناڵەی پیرەکەی پیرانی تۆ (47)

پیرەمێرد 1867 - 1950

چوارەم / شینی بێخود 1955

لە شینی (**بێخود**) ی نەمر، شاعیری لاهووتی دا قەڵەمی ئەخۆل وەك مۆمی كافوور ڕەونەق پەیدادەكات. كارتێكردن لە شیعردا لەسەركەوتن نزیكی دەخاتەوە. بڕوانە ئەو خورپەیە چەندان تاڵی هەستی ناسك دەخاتە سەر تان و پۆی مەبەستە شیعری یەكەوە:

بەكۆچت ناتە گڵ شێوەی پڕ ئاهەنگی تەڕی شیعرت
بەكۆچــت كەوتۆتــە تــەعزی جــەرگی ســووتاوە
لەوە دڵگران نەبی (بێخود) وەجاخت كوێرە بی ڕۆڵـەی
هەزاران شیعری وەك دورری هـەتیوت پاش بـەجێماوە

بەم بەیتە دەردەكەوێ كە ئەخۆل فریای بەشداربوونی چلەی ماتەمی ی نەكەوتووە بۆیە خۆی بەنامۆیەكی چاو فرمێسكاوی داناوە بەڵام دڵ و خەیاڵی لایان بووە :

غـەریبم دوور لـە كۆمـەڵتم لـە ڕۆژی چل هـەمی مـەرگت
بـەڵام دڵ هـەر لـە لاتانـە نیشـانی چاوی پڕ ئـاوە (48)

هەوڵنامەی کتێب

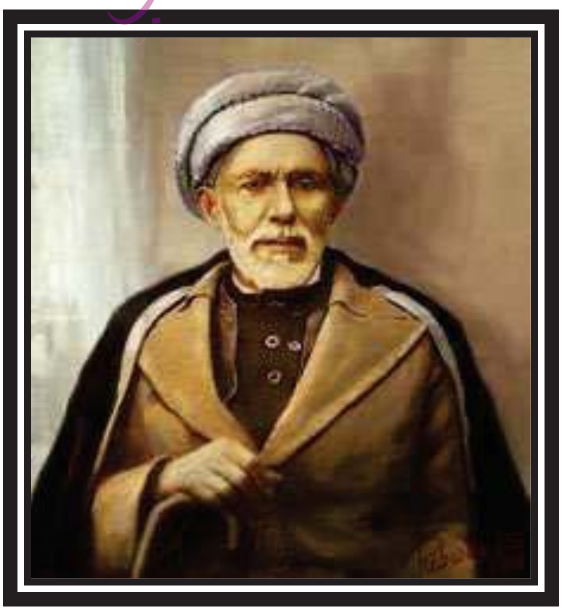

بێخود 1879 -1955

پێنجەم / شیوەنی سەرداری نەمر:

مەرگی شۆڕە سواری کورد شێخ مەحموودی حەفید کڵپەو بڵێسەیەکی وای سەند لە دڵی زوربەی شاعیرانی کورددا، کە ئەمەش وەك ئەرکێکی نەتەوەیی پێی هەڵساون. قەڵەمی خۆیان تاوداوەو بەشیعر لاواندویانەتەوە بە جۆش و بە کوڵەوە گەرمەشینی بۆ کراوە ... ئەخۆلێك بۆ هەموو دڵسۆزێکی کورد بگری: ئاخۆ بۆ سەرداری نەمر چی بکات ؟؟

ئـەی دڵ ئـەی دەروون وەختـی گریانـە
ئـەی چـاو جـا نـۆرەی ئەشـك بارانـە
ئـەی کـوردی کڵـۆڵ گـەلی چـارە ڕەش
ئیســـتاکە دەمـــی ســـیا پۆشـــانە

***

بـۆ شـۆڕە سـواری کـورد و کوردسـتان
بـــۆ قارەمـــانی بـــەردە قارەمـــان
لـــە ڕۆژهـــەڵات و ڕۆژئـــاوا دیـــارە
هەڵمـەت و تـاوی وەك نەڕەشـێران (49)

شێخ مەحمود 1878 -1956

شەشەم/ شین بۆ باوکی شەهیدم

مەرگی باوك ئێشێکی گرانە، ڕوخان یان شکانی کۆڵەکەی ماڵە ، برینەکەی درەنگ ساڕێژ دەبێتەوە. ئەخۆڵیش بەهۆی مەرگی باوکی یەوە ، جۆگەلەی فرمێسکی هەڵبەستوە کردویەتی بە شیعر و سکاڵای دڵی هەتیویی خۆی پێ دەکا ...

شێوە و ناوەرۆك و تەکنیك نەختێ لاوازە بەڵام سۆزە میللی یەکەی لە جێی خۆیدایە ، دووبارە کردنەوەی ووشەیش لە هونەری شیعرەکەی کەمکردۆتەوە. ئەمانە هەمووی لەلایە. لە لایەکی ترەوە چۆن شاعیر بێ دەستکاری بەسەرئەم هەڵە زەقانەدا تێ پەڕیوە وا دووبەیتی لێ تۆمار دەکەین : -

چـــی لـــە دنیـــا کـــەم بـــەبێ تـــۆ یاژیـــانم بابـــەگیان
هێزی ئەژنۆ و حوکمی چاوە ، ئارامی گیانم بابەگیان
تـاکو تۆبـووی هـەر بـەهار بـوو ئێسـتەکە وەك پـایزە
ڕۆیشت و ئەوراقی عومری گشت وەرانم بابەگیان (50)

حەوتەم / شیوەن بۆگیانی پاکی فازیلی حەمە غریب:

کاتێك گیانی مرۆڤێکی ئازیز خوا حافیزی لەژیان دەکا قەڵەمی شاعیر دەکەوێتە ئەسرین ڕشتن.. هەر ئەو قەڵەمە لەگەڵ تەرمەکەدا دەچێتە گۆڕستان لە ناشتنی دا بەشداری دەکات و دەیلاوێنێتەوە.. ئەخۆل ئاوا بەڕوخساری ژاکاو و گریانەوە ڕوودەکاتە گیانی فازیلی حەمە غەریب و دەڵێ :

سـەیوان مەڵبەنـدی هـەزار پـیر وجـوان
ئـــەی دوا قۆنـــاغی کـــاروانی ژیـــان
ئـــەمجارەت میـــوان لاوێکـــە نـــازدار
سەرچـاوەی خـوڵقی بـەرز و بایـەخدار
بیلاوێننـــــەوە جوانـــــە و نـــــازدارە
بـــەڵام وریـــای بـــن گیـــانی زامـــارە

فرمێسکی گریان بۆ لەمەودوا دەبێت بۆ یادی گیانی فازیل بێت :

پـــەیمان بـــێ فازیـــل هـــەتاکو مـــاوم ...
بۆتـۆی تـەرخان کـەم فرمێسـکی چـاوم (51)

هەوڕامان کتێب

لاواندنەوە بۆ سەرکێڵی گۆڕی ئازیـزان

ئەو کەسەی ڕێگەی دەکەوێتە گۆڕستان بەتایبەتی گردی سەیوان ، شەهیدان، شیخ محی الدین، شێخ فەتاح...تاد لەپارێزگای سلێمانی تێبینی دەکات لەناو گوڵزاری ئەدەبی شین و شۆڕشگێڕی دا ژیان بەسەر دەبات. گۆڕەکان ڕازێنراونەتەوە بەپۆستەرە شیعری لاواندنەوە لەگەڵ بایەخ دان بەناسنامەیان ... بەداخەوە زۆربەی دانەری ئەو کۆپلە شیعرانە ناوەکانیان ونە، یان فەرامۆش کراون، مەگەر بەئاستەم هەندێکیان ساخ بکرێنەوە. ئەم جۆرە شیعرانە ژیاننامە و مێژوون، بەوە کە کورتەیەکی ژیان و کردەوە و تەمەن و هۆی مردنی مردووەکە بەچڕی دەکرێت بە شیعر و نیشانی زیندووەکان دەدرێت . ئەخۆل گەلێك لەو پۆستەرە شیعرانەی وتووە ، بەڵام لەبەر گوێ پێ نەدان و نەبوونی دەرفەت لەسەردەمی پیری دا نەی توانیوە هەموو ئەو شیعرانە دەست بخاتەوە بەڵکو کەمێکی لاماوە ئەویش یەك یەك دەست نیشانیان دەکەین :

ئەم کۆپلەیە بۆ سەرکێلی گۆڕێکە بەداخەوە شاعیر ناوی نەبردوە:

ڕێبـــواری بــەڕێز مەڕوانـــە گڵکـــۆم
ئــەزانی مــن کــێم با پێــت بڵــیم خــۆم
لاو بــووم نەوجــەوان تــا بڵـێی لاو بــووم
ئــارامی گیــان و ڕوونــاکی چــاو بــووم
نـــەمزانی لـــەپڕ چـــەپگەردی ناپـــاك
وازوو بێ تـاوان ئەمخاتـە ژێـر خـاك (52)

دیسانەوە بۆ سەرکێلی گڵکۆی (ش.خ) سێ چوارینی نووسیوە کە ئەمە یەکێکیانە:

لە ئەوجی خۆشەویستی و شادی و ژێر سایەی منالانم
لـە بـاخی پڕگـوڵی جـوانی و لـەماڵی پـڕ لـە سـامانم
لـە سـەر لوتکـەی ژیـانم دا لـە ناوەختـا ئەجـەل وەك بـا
لە پڕ هات و بەبێ وەعدە قەلاّی ئاواتی ڕووخانم (53)

هەروەها لەسەر گۆڕی کچێکی نەوجەوان نەخشکراوە ئەویش ناوی نەنووسراوە.
دوو چوارینەیە کە ئەمە یەکێکیانــە:

نەونــەمامێك بــووم شــۆخ و نەوجــەوان
هێشــتا نــەم دیبــوو خۆشــی لــە ژیــان
ســـووتام لـــەناکاو بـــە ئـــاگری مـــەرگ
وابـــووم بـــەکلۆ وام لـــە گۆڕســـتان (54)

لە لاپەڕە (93)ی دیوانەکەی دا وا نووسراوە:

((لەسەر گۆڕی جوانە مەرگێك دا نووسراوە)) ئەمەش بێ ناو بردنە :

لـــەتافی لاویـــا بـــووم لەســـەر لوتکـــەی کـــەژی جـــوانی
لەگـــەڵ یـــاران و هـــاوڕێما وەفـــاداریم بـــەجێ هـــانی
لەســـەر چـــاوی ژیـــانی پـــڕ بەخۆشـــی و پـــڕ لەســـامانا
لەپڕ ئەو چەرخی چەپگەردە هەموو کۆتایی پێ هانی (55)

ئەم چوارینەیە ئاڵ و گۆڕێکی ئەوتۆی تێدا نییە لەگەڵ ئەو چوارینەیەی لەسەر گڵکۆی (ش.خ) دا نووسیوە ئەم کۆپلەیەش دیسانەوە هەمان لاپەڕە ئەم دوو بەیتەی تێدایە : -

بەســـەر چـــوو ژینـــی دنیـــام لەســـایەی دیـــن و ئیمانـــا
ئـــەوا ئێســـتاکە نێـــژراوم لـــە گڵکـــۆی گـــردی ســـەیوانا
بـــە ئومێـــد و هیـــوای عـــەفوت ئـــەوا هـــاتم ڕووەو قاپیـــت
ئەبێ بم بەخشی ئەی خوایە لەگەڵ زومرەی مسوڵمانا(56)

هەواڵنامەی کتێب

تێبینی :

بریا مامۆستا ئەخۆل و شاعیرانی تریش ناوی ئەو کەسەی کە شیعری سەر گۆڕیان بۆ داناوە بنوسیایە لەگەڵ دانانی مێژووی شیعرەکە. چونکە گرتنی ئەم ڕێ و شوێنە پتر یارمەتی لێکۆڵەوەر دەدات و ڕێگای بۆ ئاسان دەکات.

خوویەکی تریش هەست پێ دەکەین لەسەر گۆڕستان، ئەوانەی کە ئازیزیان دەمرێت دێن ڕاست و ڕەوان شیعری تایبەتیی گۆڕی یەکێکی تر دەنووسنەوە لەسەر گۆڕی کەسەکەی خۆیان بێ لێپرسینەوە کە لەوانەیە ئەو کەسە شایانی ئەو شیعرە نەبێت یان پێچەوانەی ڕوودانی مەرگی مردووە تازەکەیە ، یاخود لەوانەیە ئەو مردووە تازەیە شیعرێکی بەهێزتر و لەبارتری بۆ بلوێ ... تاد، لەسەرێکی ترەوە شیعرە تایبەتی یەکە کە دەدرێ بە خۆشنووسێك تا بەخەتەجوانەکەی بینووسێت هەندێ جار لەلایەن خۆش نووس یان بنەماڵەی مردووەکەوە دەستەکاری دەکرێت ... بێگومان ئەو کەسە شارەزای کێش و قافیە نیە ناچار لە نرخی شیعرەکە کەم دەکاتەوە. جا پێویستە ئەو برا خۆشنووسانە بەدەست پاکی و ئەمینی یەوە ئەو چەند بەیتە تۆماربکەن ، بەگوێرەی توانا دانەرەکەی دەست نیشان بکەن لە ژێر شیعرەکەدا بینووسن. تاکو تێکەڵ و پێکەڵ نەبن لەگەڵ شیعری تردا. بەم کارە نەختێ ماندوو بوونە بەڵام خزمەتێکی چاك و پاکە ....

4- بەسەرکردنەوە

ئەم بابەتە لە ئامێزی بابەتەکانی پێشوودایە زۆربەی ئەو شیعرانەیە کە لەسێ بەشی باسکراودا لێوە نەدواوین. وامان بەچاك زانی بە سەربەخۆیی و کورتی بیان خەینە ڕوو بەڵام لە پێنج لقی سەرەکی دا کە ئەمانە دەگرێتەوە:

یەکەم / پێنج خشتەکی ئەخۆل لەسەر شیعری شاعیران

واتا بەم هونەرە چەندان ئەستێرەی تری خستۆتە ئاسمانی دیوانەکەیەوە ڕووناکایی پتر پێ بەخشیوە.

پێنج خشتەکی بریتی یە لە وەرگرتنی پارچە شیعری شاعیرێك کۆن یان هاوچەرخ، لەسەر هەمان برگە و کێش و قافیە بۆ بەیتە سێ دێر یان شەتری زیادیان وەك سەربار پێوە دەلکێنرێ بەپێی کێش و قافیەی یەکەم شەترەکان. ((پێنجین و پێنج خشتەکی)) هونەرێکی شیعری باو و بڵاوە لە ئەدەبی کلاسیکی نەتەوە موسڵمانەکان ... قەسیدەی پێنجین تەنیا لە ناو ئەدەبی نەتەوە موسڵمانەکانیش نەماوەتەوە بەڵکو چۆتە ناو ئەدەبی نەتەوە ناموسڵمانەکانیش لەودیو قەفقاس (57) گەرچی ئەمڕۆ بەدەگمەن باوی پێنج خشتەکی ماوە ، بەڵام تا ڕادەیەك وەك بەشێکی هۆنراو حیسابی بۆ دەکرێت.

مامۆستا (**هێمن**) بە خۆماندووکردن و پێویست نەبوونی دادەنێ دێتەوە یادم و لێم بیستوە کەدەی وت : پێویست ناکات شاعیر بە تەخمیسەوە خۆی خەریك بکات ... وەك ئەوە وایە کەسێك توێشووی خۆی ببات و لەسەر سفرەی ماڵان بیخوات ... ئەمە ڕەئی خۆی بووە بەڵام مادام لە دیوانەکەدا هەن ناتوانین خۆمانی یان لێ دوور بخەینەوە.

مامۆستا ئەخۆل لە هونەری پێنجین دا بە ڕوونی سەرکەوتنی بەدەست هێناوە. ئەوەی لەبەردەستمان دایە شیعری ئەم شاعیرانەی بەسەرکردۆتەوە و کردوونی بە پێنجین ، لەمانە :

- دوو پارچە شیعری (**مستەفا بەگی کوردی**)
- غەزەلێکی (**مەحوی**)
- غەزەلێکی (**زێوەر**)

ئێمە لەهەر پێنجینێك کۆپلەیە دەنووسین.

هەواڵنامەی کتێب

أ- پێنج خشتەکی ئەخۆل لەسەر شیعری (کوردی)

وەها کەوتوومە ژێر بەندی خەم و هیجری ستەمکارێ
هەمیشە زار و ناڵینمە لە حەسرەت عەشقی دڵدارێ
دەسا توخووا ڕەفیقان بێن بەدەنگ ڕۆ ڕۆمەوە جارێ
(ئەمان مردم عیلاجی سا لە ڕێی پێغەمبەردا چارێ ..
ویساڵە یاقەتلە یاتەسکینە هەرسێ بۆم بکەن کارێ) (58)

ب- پێنج خشتەکی ئەخۆل لەسەر شیعری (مەحوی)

منی ئاوارە لەم شارە ژیانم ئێشە یا نۆشە
سەرسیمەم چ قەوماوە ئەبینم گشتی ڕەشپۆشە
ئەوی ئەیبینی بێ دەنگە ئەڵێی مەستورە بێ هۆشە
(دەمێکە شاری پڕ شۆڕی مەحەبەت مات و خامۆشە
بە قانوونی تەجەننون شۆڕشێ بەرپا نەکەم چیبکەم) (59)

ج- پێنج خشتەکی ئەخۆل لەسەر شیعری (زێوەر)

ئەی سروەکەی دەمی سەحەر بڵێ بەیار لەپاش سەلام
گەر بچمە بەزمی خوسرەویش، بۆمن نیە سوود و مەرام
سەرخۆشی چاوەکەی ئەوم نەك مەستی بادە و مەدام
(چمە لەمەی لەنەی لەجام ئەگەر بەلەنجە بێتە لام
بە ڕوویی ئابدارەوە بەچاوی پڕ خۆمارەوە ..) (60)

دووەم / تێ هەڵکێش – مولەمەع لە دیوانی ئەخۆل دا :

مولەمەع بەو شیعرە دەوترێ کە بەزیاتر لە زمانێك دەنووسرێ ، واتە دوو زمان یا زیاتر بۆ مولەمەع بەکار دەهێنرێ ...مولەمەع لە ئەدەبی کوردی دا لە کۆنی کۆنەوە تا ناوەڕاستی سەدەی بیستەم لە ڕووی ئەم هونەرەوە دەوڵەمەند بووە. شاعیرانی کورد بەرهەمێکی بێ هاوتاو ڕەنگین و بەرزیان خستۆتە ناو لاپەڕەکانی ئەدەبی کوردی یەوە ... (61)

مامۆستای نەمر ئەخۆل شان بە شانی شاعیرانی کلاسیکی ڕۆیشتووە شیعری مولەمەعی وتووەو دیوانەکەی خۆی پێ ڕازاندۆتەوە، کە خۆمان پێ ی دەڵێین تێ هەڵکێش ... تێ هەڵکێشەکەیشی لەسەر دوو غەزەلی حافزی شیرازی یە ئەوا نموونە لە هەردوو کیان دەخەینە ڕوو :

بەنووری پاکی یەزدان و بەشاهی ئەنبیا قەستەم
مـی سـهبانی تۆشـم بچشـم وا برویـت نسـتم
ئەگەرچـی دەردەداری بەنـدو زنجـیری ئەسـارەتم
بکشـتن چـون أمـر کـرد چم شـیرازهای خـود جسـتم

لە کۆتاییدا دەڵێ :

کەدی ئەم حاڵە شێواوەم تەبەسوم گرتی و فەرمووی
بـزن ایـن تـارونی احمـد کـەمن نم ایـن قـدر رسـتم (62)

تێ هەلکێشی دووەم لەسەر غەزەلی (حافز)

پەشـیمانم لـە گفـتی خـۆم لەگـەڵ ئـەم هـەموو ئـازارەم
مـرا عهدیسـت باجانـان کـەجانان کـەجام دربـدن دارم
بە خەنجـەر پارچە پارچـەم کـەن هـەتا مـاوم لـەدنیادا
هـوا خـواهی کـویش راچـوجان خویشـتن دارم (63)

سێیەم/ کردنی پەخشانی نووسەران بەشیعر :

ئەخۆل لەدیوانەکەیدا دوو پارچە پەخشانی هونەری مامۆستا (**ئیبراهیم احمد**)ی کردووە بەشیعر لە قاڵبێکی قەشەنگ و گونجاودا. وەکو دوو دیمەنی تینوێتی شکێن پێشکەشی کردوین، هەروەها ئاگاداری پاراستنی ناوەڕۆکەکانیان بووە تەنیا کێش و قافیەی پێوە لکاندوون.

یەکەمیان پەخشانە بەناوبانگەکەی (**بەرەو ڕووناکی**) یەو دووەمیان پەخشانی (**لەشەودا**)یە ئەمەش هونەرێکی ڕەوا و گرنگە، دوو هەڵۆی نایاب و بەبڕشتن کە ئاماژەی بۆ کردوون خستوونیەتە ناو خەرمانی شیعرەکانیەوە پێی دەوڵەمەند کردوون.

لە (بەرەو ڕووناکی) دا :

ئەم کۆپلەیەی لیٚ بە نموونە دەهێنینەوە کەچۆن دەستپاکانە ئەم کارەی بەئەنجام گەیاندووە.

پشـت بـە جەزرەبـەی قامچـی داڕژاو
چـاو، ناوچـاوان تـف پیـا هەڵپـڕژاو
بەشـــەلی و قاچـــی دارکـــاری کـــراو
فرمێسک لە چاوما وشك و قەتیسماو
پێستی لەش بەسەر ئێسکا نووساوە
بـــە دڵێــك وەکــو پــۆڵای ئــاودراوە
ڕێــم گرتۆتـــە بـــەر زۆر بەچــالاکی
ئـەڕۆم و ئـەڕۆم بـەرەو ڕوونـاکی (64)

لەشەودا:

ئەخۆل بەم شێوە ناسك و لەبارە پەخشانەکەی کردوە بەشیعر ئەمە چەند بەیتێکن لەو شیعرانە:

کە ڕۆژ ئاوا بوو شەو هات بەسەرا
هــەموو گیانلەبــەر لەشــار و دەرا

لەپاش ماندویێتی تەقەلای ژیان
ئەحەسێتەوە بە خەوتنی گیان
هەر شەوە گوڵان بە دەستەمۆیی
ڕۆژ ئەکاتەوە بۆ سەر بەخۆیی

تادەڵێت :

هەر شەوە پەردەی پیشەی ڕۆژگار
پیشەی ئازار و بێشکەی دڵداریی
کە گزنگ دەرکەوت شەوکەوتە فیرار
یاللاّ سەر لەنوێ بۆ کرێکاریی (65)

هەواڵنامەی کتێب

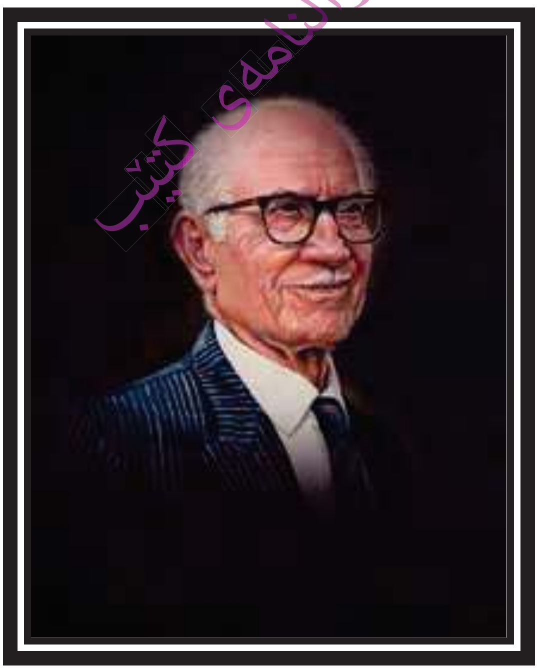

ئیبراهیم ئەحمەد
2000 - 1914

چوارەم/ ئەوکەسانەی ئەخۆلیان بە شیعر بەسەرکردۆتەوە:

ئەم لقەیان پتر بۆتە خۆشنوودی دڵ و دەروونی ئەخۆل. هەرچەندە ئەخۆل خۆی شاعیرێکی وریا و بەسەلیقەبووە. بەڵام بابەتی نامەناردن و ستایش و هەڵسەنگاندن بووە و دەبێت لە لاپەڕەی (113) ەی دیوانی ئەخۆل دا پارچە شیعرێکی موستەزاد دەبینین لە ژێر ناونیشانی نامەدا ، کە بریتی یە لە هەستی شاعیری بەسۆز و بەتوانا (**ڕازی**) یە کە بۆیەکەم جار بەرچاو دەکەوێ 1967 ئەخۆلی خۆشەویستی بەسەر کردۆتەوە کە لەگەرمەی ژیان دا بووە. لەوسەردەمەدا ، لە رۆژنامەدا لەگەڵ پێنج خشتەکی یەکەی بڵاوی کردونەتەوە.. کاتێ ئەخۆل ئەم نامە پێ زانینەی پێدەگات دەڵێ : ماڵئاوا تا دەمرم تەشەکورت دەکەم، بڕوا بکە من شایانی ئەم ستایشە شیعری یەی تۆ نەبووم، خوا بەرقەرارت بکا، براگیـان.

بیمـــە قوربـــانی ســـرووەکەت شـــەماڵ   دڵـــم پـــڕ غەمـــە
تکـــام وایـــە لێـــت بـــە زوبـــانی لاڵ   دایـــــم ناڵەمــــــە
ببــــە حـــــەکیمی زامــــانی ســــەختم   بـــــە فریـــــام وەرە
نامـــەی پـــڕ ســـۆزی دڵـــەی بـــەد بـــەختم   بـــۆ ئـــەخۆل بـــەرە
تـــۆ ئـــەهوەن ئەکـــەی ســـینەی ســـوتاوان   فێنکـــــی بـــــۆ دڵ
تـــــۆ بـــــۆ ســـــەبوری جـــــەرگ بـــــراوان   دێنـــی بـــۆنی گـــوڵ
وەك ئەم هەستەی من پاك و بێ گەردبە   وا بــــە خــــاوێنی
وێنـــەی دڵـــەی مـــن دیوانـــەی هەردبـــە   پەیداکـــە شـــوێنێ
کـــە بینیتـــەوە یانـــەی وەك بەهەشـــت   تکـــام وایـــە لێـــت
تـــۆ لـــەباتی مـــن تێـــر تێـــر بکـــە گەشـــت   چـــۆن ڕەوایـــە پێـــت
لـــەپاش ئـــەو ئەچـــی بـــۆ خزمـــەتی ئـــەو   کـــە قیبلـــەی دڵمـــە
ئـــەوەی شـــێواوم بـــۆی بـــە ڕۆژ و شـــەو   بـــۆ تـــەنیا گوڵمـــە
تەوافکـــە جووتـــە دەســـتی پـــیرۆزی   بـــە عیـــزو و تـــەمکین
ئـــــەهوەن کـــــەرەوە دڵـــــی پرســـــۆزی   بـــە کلێپـــەی بـــە تـــین
لەپاشـــــان بڵـــــێ بـــــە دڵنـــــەوازی   پـــــەیکی ڕێگامـــــان
گـــــەلێك موشـــــتاقی دوریتـــــە (ڕازی)   دیـــــدەنی یـــــاران

هەروەها نووسەری ئەم لێکۆڵینەوەیە (**ئەحمەد حسێن**) کە جارجار لە گازینۆی گەل یان لە پێشانگای (**ڕازی**) لەگەڵیدا دانیشتووە و ئاشنایەتی لە تەك دا پەیداکردووە گوێی بۆ وشەو شیعرو ئامۆژگاری و نوکتەو یادی سەردەمی لاوێتی و تافی پیری ی ڕاگرتوە. گەلێك پرسیاری لە بابەت ژیان و بەسەرهاتی شاعیران و ناودارانی کوردەوە لێکردوە، وەڵامی باشی پێدراوەتەوە هەمان سۆز و ڕێز بووە بە کلپە چوار چوارینی لا پێك هێناوە، لە ڕۆژی 1982/9/3 بەدەستی خۆی لە شێوەی نامەیەك دا داوێتی پێی ، ڕێکەوت لە گازینۆی گەل دەبێت . شاعیر نامەکە وەردەگرێت و دەچێتە لای شاعیرێکی ترەوە ئەو بۆی دەخوێنێتەوە. چونکە ئەو ڕۆژانە چاوانی شاعیر دەیەشاو کزیش ببون، هێشتا چارەسەر نەکرابوون..دوای نیو سەعات هاتەوە بۆلام وتی: فلانەکەس چاوەکانت ماچ دەکەم بۆهەستی برایانەو خزمەت گوزارانەت بریا وەك ئەوەی (**ڕازی**) فریای دیوانەکە بکەوتایە، بەداخەوە وا لەڕەقابەیە تا ئیستاش بێ سەرو شوێنە. منیش لە وەڵام دا وتم: مامۆستای بەڕێز : تۆ زۆر لەوە زیاتر دەهێنی و هەڵدەگریت کە یەکێکی وەك من لە ژێر کار تێکردنی شیعرەکانت و کەسێتی دا بەم شیعرە سادانە تۆ بەسەر بکاتەوە. تۆ خۆشەویستی ناو کۆڕی ئەدەبیاتی ... تاد، ئەمەش چوارینەکانە :

هەواڵنامەی کتێب

چریکەیەکی تیژ ... ئەحمەد حسێن

تیشکی کەسێتی وشیعری بەپێزت
لەتای تەرازووی ڕێزدا یەکسانن
دڵسۆزی و هیوان سەرچاوەی هێزیت
وا وشەکانت لای مانگ هاوشانن

***

کەتۆ هەڵگری پەژارەی گوڵ بی
خونچەش باوەشت بۆ دەکاتەوە
کەتۆ بڵێسەی هەستی بەکوڵ بی
دڵ لەپشت گوێ یت دوور دەخاتەوە

***

پیری کە خڵتەی تەمەنی ژینە
لاپەڕەی لاوی بیر دەباتەوە
بەڵام لەئاستی تۆدا کەم تینە
پلەی زاڵبونت خەم دەشواتەوە
***
تۆیەك لاپەڕەی پڕ لەشانازی
ئەدەبی کوردی هەڵت سەنگێنێ
پێت بسەلمێنی نەوا و ئاوازی
دەنگی هونەریت تیژ دەچریکێنێ
***

هەواڵنامەی

سێیەم کەس کە لەتافی ژیانی شاعیردا ئەم کارەی بەجێ گەیاندوە، شاعیری لاو کاك **"فەرەیدوون سابیر ساڵحە"** ، چەند ساڵ پێش مەرگی ئەخۆل جێگە خامەی بەبڕشتی دیارە. خاوەنی برێ شیعری پوخت و سەرنج ڕاکێشە. فەریدوون ، فریای قسە خۆش و بابەتە بەتامەکانی کەوتوە لەکانیاوی شیعرەکانی دا تینوێتیی شکاوە. بۆیە تا لەژیان دا بووە کۆمەڵێك چوارینی بەهێزی بۆ وتووە و بۆی خۆیندۆتەوە کە تیای دا وەك کامێرایەك وێنەی ژیان و جوڵانەوەو شێوەی پیریی ئەخۆلی بەوردی گرتووە... تەنانەت کە بۆی خۆیندۆتەوە وا کاری تێ کردووە فرمێسك بەری چاوانی گرتووەو هەناسەی پڕ لە تاسەی ڕۆژگاری بەدوادا هەڵکێشاوە ... دەیان ئافەرینی لە دڵسۆزی هەستی مرۆڤایەتی ئەو شاعیرە لاوەی کردووە .

کاك فەرەیدوون ئاوا سنگی پڕ لە پەرۆشی بۆ خوا لێخۆشبوو مامۆستا ئەخۆل دەکاتەوە:

پێشکەش بەشاعیری بڵندپایە مامۆستا ئەخۆڵ

بەسەر چوو وادەی گەرمی بازاڕت
جیهان سەراپا نامۆیە لەلات
زەرد هەڵگڕاوە شێوەی ڕوخسارت
لە گۆشەیەکدا کەوتووی کش ومات

* * *

بیناییت کزە و شلە هەنگاوت
وەك بی دەلەرزێ دەستی سەرگۆچان
بەحاڵ دێتە دەر دەنگی گیراوت
ژینت لابووە بە حەسرەت و ژان

* * *

چۆن دڵت تەنگ و پەست نەبێ ئاخر
زامی هەمیشە نەکولێتەوە
کەیاری زەوقت بۆ جارێکی تر
ئەستەمە هەرگیز بگەڕێتەوە

* * *

1984

چـــی ســـەرنج ئـــەدەی یـــارانی هـــاودەم
یـەك لـە دوای یـەکتر لـە دیـدە وون بـوون
بویتـــە خانـــە خـــۆی بـــۆ میـــوانی خـــەم
ئـــاهو ســـــکالآت ئەگاتـــــە گـــــەردوون
* * *
دێنێتـــــە یـــــادت ســــــەردەمی پێشــــــوو
لــــە لێــــوی هەرکــــەس خەنــــدە دەبــــاری
بـۆ هـەرلا دەچـووی شـادی و سـەیران بـوو
تێکـــــەڵ بـــــە بەســـــتە و ڕازی دڵـــــداری
* * *
ئامــــــادە دەبــــــووی دەمــــــەو ئێــــــوارە
لەگــــەڵ دەســــتەیەك ئــــاوەڵی گیــــانی
ڕووتــــان ئــــەکردە ئــــەو قــــەراغ شــــارە
ڕاتـــــــان دەبـــــــوارد بەکامـــــــــەرانی
* * *
بەنۆشـــــکردنی شـــــەرابی گـــــوڵ ڕەنـــــگ
یابـــە هـــۆنراوە و نوکتـــە و قســـەی خـــۆش
کـــۆڕ درەنـــگ دەبـــوو هـــەتاکو درەنـــگ
کــــوورەی دەروونــــی دەهێنایــــە جــــۆش
* * *
نـــەك وەکـــو ئێســـتا پـــیر و کەفتـــەکار
دڵســــــۆزێ نییــــــە ڕاگــــــرێ نــــــازت
وەی شـــوومەی شـــومی چـــەرخی ڕۆژگـــار
ژاکاندوویــــــەتی خونچــــــەی نیــــــازت
1989 * * *

هەواڵنامەی کتێب

پێنجەم/ ئەو شاعیرانەی کە شیعری ئەخۆلیان کردووە بە پێنج خشتەکی :

لەبەر ئەوەی زوربەی شیعرەکانی ئەخۆل سەرکەوتوون و جێگای خۆیان کردۆتەوە ، لە بازاری بەهاداری ئەدەبی کوردی دا بە شانازی یەوە لێ یان دەدوێن و باسیان دەکەین لەناو ئەو غەزەلە دەرکەوتوانەدا ، چەند غەزەلێکی دیارتر بەدی دەکرێن لای ئەوانەی هەڵیان بژاردوون بۆ پێنج خشتەکی وەك پەیمان و شیوەن و پێ سپێری و نامەیەك ... تاد، ئێمە بەس ئاگاداری ئەم چەند پێنج خشتەکی یەین ... ئەو شاعیرانەی غەزەلەکانیان وەرگرتووە و هەست و سۆزو بیری خۆیان لەگەڵ بەیتەکانی ئەخولّ دا ئاوێتە کردووە، پێنج خشتەکی یان لێ پێك هێناوە ئەم شاعیرە بەڕێزانەن :

1- ن - ئاری خوالێ خۆشبوو نەجمەدینی مەلا ڕەسولی دیلیژەیی یە

2- أ - ب هەوری خوالێ خوشبوو ئەبوبەکری شێخ جەلالە

3- محەمەدی عەزیزی مەلا رەحیم ..

4- (ڕازی) ناز ناوی سابیر سەعید شوکری یە ..

هەولنامەی کتێب

بێگومان ئەم شاعیرانە بەخامەی ڕەنگینیان چوونەتە ناو جیهانی شیعرەکانی یەوە.. لە کۆتایی دیوانەکەی دا بە ڕێك و پێکی بڵاوکراونەتەوە(66) وەك خۆی دەیفەرموو من لێ یان ڕازیم وسوپاسیان دەکەم . هەریەکەیان لە لاپەرەی دڵم دا نمرەیەکی تایبەتی یان بۆ دانراوە، کەم یان زۆر پەیوەست بە خۆمە، پێویست ناکا بیخەمەڕوو، بەڵکو دەیان خەمە پێش چاوی خوێندەواران تاکو ئەوانیش بەپێی یاسای پێنج خشتەکی بڕیاری بەهێزی و کەم هێزی یان لەسەر بدەن. ئێمەش (نووسەری ئەم باسە) هەمان بۆچوون و پێشنیارمان مەبەستە.

بەکورتی

مامۆستا ئەخۆل شاعیری ڕێگای **"ئەوین و ئازادی"** یە مرۆڤێکی دڵسۆز و بێگەردە ...

بەدڵنیایی یەوە دەڵێین پەڵەی لەکەی پێوە نەلکاوە . شیعری بۆ پایە و نـان نەووتووە.

لەگەڵ هەستی خۆیدا ڕاستگۆ بووە. بەڕواندنی نەمامی ڕێـز، گوڵی خۆشەویستی کردووە بە یەخەی دا. لەپەنا بەهرەی شیعریدا خوێندنەوەی گشتیشی هەبووە. لارو لەنجەو نیگای چاوبازان و دیمەنی سەرسوڕهێنەری خاکی پاکی کوردستان و قارەمانانی گەلە کۆڵنەدەرەکەی و ئیلهامی شیعری شاعیرانی پێش خۆی و هاوچەرخی دەرگای شیعر وتنیـان بۆ کردۆتەوە و هەستیان بزواندوە. مامۆستا ئەخۆل لە شاعیرانی پلەی دووەمە ، لەگەڵ ئەمەش دا شیعری بـاڵای هەیە و لە تروسکایی بەدەر نییـە.

دیسان چەند پارچە و بەیتە شیعری لاوازیش جێگای خۆیان کردۆتەوە لە هێلانـە و بێشەی سەخت و بەرزی شیعرەکانی دا ، بەلام ڕێژەیەکی کەمە ....

لەکۆتایی دا چەپکێ گوڵی بۆنخۆش و ڕەنگین دەخەینە سەر گڵکۆی پیرۆزی مامۆستا ئەخۆل و بەشانـازی یەوە یـادی دەکەینەوە. درود دەنێرین بۆ گیانی پاك و پەرۆشی پێناوی ئەوین وئازادی.

هەولێرنامەی ژین

زیندوو بێت گیانی پاکی ئەخۆل

ناوی ئەخۆل بەرێز بێت یادی ئەو گەورە پیاوە نەمرە . . . .

سەرچاوەکان

1-عەلادین سجادی / نرخ شناسی/چاپخانەی مەعارف –بەغداد ساڵی 1970لاپەڕە (30) .

2-دیوانی گۆران / چاپخانەی کۆڕی زانیاری عیراق – بغداد ساڵی 1980لاپەڕە(114).

3-عەلی عارف ئاغا / بەرهەمی خاوێن ، چاپخانەی الادیب البغدادیە ،ساڵی1984 لاپەڕە (137).

4-هۆراس / هونەری شیعر ، حەمید عەزیز کردوویە بەکوردی چاپی بەغداد 1979 لاپەڕە (7).

5-ملوانەکەی شین / شیعری شەریف پێشەکی مامۆستا هێمن 1979لاپەڕە (8).

6-کمال میراودەلی/ چەند وتارێك دەربارەی ئەدەب و رەخنەی کوردی، چاپخانەی الحوادث/بغداد لاپەڕە(6)

7-شیعرو فەلسەفە/ مجید محمود مطلب ، فوئادی مەجید میسری کردوویە بە کوردی چاپخانەی علاء 1978 لاپەڕە(66).

8-هەمان سەرچاوە/ لاپەڕەکانی(12) و(13).

9-کەمال میراودەلی/ چەند وتارێك دەربارەی ئەدەب و رەخنەی کوردی چاپخانەی الحوادپ ، لاپەرە(10).

10-عەلادین سجادی / ئەدەبی کوردی و لێکۆڵینەوە لە ئەدەبی کوردی ،چاپخانەی مەعارف – بەغداد ساڵی 1968 لاپەڕە (77).

11-بڕوانە دیوانی ئەخۆل / هۆنراوەی ئەحمد دەرویش عەبدوڵا ، چاپخانەی (الادیب البغدادییە) ساڵی 1984 لاپەڕە (3).

12-هەمان سەرچاوەی لاپەڕە 28

13-هەمان سەرچاوەی لاپەڕە 26

14-هەمان سەرچاوەی لاپەڕە 29

15-هەمان سەرچاوەی لاپەڕە 37

16-هەمان سەرچاوەی لاپەڕە 42

17-هەمان سەرچاوەی لاپەڕە 38

18-هەمان سەرچاوەی لاپەڕە (103)

19-دیوانی مەحوی / شەرح و لێکدانەوەی مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەریس / چاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد / بەغدا ساڵی 1977 لاپەڕە (283).

20-دیوانی ئەخۆل / لاپەڕە (93)

21-هەمان سەرچاوەی لاپەڕە (68) و(69)

22-هەمان سەرچاوەی لاپەڕە(60)

23-هەمان سەرچاوەی لاپەڕە(61)

هەواڵنامەی کتێب

24-هەمان سەرچاوەی لاپەڕە(25)
25-هەمان سەرچاوەی لاپەڕە(74)
26-دیوانی گۆران / چاپخانەی کۆڕی زانیاری عیراق – بەغداد لاپەڕەکانی (30) و(31).
27-دیوانی ئەخۆل لاپەڕە (75)
28-هەمان سەرچاوەی لاپەڕە(95)
29-هەمان سەرچاوەی لاپەڕە(48)
30-هەمان سەرچاوەی لاپەڕە(15)
31-هەمان سەرچاوەی لاپەڕە(40)
32-الدکتور عزالدین مصطفی رسول / الواقیعه فی الادب الکردی ص 96
33-دوکتور مارف خەزنەدار / لەبابەت مێژووی ئەدەبی کوردی یەوە لاپەڕە (138)
34-دیوانی ئەخۆل لاپەڕە (89)
35-هەمان سەرچاوەی لاپەڕە(109)
36-هەمان سەرچاوەی لاپەڕە(55)
37-هەمان سەرچاوەی لاپەڕە(74)
38-هەمان سەرچاوەی لاپەڕە(78)
39-هەمان سەرچاوەی لاپەڕە(78)
40-هەمان سەرچاوەی لاپەڕە(79)
41-هەمان سەرچاوەی لاپەڕە(94)
42- الدکتور عزالدین مصطفی رسول / الواقیعه فی الادب الکردی /طبع بیروت (1966) ص 95
43-دیوانی زێوەر / سۆزی نیشتمان ، بەشی یەکەم چاپخانەی مەعارف بەغداد لاپەڕەی (123- 124)
44-هەمان سەرچاوە لاپەڕەی (123- 124)
45-دیوانی ئەخۆل لاپەڕە (83)
46-هەمان سەرچاوە لاپەڕە (43)
47-هەمان سەرچاوە لاپەڕە (47)
48-هەمان سەرچاوە لاپەڕە (88)
49-هەمان سەرچاوە لاپەڕە (99)

هەوالنامەی کتێب

50-هەمان سەرچاوە لاپەڕە (107)

51-هەمان سەرچاوە لاپەڕە (17) و(18)

52-هەمان سەرچاوە لاپەڕە (62)

53-هەمان سەرچاوە لاپەڕە (78)

54-هەمان سەرچاوە لاپەڕە (92)

55-هەمان سەرچاوە لاپەڕە (93)

56-هەمان سەرچاوە لاپەڕە (93)

57-دکتۆر مارف خەزنەدار/ لەبابەت مێژووی ئەدەبی کوردی یەوە لاپەڕە(184)

58-دیوانی ئەخۆل لاپەڕە (33)

59-هەمان سەرچاوە لاپەڕە (58)

60-هەمان سەرچاوە لاپەڕە (105)

61-دکتور مارف خەزنەدار/ لەبابەت مێژووی ئەدەبی کوردی یەوە چاپی/ المؤسسة العراقية والطباعة 1984 لاپەڕە 199

هەواڵنامەی کتێب

63-دیوانی ئەخۆل لاپەڕە (53)

63هەمان سەرچاوە لاپەڕە (24)

64-هەمان سەرچاوە لاپەڕە (9)

65-هەمان سەرچاوە لاپەڕە (30) و(31)

66-هەمان سەرچاوە لاپەڕەکانی (114)هەتا (123)

تێبینی:

ئەم لێکۆڵینەوەیە دوابەدوای مردنی مامۆستا ئەخۆل نوسراوە لە ساڵی (1988) لەبەر دوور و درێژی بابەتەکە دەرفەتی بڵاوکردنەوەی نەبووە، ئەوەبوو ساڵی (1998) لە ژمارە (3)ی گۆڤاری (پەیڤین) دا ڕووناکیی بینی.. أ.ح

پەخشانێك بۆ ئەخۆڵ

لە ئاوێنـەدا

کە تۆم بینی و ئاشنات بووم دڵ باوەشی بۆ کردیتەوە .. ڕۆحت خۆی پێ ناساندم، ئای لەبەر کوڵی ئەو گوژمی پەرۆشی یە ؟ پتر خۆم لای خۆم خۆشەویستتر بووم.. زۆری نـەبرد سروشت بـە گوێی دا چرپاندم .. ملوانکەیـەکی وشـەی بۆ هۆنیمـەوە .... موروەکانی لە پیرۆزە سەرنج ڕاکێشتر بوون .. لە تەمەنی ڕامانێکی کورت دا دەرکم پێ کرد کە ناوت لەسەر پەڕەی ناسکی گوڵە کێویەکان و گوێی سووکی گڤەی بـا و لە ئامێزی هاژەی تاڤگە و شەپۆلەکان و لە گەروی ناسکی یەك بە یەك مەلـە دەنگ خۆشەکان و لە سۆز و نەوای شمشاڵی شوان و لە ناخی ورشەی ئەستێرەکانی شەوانی پایز و لە هەناسەی تامەزرۆی ڕێبوارانی ڕێگای ئەوینی گەرم و بێ گرێ دا تۆمارکراوە.

ئەوینێك لـە کەناری ئاسۆ و بالآی خەرمانەی مانگی چواردە دا جێگای خۆی کردبێتەوە .. لەو ئاقارەدا لە یادەوەرییە پیرۆزەکاندا پەل بهاوێژێ و ئەخۆڵ و عەشق بەسەر بکاتەوە.

هەواڵنامەی کتێب

2000 / 4 / 2

کزەی دیدە و هەناسەی پیریی

هاوڕێی خۆشەویست مامۆستا فازیل ئیسماعیل گێڕایەوە وتی:

هاوینی ساڵی 1987 کاتی چێشتەنگاو لە گازینۆی شەعب دانیشتبووم .. ئەوەندەم زانی مامۆستا ئەخۆڵی نەمر چاکەتەکەی دابوو بەسەر شانیا و سڵاوی کرد و لە تەنیشت منەوە دانیشت وتی: ئادەی کاك عومەر چایەکی بیّ شەکرم بۆ بێنە، دوای ئەوەی چایەکەی بۆ دانرا مامۆستا دەستی کرد بە باخەڵی دا لە کیسەیەکی نایلۆندا هەندێ حەبی دەرهێنا و ویستی بیکاتە ناو پیاڵەکەوە بەلاّم لەبەر ئەوەی حوکمی چاوەکانی کەم بووبونەوە نیوەی کەوتنە ناو ژێر پیاڵەکەوە ئینجا دەستی کرد بە تێکدانی چایەکەی .. منیش پێم وت: مامۆستا گیان خۆ حەبەکان ڕژانە ناو ژێر پیاڵەکەوە نەك پیاڵە چایەکە !

مامۆستا ئەخۆلیش سەری هەڵبڕی و هەناسەیەکی هەڵکێشا و وتی: ئای ڕۆڵە ڕۆژگار چەندە بیّ ئامانە ئێمە لە گەنجی دا بە ڕۆژی نیوەڕۆ بۆ مانگ ئەگەڕاین کەچی ئێستا هەر ئەو چاوانەی جارانە پەکیان کەوتووە و تەنانەت لە نیوەڕۆشدا پیاڵە نابینیّ.

ئەو دەمەی بیرەوەرییەکان دەبنە گزنگ

مامۆستای کۆچ کردوو شاعیر عەلی عارف ئاغا کەسێکی کراوە و بیر تیژ و ڕاستگۆ و ئەرباب بوو لە گەرمەی دانیشتندا ئەم پرسیارەم ئاڕاستە کرد:

مامۆستا جەنابت سەرکردەی لێهاتوو ئیسماعیل ئاغای شوکاك - سمکۆ - ت دیوە ؟ دوای نەختێ ڕامان بە شێنەیی وتی: بەڵێ با بگەڕێمەوە بۆ سەرەتای بیستەکان ئەو دەم لە پۆلی سێ یەم یان چوارەمی سەرەتایی بووم، لە لایەن حکومەتی کوردستانەوە لەسەر خواستی مەلیك مەحمود ئەوەڵ بانگهێشت کرابوون، تەشریفی بە (70 – 80) سوارێکەوە لە دەوری گوندی وێڵەدەر هاتن بۆ ناو شار ئێمەش ئاگادار کراین و ئامادە بووین، تێکڕا شاگرد و قوتابی و مامۆستا و بەشێکی زۆر لە خەڵك بە پیریانەوە چووین، عەجەب ڕێزێکی گەورەیان لێ گیرا، سمکۆ زەلامێکی بۆشناخ و بە هەیبەت بوو قاتی شاڵ و شەپکی لەبەردا بوو، گەلێك سروود و گۆرانیمان بۆ وتن شایەنی باسە ئەخۆڵ لە بەردەمی دا بە بەرگێکی قەشەنگەوە بە حەرەکاتەوە سروودێکی بۆ خوێننەوە سمکۆ لە خۆشیا دەگریا لەگەڵ مەلیك مەحموددا ئافەرینی هەموومانیان کرد و سمکۆ و مەلیك دەستیان کردە ملی یەك .. جۆشی وەتەنیەت و قەومیەت لە ئارادا بوو دوایی بە مەراسیمەکە هات ئینجا بە هەناسەیەکی ساردەوە وتی : دەریغ بۆ ئەو ڕۆژ و زەمانەیە.

ڕۆژنامەی هەرێمی کوردستان ژمارە 73 ی 1998/2/25

سۆزی شیعرەکان

مامۆستا ئەخۆڵی نەمر زاتێکی قسە خۆش و ڕووخۆش بوو سنگە دەفتەری بیرەوەری شاعیران و نووسەرانی سەردەمی خۆی بوو.

بڕێك لە شیعرەکانی لە لایەن هونەرمەندان و دەنگ خۆشانی گەلەکەمانەوە کراون بە گۆرانی لەوانە مامۆستایان (عەلی مەردان و ڕەفیق چالاك، شەهید قادر کابان و ئەحمەد مەحمود و نەجمەدینی غولآمی و جەمال حەسەن و فازیل خالید .... تاد)

هەروەك خۆی وایـە

جارێکیان لە خزمەتی مامۆستا ئەخۆلدا لەبەردەم کتێبخانەی سلێمانی ڕاوەستابووین، گوێم بۆ قسەخۆشەکانی ڕادەگرت، بە ڕێکەوت ئەحمەد شوکری شاعیر بەلاماندا تێ پەڕی. منیش وتم مامۆستا کامتان بەتەمەنترن .. لە وەڵامدا وتی من منداڵی ئەم شارەم و لەوەتەی ئەحمەد شوکریم دیوە هەر سەروڕیشی سپی بووە و گۆڕانکاری بەسەردا نەهاتووە ، بگرە ئەو بە منداڵیٚ ئێمەی دیوە .

پـاداشت

ئەخۆڵ کاتێك کە غەزەلەکەی مامۆستا زێوەری شاعیر دەکاتە پێنج خشتەکییەکی سەرکەوتوو دەچێت پیشانی زێوەری دەدات و بۆی دەخوێنێتەوە ئینجا پێشکەشی دەکات، زێوەریش زۆر بە کوڵەوە دەست خۆشی و ئافەرینی لیٚ ئەکات هەندیٚ باسوق و سجوقی دەداتیٚ و دەعوەتێکی کفتەشی بۆ ساز دەکات. جگە لەوەش زێوەر لە دیوانی سۆزی نیشتماندا لە مەتەڵێکدا ناوی ئەخۆل و گۆران و برایم ئەحمەدی هێناوە، ئەمەش نیشانەی ڕێز و خۆشەویستییەکی بیٚ سنور بووە لە نێوانیاندا.

ناونیشان

لە 1994/3/8 دا لەتیف قەرەداغی ڕەحمەتی (1945 – 1996) لەمەڕ دیوانی ئەخۆڵەوە شتێکی بۆ گێڕامەوە منیش وتم بە خەتی خۆت بۆم بخەرە سەر کاغەز بۆ ڕۆژی خۆی کە ئەمەیە ... :

ئەحمەد حسێن

"کامەران موکری لە ساڵی 1983 بۆی گێڕامەوە کتێبەکەی ئەخۆڵی برای ئەو بە ناوی (**شمشاڵ ژەنێکی غەمگین**) ەوە ناونابوو لە دوایی دا ئەخۆڵ بێ ئاگاداری کامەران کردی بە (**پەیمان و شیوەن**) چونکە بەو شیعرە ناوی دەرکردبوو".

لەتیف قەرەداغی

1994/3/8

هەواڵنامەی کتێب

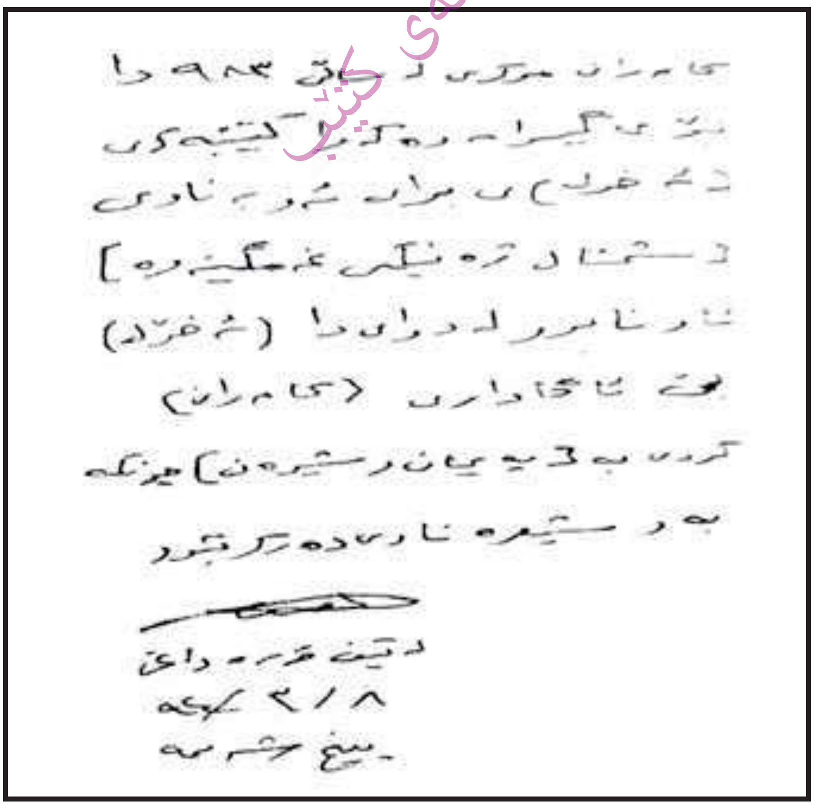
کامەران موکری لە ساڵی ١٩٨٣ دا
بۆی گێڕاوەتەوە کە کتێبەکەی
ئەخۆڵی برای ئەو بە ناوی
[شمشاڵ ژەنێکی غەمگین]ەوە
ناونابوو لە دوایی دا (ئەخۆڵ)
بێ ئاگاداری (کامەران)
کردی بە [پەیمان و شیوەن] چونکە
بەو شیعرە ناوی دەرکردبوو
لەتیف قەرەداغی
٨/٣/١٩٩٤

(دەردی عەشق)ەکەی ئەخۆل

لە ڕووبەڕووبوونەوەی خوێندنەوەدا ....

ئەحمەد دەروێش عەبدوڵلا (**ئەخۆل**) 1911 –1988 خاوەن شیعری کەم و ناوبانگی زۆر، یەکێکە لە هەرە شەیدایانی بواری ئەوین و خۆشەویستی، شیعرە دڵدارییەکانی لەو ناخەوە هەڵقوڵاون. ئەو ناسکە نێچیرەی کە دڵەی پەرۆشی ڕاوی کردبوو، تا مردنی وێردی سەر زمانی بوو. لە تەمەنی بیست و دوو ساڵیدا لە هەرەتی لاویدا لە ژێر کاریگەری ئەو شۆخەدا لە غەزەلێکدا (**دەردی عەشق**)ی خۆی بەیان کردووە. سەرەتا ئەخۆل عەشق بە دەردی بێ دەرمان و تیر و خەنجەر و زیندان دادەنێ لە خوای مەزن دەخوازێت کەس بە ئەندازەی ئەو تووشی ئەو هەناسە ساردییە نەبێت وەك ئەمی تێکەوتووە:

کەس نەبێ دووچاری تیر و خەنجەر و زیندانی عەشق

بەرگەگرتنی عەشق پشوودرێژیی و خۆڕاگریی دەوێ، هەرچی بە دەم وترا مەرج نییە بە کردەوە جێبەجێبکرێ. ئەو کەسەی دڵی لەلایەن دوولبەرێکەوە ڕادەکێشرێت ئارامی لەبەر دەبڕێت. ئاخۆ کێ پاڵەوان و هەڵکەوتووە کە ئەوین ڕەنگی پێهەڵچنێ و بوو بە میوانی و ڕادەست نابێت؟ بێگومان دەیەهایە و نکوولّی لێناکرێ، چونکە بەڕاشکاوی دەوترێ :

هەرکەسێ زۆر بەجەرگە و پاڵەوان و قارەمان

با بتوانێ بەرگە بگرێ گەر بووە میوانی عەشق

پەروانەکە چەندە شەیدا و هۆگری ڕووناکییە چەندە لە دەوری خول بخوات، پتر لە مەرگ نزیك دەبێتەوە ئەوەتا ئەنجامەکەی داپلۆخاندە. جگە لەوەش بەو سوتاندنە ئەوەندە جەستەی بچوك دەکاتەوە دەیکاتە گەرۆکێکی ڕەشی سەر خاك. لە مرۆڤیشدا باشترین تاقیکردنەوەمان مەجنوونە، چۆن لە پێناوی لەیلادا سەرگەردانی چەشت و کۆتایی بە تەمەنی پڕ لە ماندوێتی هات. لەنێوان پەروانە و مەجنوون و خاکی سیاهو سەرگەردانی دا لەف و نەشری مورەتەب هەیە ئەمیش بەشێکە لە هونەری شیعریی:

عەشقە پەروانە دەکاتە زەرەیەك خاکی سیاه

ناوی مەشهوورە کە مەجنوون بۆتە سەرگەردانی عەشق

هەر کەسێك شەیدای ڕاستەقینە بێت چ لەبواری دڵداری چ لە هۆگری ڕێبازێك و بەتەواوی کاری تێکردبێت بۆی نییە ئەگەر لەو عاقارەشدا سەردابنێت بۆ نمونە ئەگەر شەپۆلی تیژ و زاڵی عەشق نەبێت، فەرهاد لەڕێگەی گەیشتن بە شیرین چۆن مەرجەکەی خۆی دەهێنێتە دی و بەردەبێتە هەڵکەندنی کێوی بێستوون و سەرئەنجامەکەشی ئەوەبوو بە بیستنی مەرگی شیرین نووکی قولنگی نائومێدی لە مێشکی خۆی چەقاند، دیسان مەنسووری حەللاج، لەو ڕێبازە کە گرتبووی کە بە موو لە ڕەوا لانادا و لایشی نەدا، تاکو ئەو دەمەی خوێنیان ڕشت و کۆتایی بە ژیانی هات خوێنەکەشی بە ڕژاوی (انا الحق) ی نووسیبوو، عەشق خاوەنی زۆر لەمانەیە:

زاڵـمێـکی وایـە عـەشـق فـەرهـادی کـوهکـەن

حوکمی دا بۆ قەتلی مەنسوور حاکم و سوڵتانی عەشق

شەمسی تەبرێزی کە شاعیرێکی سەدەکانی ناوەڕاستە و خاوەنی دیوانێکی گەورە و پڕلە ووردەکارییە... وشەکانی لەگەڵ عەشقدا ئاوێتەبوون وەکو بولبولێکی خۆشخوان بە هەورازی عەشقدا سەرکەوت پڵپڵەی خوێن پەڕییە جەرگی و جەستەیشی بوو بە کۆی زوخاڵ. ئەمانە تێکرا لە گەشمردەکانی عەشقن :

شـەمسی تـەبـرێـزی کە سوتـا کردیـە کۆهی زوخـاڵ

پڵپڵەی خوێن کەوتە جەرگی بولبولی خۆشخوانی عەشق

عەشق گەلێ کەسی پەرێشان و داماو کرد...لەوانە چەندان لاوی جوانەمەرگ کرد، هەزاران شاهو گەدای خستە غەرغەرەی مەرگ .. بەڕاستی عەشق بۆ ئەو گرۆهانە بوو بە دەردی بێ دەرمان و گورچکبڕی ناوەخت و بێ سەر و سامان :

چەند جوانی جوانە مەرگ کرد، چەند هەزار شاهو گەدا؟

دەردی بێ دەرمـان و دائی بێ سـەر و سـامـانی عـەشق

عەشق تەنیا تایبەت بە توێژێك نییە بەڵکو جیهانێکی بەخۆیەوە پەیوەست و گیرۆدە کردووە. لەوانە شێخی بەرماڵ بەشان و قوتبی ڕەببانی ئەمانە ئاماژەن بۆ عەشقەکەی شێخی سەنعان کەواتە عەشق جۆگەلەیەکە سەرچاوەی لە دڵدایە، لە چاودایە، لە مێشکدایە، بێ ڕاوەستان بۆ مانەوەی خۆی درێژە بە ئاکامی خۆی دەدات :

هەولنامەی گێتی

عـالـەمی خستۆتـە هـۆهـۆی کـۆڕی زیکـری خۆیـەوە

شێخەکەی بەرماڵ بەشان و قوتبەکەی ڕەببانی عەشق

که ئێمه له عەشق دەدوێین، گشتی تایبەت به ئایین و خوداپەرستی نییه، ئەوەتا بولبول عەشقی گوڵە، لەیل و مەجنون دوو عاشقی دنیایین، بەڵام عەبدولقادر (غەوسی گەیلانی) ئەمەیان عەشقی خۆشەویستی و گەورەیی یەزدانـە.. هەریەك لەمانە هەڵگری پەیـام و ڕاهاتووی بەرنامەی پەرەسەندووی عەشقن :

نـەك هـەمووی عـەشـقی خـوابێ ئـەغلـەبی عـەشـقی تـرە

بولبول و گوڵ لەیل و مەجنون غەوسەکەی گەیلانی عەشق

ئەخۆل زاراوەی عاشق و کاریگەرییه بنەڕەتییەکەی بۆ سەر دڵ و دەروونی مرۆڤ به کەسێکی گەورە و هێزداری خاوەن شمشێر و قەڵغـان داناوە که بەرنگاری لەشکری عاشق دەبێت به ئاسانی تێکدەشکێنی بۆیه هـاوار له یەك بەیەکیـان هەلدەستێنی:

وا ئــەزانم جـەمعی عـاشق گشتی هـەر مـەقلوب ئەکـا

لەشکری شمشێر بەدەست و خاوەنی قەڵغانی عەشق

لەکۆتاییدا شاعیر که خۆی به یەکێ له هەڵتروشکاوان و بەندەی بارگەی عەشق دادەنێ و پریشکی ئەو خۆرە گرنگ و بلێسەدارەی بەرکەوتووە ئەڵبەتە لەو کاروانه دانـابڕێ و تەمەنی خۆی لەگەڵدا دەباتە سەر تا دەبێتە دوا هەناسەی قوربانی عەشق :

(ئەحمەدیش) پرشنگی بەرکەوت بوو به عەبد و چاکری

نـەونـەمـامی تـازە خەڵفـە تـا ئـەبێ قوربـانی عـەشق

تێبینی: شاعیر سەرەتا نازناوی ئەحمەد بوو دوایی کردی به "ئەخۆل"

سەرچاوە: دیوانی ئەخۆل

ڕۆژنامەی کوردستـانی نوێ

ژمارە 5537 **لە** 2011/7/21

هەواڵنامەی کتێب

یادگارییەك لە گەڵ ئەخۆڵ دا

لە ئەرشیفی کتێبخانەوە

ساڵانی 1978 بۆ 1979 کتێبخانەی بێکەس لە شوێنی پاقلاوەخانەی هەورامان بوو لە شەقامی پیرەمێرد من و غەریب زێوەر هاوبەش بووین لە کتێبخانەکەدا، لەبەرئەوەی ئەو فەرمانبەر بوو زۆر کات من بەڕێوەم ئەبرد، ڕۆشنبیران و شاعیران زۆر سەردانیان ئەکردین، ڕۆژێکیان گەرمەی هاوین بوو مامۆستا ئەخۆلی شاعیر خۆی کرد بە کتێبخانەکەدا و ئارەقی شین و مۆری دەردابوو، چاکەتێکی زلی دابوو بە شانیا وتم مامۆستا ئەخۆڵ دنیا زۆر گەرمە بۆچی ئەم چاکەتە لەبەر ئەکەی ؟ وتی: برام ئەمە چاکەت نی یە ! ناتوانم بێ ئەم بێمە دەرەوە ئەمە جانتای پاکەتە جگەرە و شقارتە و کلیل و تەزبیح و دەستەسڕ و وەرەقە و قەڵەم و پاندانە ئەمە بێجگە لە شتی تر ..

کە لەم قسانە بووەوە وتم: مامۆستا ئەخۆڵ ئەزانم هۆنراوەی "شەرتە تا ڕۆژی حەشر" بۆ کێت وتووە ! لەم ڕۆژانەدا مامۆستا شێخ ئەبوبەکر هەوری (أ.ب. هەوری) ئافرەتێکی باڵا بەرزی شۆخ و شەنگی نیشاندام وتی: ئەمە ئەو ئافرەتەیە کە مامۆستا ئەخۆڵ، کە ئەم قسانەم بۆ ئەگێڕایەوە چاوەکانی فرمێسکی پیا ئەهاتنە خوارەوە وتی: دەبا من شتێکت بۆ بگێڕمەوە لەم ڕۆژانەدا سواری پاسی (مەصلەحە) بووم ئەوەندەم زانی ئافرەتێکی باڵابەرز سەرکەوت، کە تەماشم کرد ئەو ئافرەتە بوو کە تۆ باسی ئەکەیت، منیش لە جێگەی خۆم وڕبووم هەر کە گەیشتمە ماڵەوە دوانزە دێڕ هۆنراوەم بۆ هات لەگەڵ هەر دێڕێکی هۆنراوەکەدا پەیتا پەیتا فرمێسك لە چاوم ئەهاتە خوارەوە، لەبەر گریان هەرچەندم کرد نەمتوانی زیاتر بنووسم.

ڕۆژنامەی سلێمانی ژمارە 28 ی 1999/9/27

س.ع. شادمان

ئەخۆڵ

لە ((مێژووی ئەدەبی کوردی)) 1945 – 1975

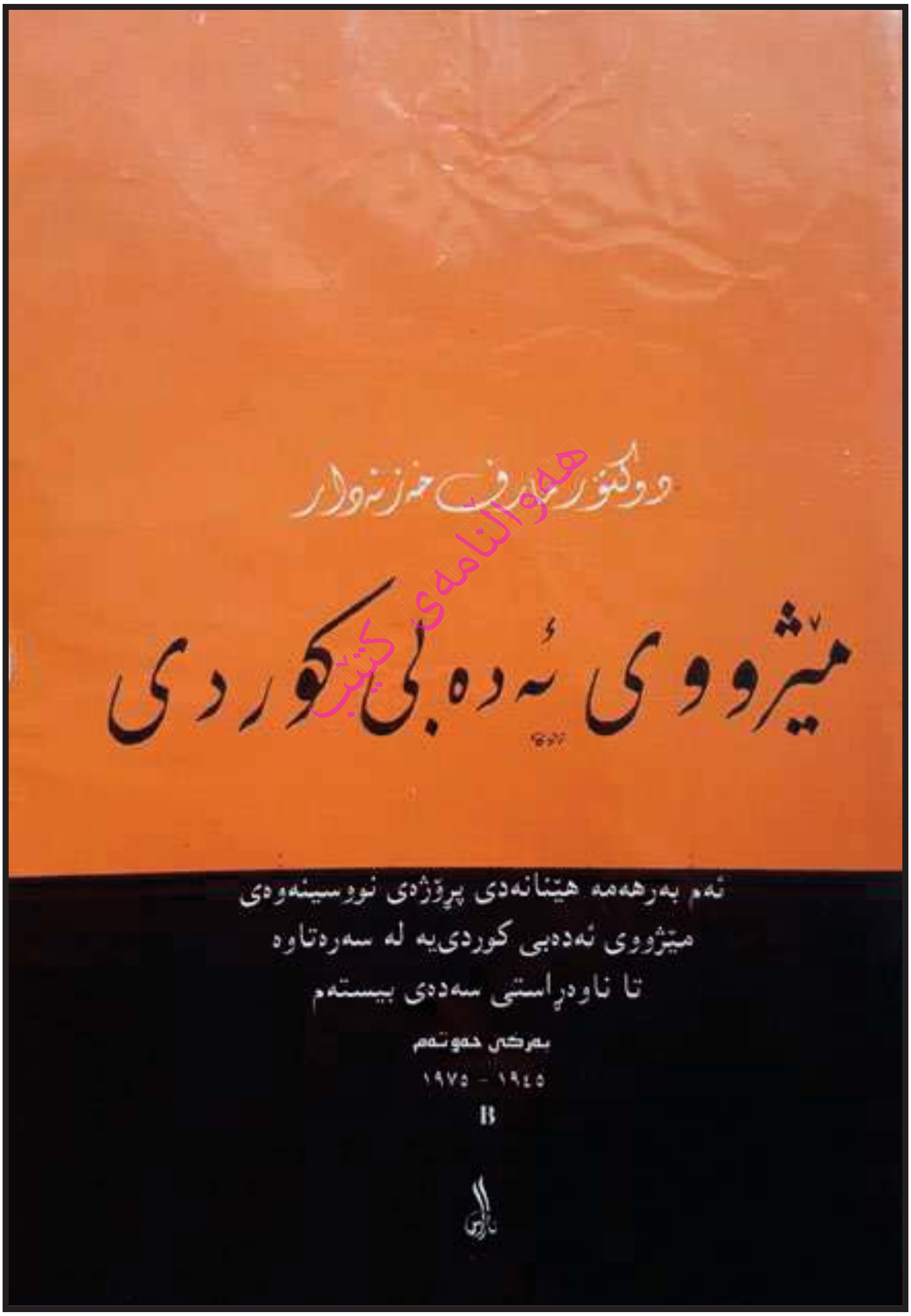

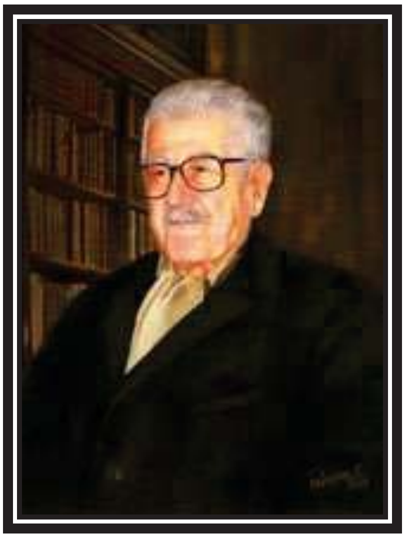

مێژووی ئەدەبی کوردی

د. مارف خەزنەدار

2010 - 1930

بەشی شازدەهەم

ئەحۆڵ

1988 - 1911

ژیانی

ئەحمەد کوڕی دەروێش کوڕی عەبدوللاّ لە ساڵی 1911 لە سلێمانی لەدایك بووە. هێشتا زۆر منداڵ بووە دایك و باوك و ئەندامانی خێزانیان بۆ خۆشەویستی بە (ئەخۆڵ) بانگیان کردووە. ئامۆزاییێکی بووە فسەزمان بووە (زمانی گیراوە) ، لەباتی (ئەحۆڵ) بە (ئەخۆڵ) ناوی بردووە. لەمەوە هەموو لاییێك لاسایی ئەویان کردۆتەوە و بە ئەخۆڵ بانگیان کردووە، لەناو خەڵکیش هەر بەم ناوەوە ناسراوە. ئەخۆڵ ناوی ڕاستەقینەی خۆی (ئەحمەد)ی کردووە بە نازناو و لە تۆماری شیعریدا بەکاری هێناوە.

سەرەتای خوێندنی لە حوجرەی مزگەوت بووە. کە ئینگلیز لە دوای جەنگی یەکەمی گێتی سلێمانی داگیرکردووە، قوتابخانەییێك بە ناوی (نمونەی سەعادەت) لە سلێمانی کراوەتەوە، ئەخۆڵ ساڵێك لەو قوتابخانەیە خوێندوویەتی.لە هەڵسانی شێخ مەحموود و بۆمبارانی سلێمانی قوتابخانەکان داخران، کە حکومدارییەتی شێخ مەحموود جاڕدرا دوو قوتابخانەی تازە بەناوی (مەحموودیە) و (قادریە) کرانەوە. قادریە بەناوی شیخ قادری برای شیخ مەحموودەوە بوو. ئەخۆڵ تا پۆلی سێیەم لە قوتابخانەی قادرییە خوێندوویەتی. لەو سەردەمەدا سلێمانی جارێکی دیکە کەوتەوە ژێر کارەساتی بۆمباباران، لەو کاتەدا ئەخۆڵ ڕووی کردە بەغدا، ماوەییێك لەوێ مایەوە،

کە گەڕایەوە سلێمانی لە پۆلی سێیەم دەستی کرەوە بە خوێندن تا پۆلی پێنجەم ئەوجا بە یەکجاری وازی لە خوێندن هێنا.

ئەخۆڵ لە منداڵییەوە ئیشی کردووە و خۆی بەڕێوەبردووە. لە ساڵی 1929 لە چاپخانەی شارەوانی سلێمانی دامەزراوە، لەو سەردەمەی ڕۆژنامەی ((ژیان)) (1926–1938) لە سلێمانی بڵاوکراوەتەوە ئەو کاری تێداکردووە تا ساڵی 1934. لە دوای ئەمە بە موچەخۆر لە دادگا دامەزراوە تا ساڵی 1970 خۆی خانەنشین کردووە.

بەلای ئەخۆڵەوە ئەو ماوەیەی لە چاپخانە لەگەڵ پیرەمێرد کاری کردووە خۆشترین ڕۆژگاری ژیانی بووە. پێوەندی دۆستایەتی لەگەڵ شاعیر و ڕۆشنبیرانی ئەو کاتە بەهێز بووە، لەوانە محەمەد عەلی مەدهۆش و نووری شێخ ساڵح و فایەق بێکەس و شێخ سەلام و عەبدوللاّ گۆران و ئیبراهیم ئەحمەد و ڕەمزی قەزاز و هی دیکە. لە ڕۆژنامە و کۆوارەکانی ژیان و ژین و گەلاوێژ و ڕۆژی نوێ شیعری بڵاوکردۆتەوە. لەساڵی 1970 یەکەم دیوانی شیعری بە ناوی (پەیمان و شیوەن) بڵاوکردۆتەوە. لەپاشانا لەساڵی 1984 شیعری بە ناوی ((دیوانی ئەخۆڵ)) لە بەغدا بڵاوکردۆتەوە. دوای خانەنشینی لە جموجۆڵی شیعری نەکەوتووە تا ڕۆژی 29ی حوزەیرانی 1988 لە سلێمانی کۆچی دوایی کردووە و لە گۆڕستانی گردی سەیوان نێژراوە.

شیعری

یەکەمین شیعری ئەخۆڵ بەناوی ((سکالاّ لەگەڵ بلبل دا بە دڵێکی پڕ لە سەوداوە)) لە مارتی 1933 بڵاوکراوەتەوە. لەو کاتەوە بەرهەمی شیعری جوانی ڕەنگدانەوەی شیعری میللی ئەدەبی کوردییە. سەرکەوتووانە توانیویەتی لەم بابەتە شیعرە ئاسانەدا کێشی بەحری عەرووزی و یەکێتیی قافیە بەکار بێنی. شیعرە عەرووزییەکانی لەسەر بەحری هەزەج و ڕەمەل و موزاریع و ڕەجەز هۆنیوەتەوە. قافیەی ڕەنگاوڕەنگە، لە شیعری کێشە میللییە خۆماڵییەکانیدا جووت قافیەی

(مەسنەوی) بەکارهێناوە. لە هەندێ شیعری دیکەیدا ئەوانەی لەسەر بنچینەی بەند دانراون هەر بەندێ قافیەی تایبەتیی خۆی هەیە.

لە دیوانیدا غەزەل و قەسیدە و پارچە شیعری میللی و پێنجین و چوارین و تاك بەرچاو دەکەون. ئەخۆل شیعری مستەفا بەگی کوردی و مەحوی و زێوەری کردووە بە پێنج خشتەکی. شاعیرانی دیکەش شیعری ئەویان کردووە بە پێنج خشتەکی، لەوانە: ن. ئاری، ڕازی (سابیر سەعید)، محەمەد عەزیز مەلا ڕەحیم، أ. ب. هەوری.

زمانی شاعیر ئاسانە، وشەی بێگانە لە شیعریدا کەمە، کاریگەری ڕەوانبێژی شیعری کلاسیکی لە بەرهەمیدا بەهێز نییە، شەقلی سیمبۆلیزم و ڕۆمانتیزمی ئەدەبی میللی زیاتر بەسەر شیعریەوە دیارە. هەروەها زۆربەی وێنە و نموونەی ڕەوانبێژی شیعری کلاسیکی عەروزی خۆماڵی لە داهێنانی خۆیەتی.

ئەخۆل شاعیرێکی خۆڕسك بوو، خوێندنێکی ڕێکوپێکی قوتابخانەیی نەبوو، سەلیقەی شیعری لە بەهرەی خۆیەوە هەڵقوڵا بوو. گوێی مۆسیقی سەرچاوەی یەکەمی شیعری بوو، نەك خوێندنەوەی شیعری بێگانە. ئەو گوێی مۆسیقییە لە ئەنجامی موتالاّکردن و وردکرنەوەی شیعری کۆن و نوێی کوردی بوو.

ناوەرۆکی شیعری ئەخۆل هەمەڕەنگە. لە ڕووی بابەتەکانی شیعرەوە دڵداری بەسەر هەموو بەشەکانی دیکەدا زاڵە. جگە لەوە بایەخێکی کەمی بە مەبەسەکانی دیکەی وەکو شیوەن و ماتەمنامە و ستایش و کوردایەتی و سیاسەت داوە. هەرچۆنێ بێ ئەخۆل یەکێکە لەو شاعیرانەی شیعری بۆ ویژدانی خۆی وتووە، کەس نەیتوانیوە شیعر لای ئەو بەڕادان بدا، لەبەرئەوە وەك شیعرێکی جوان و ناسك و ئاسان دەکەوێتە بەرگوێ. ئەخۆل ماتەمنامەی بۆ پیرەمێرد و بێکەس و بێخود و چوار ئەفسەرە شەهیدەکەی کورد هەیە: "عیزەت و خۆشناو و خەیرللاّ و قودسی".

نموونەی شیعری

دڵداری و وەسف

1

له شیعرێکیدا ئەخۆڵ به ناوی « دەردی عەشق » ەوە دەڵێ :

خوایە کەس توشی نە بێتە دەردی بێ دەرمانی عەشق
کەس نەبێ دووچاری تیر و خەنجەری زیندانی عەشق

هەر کەسێ زۆر زۆر بە جەرگە و پاڵەوانە و قارەمان
با بتوانێ بەرگە بگرێ گەر بووە میوانی عەشق

عەشقە پەروانە دەکاتە زەڕڕەیەك خاکی (سیاه)
ناوی مەشهورە کە مەجنون بۆتە سەر گەردانی عەشق

زاڵمێکی وایە عەشق فەرهادی کردە کۆهکەن
حوکمی دا بە قەتڵی (مەنسور) حاکم و سوڵتانی عەشق

شەمسی تەبریزی کە سوتا کردیە کۆهی زوخاڵ
پڵپڵەی خوێن کەوتە جەرگی بولبولی خۆشخوانی عەشق

چەن جوانی جوانە مەرگ کرد ، چەن هەزار شاهو گەدا
دەردی بێ دەرمان و دائی بێ سەر و سامانی عەشق

عالەمی خستۆتە هۆ هۆی کۆڕی زیکری خۆیەوە
شێخەکەی بەرماڵ بەشان و قوتبەکەی ڕەببانی عەشق

نــەك هــەمووی عەشــقی خوابــێ ، ئەغڵــەبی عەشــقی تــرە
بولبول و گوڵ لەیل و مەجنون غەوسەکەی گەیلانی عەشق

وا ئــەزانم جــەمعی عاشــق گشــتی هــەر مــەقلوب ئــەکا
لەشــکری شمشــێر بــە دەســت و خــاوەنی قــەڵغانی عەشــق

(ئەحمەد) یش پرشنگی بەر کەوت بوو بە عەبد و چاکری
نــەو نــەمامی تــازە خەڵفــە تــا ئــەبێ قوربــانی عەشــق

****

لەم شیعرەدا ئەخۆل بە زمانێکی ئاسان و ساکار داستانی دڵداری دەگێڕێتەوە. وشەی ((عەشق))ی کردووە بە پاش قافیە، باس لەو کەسانە دەکا گیرۆدەی عەشق بوون وەکو فەرهاد و مەجنوون و مەنسووری هەلاج و شەمسی تەبریزی. ئەخۆل لە شیعرێکی پڕ لە ئاواز و تەنتەنە بەسەرهاتی هەندێ لە عاشقان لە مێژووی سۆفیزمدا دەگێڕێتەوە. زانیارییەکانی پێوەندییان بە سۆفیزمی ئیسلامییەوە هەیە. ئەم شیعرەش وەکو گەلێ شیعری دیکەی کوردی دەچێتە ناو وەسفی سۆفیزم، نەك داهێنانی سیمبۆلییانە و ڕۆمانتیکییانەی سۆفیزمی کۆزمۆسی.

2

لە شیعرێکیدا بە ناوی وڕێنەوە ئەخۆل دەڵێ :

دڵــم هــەر ئــەو دڵــەی جارانــە ئیســتاکەش ئــەناڵێنێ
هەناســـەی ســـاردی ناكـــامی لەســـینەمدا ئەتاســـێنێ

ئەگـەر جوانیـت سـەرنجم ڕا بکێشـێ مـەگرە لـێم چـونکە
جـەماڵت پەیکـەری ڤینۆسـی خـوای جـوانیش ئـەجوڵێنی

پەچـەت لادە ببیـنم ڕووت ئـەمن خـۆ سـەیری تـۆ ناکـەم
لە ڕووی تۆ تێ دەگەم یەزدان چلۆن نەخشی ئەنەخشێنێ

کـە تیشـکی ڕۆژ ئـەدا زاخـاوی پرچـی زەردی زێڕینـت
لـەلام قـەوس و قـەزاح هـیچ ڕەونـەق و شـەوقێکی نامێنـێ

بـەوەش دڵشـاد و خۆشـحاڵم کـە یـادی نائومێـدیی خـۆم
بـە خـوڕ ئەشـکی لـە چـاوانا قـەتیس مـاوم ئـەبزوێنێ

تەمـەن ڕوو بـۆ خـەزان ئـەڕوا کەچـی گـەردون ئـەوا تـازە
لـــە وێرانـــەی دڵا تـــۆوی گـــوڵی دڵـــداری ئـــەڕوێنێ

بە چەشنێ خۆشەویستی تۆ لە سینە و کەللەما چەسپە
مەگـەر جـامی ئەجـەل ئـەو تـین و تـاوەی لێ هـەڵێنجێنێ

ئەخۆل ناوی ((وڕێنە))ی بۆ ئەم لیریکە هەڵبژاردووە، ڕەنگە مەبەسی ئەوەبێ بەگشتی شیعر سنووری بۆ نییە، لە نەبوو شت دەخولقێنێ، بۆیە داهێنانی پێ دەوترێ، ئەگەرنا ئەم شیعرە یەکێکە لە شیعرە جوانەکان، تەعبیر لە هەستی ناوەوەی شاعیر دەکا بەرامبەر هەندێ شتی سەرنج ڕاکێشەر لە سروشت و لەناو کۆمەڵگەدا. جوانی دولبەر ڕەنگدانەوەی ڤینۆسی خوای جوانی گریك و ڕۆمانەکانە. شاعیر داوا لە دولبەر دەکا پەچە لەسەر ڕووی لابەرێ بۆ ئەوەی چاوی بە کردەوەی یەزدان بکەوێ چۆن ئەو پەیکەرە قەشەنگەی لە قوڕ دروست کردووە. ئیتر دەکەوێتە وەسفی ئەندامەکانی

دیکەی دلبەر و لەگەڵ دیمەنی سروشت بەراوردیان دەکا. لە دواییدا دەڵێ دڵداری ئەو پەیکەرەیە بە جۆرێك لە ناخی دڵدا چەسپیوە مەگەر جامی ئەجەل دەرەقەتی بێ.

3

لە شیعرێکیدا ئەخۆڵ بە ناوی ((**پەیمان و شیوەن**))ەوە دەڵێ :

شەرتە تا ڕۆژی حەشر خولیایی من بێ چاوی یار
وێڵی سەحرابم هەمیشە تەرك ئەکەم خوێش و دیار

شەرتە خوێنم یا بە گریان ئەڕژێمە سەفحەی عەدەم
یا بە شمشێری ڕەقیبانا ئەبێ بتکێتە خوار

شەرتە وەك مەجنونی بێ کەس دەشت و کێو بێ مەسکەنم
تا بە داخی لەیلەوە دەمنێنە قەبری تەنگ و تار

شەرتە وەك فەرهاد قوڵنگی یادی شیرین هەڵگرم
تا لە پای کێوی فیراقا جێ دەهێڵم یادگار

* * * * *

شەرتە وەك یەعقوب لە دوری یوسفی گوم گەشتەکەم
سینە پڕ غەم ، دیدە پڕ نەم تا ئەبەد نەگرم قەرار

شەرتە وەك ئازیز مەردە سەر لە ئەژنۆ بەر نەدەم
بۆ دڵەی وێڵ و غەریبم دائیما بگریم بە زار

شەرتە وەك بولبول بە شیوەن قەت لق و چڵ بەرنەدەم
تا دەمی خونچەی ئەمەل نەکرێتەوە صوبحی بەهار

شەرتە وەك دێوانە کەشکوڵ و عەسایەك هەڵگرم
بیخەمە لاوە بە جارێ عیززەتی نەفس و ویقار

* * * * *

شەرتە بمبێ تا بمبێ تاجی (خەسرەو) گەنجی (قاروون) تەختی(کەی)
هـــەر لـــە دەرگـــای ئـــەوا بمـــرم کەســـاس و خاکســـار

شـــەرتە ڕەنگـــین کـــەم لـــە داخـــی تـــۆ بـــە ئەشـــکی دیدەکـــەم
عـــەرد و بـــەرد و شـــاخ و داخ و لالـــە زار و جۆیبـــار

شـــەرتە یـــا حەســـرەت لەگـــەڵ خۆمـــا ئەنێمـــە قـــەبرەوە
یـــا ئـــەبێ بمـــژم لـــە خونچـــەی نەوشـــکۆفەی لێـــوی یـــار

* * * * *

ئەخۆل لەم لیریکە ئاساییەدا سەرەتای هەموو دێڕێك واتە نیوە دێڕی یەکەم بە وشەی ((شەرتە)) دەست پێ دەکا. پەیمان وبەڵێن دەدا لە پێناوی چاوی جوانی دولبەر وێڵی بیابان بێ وەکو مەجنون، قوڵنگبەشان و زەحمەتکێش بێ وەکو فەرهاد، چاوبەگریان بێ وەکو یەعقوب، کەشکۆڵ بەدەست بێ وەکو دێوانە، بە لای شاعیرەوە ئەمە ژیانی خۆشی و جاویدانی یە، گەورەیی لەوەدایە لە دەرگای دلبەر بە کەساسی بمرێ نەك تاجی خوسرەو و گەنجی قاروون و تەختی کەیقوبادی هەبێ، شاعیر ڕاست دەکا ئەگەر دڵداری بە ڕاست بێ لە هەموو شتێك بەهێز ترە.

هەواڵنامەی کتێب

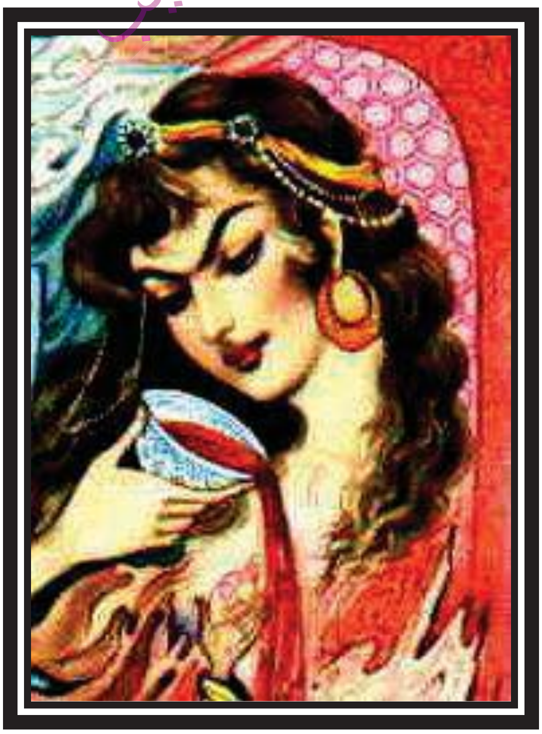

4

لە شیعرێکیدا ئەخۆل بەشێوازێکی میللیانە و کێشیکی سووک و ڕیتمێکی پڕ لە ئاواز گفتوگۆ لەگەڵ دلبەر دەکا و پێی دەڵێ تۆ هەموو شتێکی بۆ من :

ئای چەند گرفتاری تۆم
جگەر بریناری تۆم
دڵ بەستەی زناری تۆم
شۆخی و جوانی و لاوی تۆ
بۆ ژیانم بوو بە هۆ
دنیا تۆی تیا نەبینم
نابم دەربەستی ژینم

* * *

لە ناو باخ و گوڵزارا
لە مێرگ و مێرغوزارا
لە هاوین و بەهارا
گەڕام ڕوانیم خوار و ژوور
لە نزیکی چ لە دوور
نەمدی وەك تۆ بالا بەرز
وەك تۆ شووشو عەر عەر تەرز

* * *

قاسپەی کەوانی سەر کەل
ئاوازی قومری و مەل
لەسەر ئەم چڵ و ئەو چڵ
ئەبیەم ئەم هەموو دەنگە
هەرچیەك نای و چەنگە
لەلای منی ڕەنجەڕۆ
ناگاتە (ئا) یەکی تۆ

* * *

هەواڵنامەی کتێب

گوڵاڵەی سوور و شەوبۆ
وەنەوشەی سەر لە ئەژنۆ
سەفیدەی دەمی ئاسۆ
دیم نەمدی لە مانە
وەك تۆ ڕازاوە گیانە
شین و مۆر و زەرد و ئاڵ
چاوو گەردن کوڵم و ئاڵ

* * *

جوانیم کردە چەپکێ گوڵ
گوڵی ڕازاوە بە دڵ
لێم بژارد دڕك و چقڵ
خۆشم بوومە یەك بولبول
پێما ڕوانی گوڵا و گوڵ
کەچی لە و چەپکە جوانە
تاسەی تۆم نەشکا گیانە

* * *

ژیانی (کامەرانیی)
ئەم دنیایە وسامانی
هەرزەکاری یەو جوانیی
توخوا وەرە تا جوانین
ئەرکی پیری نازانین
با بی چێژین بێ (زاریی)
تامی عەشق و دڵداریی

* * *

هەموو شتێكی شاعیر تەنیا ئەو خۆشەویستەیە. هەموو جێیەك گەڕاوە، لەهەموو كاتێكدا جوانی وەك ئەوی نەدیوە. ئاوازی خۆشەویستی مەل و باڵندان ناگاتە وشەی ((ئا)) ییێك كە لە دەمی دێتە دەرەوە. گوڵاڵە سوورە و شەوبۆ و وەنەوشە و سپێدەی بەیان ناتوانن بە ڕەنگی شین و مۆر و زەرد و سوور خۆیان لە قەرەی چاو و گەردن و كوڵم و خەت و خاڵ بدەن. بە ڕەوانبێژی میللییانە ئەخۆل دیمەنی داهێنراوی هونەری دروست كردووە. جوانی دلبەر دەكا بە چەپكە گوڵ، خۆی بە بلبل. بە گەشبینییەوە بە دلبەر دەڵێ تا گەنجین با خۆشی لە ژیاندا ببینین و بیر لە پیریی نەكەینەوە.

5

لە لیریكێكیدا ئەخۆل بە ناوی ((هەجوو)) ەوە باس لە فێڵبازیی و عەیاری یاری دەكا:

ئەگەر چی شۆخ و شەنگێكە ئەگەر چی نەرم و نۆڵێكە
بەڵام عەییارە زۆر زانە حەرام زادە ، چە زۆڵێكە
چە زۆر زانە چە شەیتانە وەكو (دیزە بە كۆڵێكە)
سەعاتی دەست و ئەحبابی یەكێكە و دەست بە قۆڵێكە
نی یە مانەند و ئەمسالی لە هیچ ئەنحائو چۆڵێكا

* * *

هەزارم دیوە نەمدیوە وەكو تۆ هێندە زۆر زان بێ
لە كەركوك و لە بەغداد و چە لە شاری سولەیمانی
هەموو موویەكی ئەگریجەی دەستی سەد گەنجی پیا هانی
كە دەركەوت رافڕێنراوە وەكو ماڵێكی تالانی
(معاذالله) كەچی لای خۆی ئەمە سڕێكە پەنهانی

لێرەدا نازانرێ ئەمە دلبەری شاعیر خۆیەتی یا نازەنین و شۆخ و شەنگێکە شاعیرێکی هەستیار خۆی پێ ناگیرێ و گەشکەی جوانی دەبێ کە چاوی پێی دەکەوێ. ئەو سیفەتانەی شاعیر بۆ ئەو جوانەی دەژمێرێ کە بە ڕووکەش سیفەتی باش نین لە نرخی جوانی کەم ناکەنەوە. سیفەتەکانی عەیار و زۆرزان و زۆڵ و شەیتان کە بۆ ئەو نیگارەی بەکارهێناوە لەم شیعرەدا بە داشۆرین ناچن، بەڵکو بە پێچەوانەوە دەبن بە پیاهەڵدان و ستایش. ئەو جوانە ئەوەندە شارەزای مەکری ژنانە هەر موویێکی ئەگریجەی سەد لاوی هەڵخەڵەتاندووە. شاعیر لە کەرکووک و بەغدا و سلێمانی گەڕاوە یەکێکی وەکو ئەوی نەدیوە. لەبەر جوانییەکەی ڕفێنراوە و تالآن کراوە، ئەمەیان هەر خۆی دەیزانێ چۆن ڕووی داوە. لێرەدا ئاماژەییێك هەیە بۆ ئەوەی ئەم جوانە هەڵخەڵەتێنراوە لە دواییدا تووشی داوێن پیسی بووە.

هەواڵنامەی کتێب

گردی سەیوان

لە شیعرێکیدا ئەخۆل بەناوی ((سکاڵا لەگەڵ سەیوان و تکا لە گەردوون)) موناجات لەگەڵ گردی سەیوان دەکا :

ئەی گردی سەیوان ، سەیوانی سێوان
ئەی کەنزی گەوهەر سەرەتا بە لێوان
هەر خوا ئەزانێت چی لە دڵتایە
چەن گوڵی وەریو لە ژێر چاڵتایە
تۆ گوڵزارێکی خارە سەمەرت
وشکە شۆڕەبی نار و عەرعەرت
هەر گەڵایەکی کە لێت ئەوەرێ
پارچە دڵێکە و گۆشەی جگەرێ
هەر پەرێ گوڵی ئەرخەوانەکەت
هەر دەنکێ گڵی بیابانەکەت
لە خوێنی گەشی چەن جوان و پیرە
لە ئێسکی سەری چەن گەدا و میرە
سەوزە ، وردە گیات بەڵام ئەبوایە
بە پێچەوانە ڕەنگی سوور بوایە
چون لەسەر لاشەو دڵان ڕواوە
بە خوێناوی گەش ئاویان دراوە ..
بەڵام تا دوێنێ بەڕاست گوڵشەن بووی
مێرگ و مێرغوزار باغ و چەمەن بووی
لەسەر چڵانت بولبول و قومری
دڵشاد ئەیان خوێند ئێستاکە ئەگری

چەن جووتەی دڵخواز بێ جەور و مەینەت
لەسەر سینەی تۆ ئەیانکرد عوشرەت
ئێستاش ئەوانەن کەوتونە بەر پێ
ئێسقانیان بۆتە خاکی سەرەڕێ
ئەی گەردوون کە تۆ ئەمە بێ وەفات
بۆچی بمێنم بکێشم جەفات
قەسەمت ئەدەم بە حەقی یەزدان
وەرە تا زووە بمنێرە سەیوان
وەك لە دنیادا کەوتومە بەر پێ
با لەوێ ببمە خاکی سەرەڕێ

ئەگەر گردی سەیوان گۆڕستانیش بووبێ پێش بناغە لێدانی شاری سلێمانی لە دوای دروستبوونی پایتەختی میرنشینی بابان گردەکە بوو بە گۆڕستانی ڕەمزی یادگاری هەموو مردوویەکی ئەو شارە. شاعیر قسەی لەگەڵ دەکا، بەسەرهاتی دەگێڕێتەوە. لە پێشانا گوڵستان و دەوەنستانێك بووە، ئەرخەوانەکانی نەخشی سروشت بوون لە قەدپاڵی ئەو گردە، شاعیر باس لە خەڵکی ناو گردەکە دەکا، لاو و پیر، هەژار و میر، شەهیدی نیشتمان. ئەو دڵدار و دلبەرانەی لە کاتی خۆیدا لە بەهاری گردی سەیوان دەست لەملانێ بوون، ئیستا لەناو هەناوی گردەکە نێژراون کەوتونەتە بەر پێیان.

شاعیر بە وێنەی جوانی داهێنراوی شیعریی کۆتایی بە لیریکەکەی دێنێ بەوەی زوو ئەو شانازییەی بەرکەوێ و لە سەیوان بنێژرێ. دیارە هیچ زیانێکیشی لێ ناکەوێ ئەگەر لەوێ ببێتە خاکی سەرەڕێ، چونکە لە دنیاشدا خۆشی نەدیوە و هەر لە ژێر پێیاندا بوو.

هەواڵنامەی کتێب

گردی سەیوان لە سلێمانی

هەواڵنامەی کتێب

تێبینی :

کاتی خۆی ئەم پارچە شیعرە خەڵاتی شاعیرانەی لەلایەن (م.نوری و بێکەس و سەلام) ەوە پێدراوە، لە پێشبڕکێی نێوانیان دا یەکەم دەرچووە.

ئەیلولی خوێناوی

بۆ هەڵسانی خەڵکی سلێمانی لە ڕووی زۆردارییەوە لە 6ی ئەیلوولی ساڵی 1930 ئەخۆل دەڵێ :

بـــەجارێ مـــاڵی وێـــرانم ســـلێمانی خرۆشـــاوە
بەسەر هیچ کەس نەیە خوایە ئەوەی لەم شارە قەوماوە
بەیانی بوو شەشی ئەیلول لەناکاو گوللە وەك باران
ئەباری بۆ قڕی میللەت ئەوی پیر و ئەوی لاوە
بەدەم شەستیرەوە لاشە وەکو زۆربەی گەڵا ڕێزان
لە ڕێ دا عەینی ئەتوت بەردە بازی جۆگەلەی ئاوە
لە بەردەرکی سەرا دیارە لە هەر لایەك تەماشاکەی
سەرا سەر پڕ لە لاشەی مردووە شێلراوە کوژراوە
لە هەر کوچە و پەنایەکدا تەڕی و سووریت ببینیایە
ئەوە خوێن و سروشکی دایك و جوانان بوو کە ڕێژراوە
لە کام ماڵ گوێت ئەگرت هەر باوکە ڕۆ بوو ڕۆڵە ڕۆ و کاکە
لە کوێ سەیرت ئەکرد لاشەیە و تێکەڵ بە خوێناوە
ئەوەی دوێنێ جگەر گۆشە و عەزیزی باب و دایك بوو
ئەوا ئەمڕۆ لەژێر خاکا شەهیدبوو چاوی لێك ناوە
دەمەو ئێوارە ئەتڕوانی بەوێنەی ڕێچکەی مێرووڵە
بەڕیز تابوتی کوژراوان بەرەو سەیوان ملی ناوە
چە قینێکە چە زوڵمێکە چە کوشتار و بڕینێکە
ئەبێ قەت بیر نەچێ هەرگیز هەتا کورد زیندووە و ماوە

ئەم شیوەنەی ئەخۆڵ یەکێکە لە ماتەمنامە جوانەکانی کە کۆمەڵێك شاعیر بۆ ئەو ڕووداوە گرنگەی شاری سلێمانی هۆنبویانەتەوە. شاعیر سۆزێکی بەکوڵی هێناوەتە مانا و وێنە شیعرییەکانی ئەم لیریکە. لە لایێکی دیکەوە ئەگەر بە چاوی ڕاستی مێژوو تەماشای ئەم شیعرە بکرێ زیادەڕۆیی تێدا دەبینرێ، کەچی ئەمە بەسەرکەوتوویی بۆ شیعرەکە گەڕاوەتەوە. شاعیر ئیلهامی لە ڕووداوەکە وەرگرتووە، ئەو کاتە تەمەنی هەژدە نۆزدە ساڵان بووە. بە چاوی شاعیر تەماشای مەسەلەکەی کردووە نەك بە چاوی مێژوونووس، لەبەرئەوە لەم شیعرە پڕ لە سۆزەیدا سەرکەوتووە، وەك بەرهەمێکی نایاب چووەتە ناو ئەدەبی کوردییـەوە.

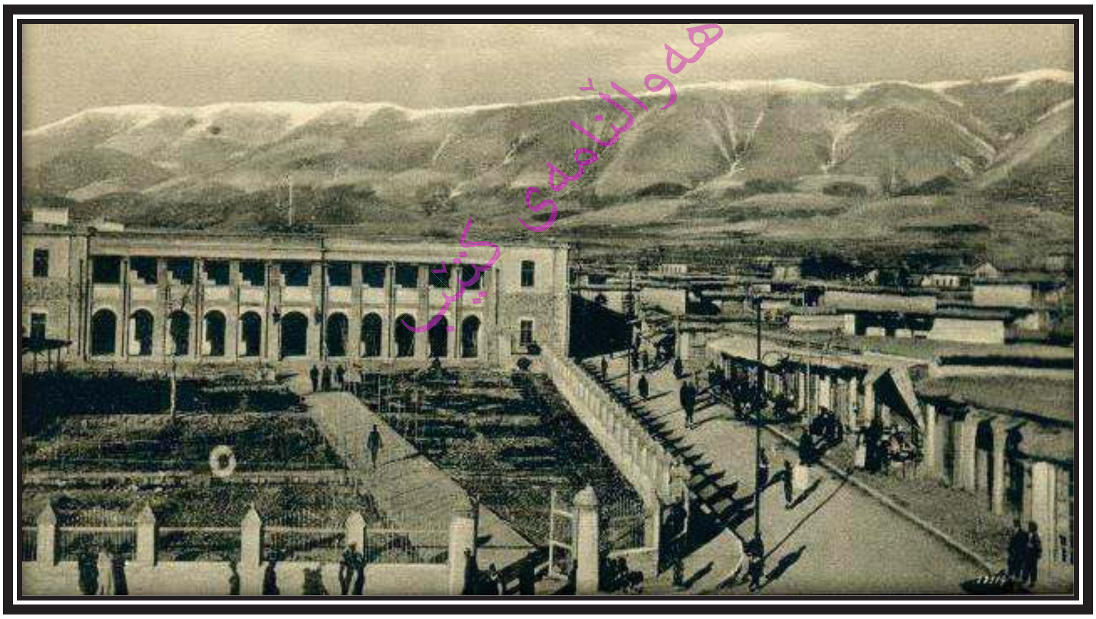

بەر دەرکی سەرای سلێمانی لە ڕابردوودا

ئەخۆڵ وەك سەرڕای شاعیرە نیشتیمان پەروەر و بەهەڵوێستەکانی کورد وێنەی ئەو دیمەنە خوێناوییەی کارەساتی 6 / 9/ 1930 پیشان داوە کە بە شەڕی بەردەرکی سەرا مێژوو بایەخی پێ داوە

شیوەنی سەرداری نەمر 1956

بۆ کۆچی دوایی شیخ مەحمود ئەخۆل دەڵێ :

ئەی دڵ ئەی دەرون وەختی گریانە
ئەی چاو جا نۆرەی ئەشك بارانە
ئەی کوردی کڵۆڵ گەلی چارە ڕەش
ئێستاکە دەمی سیا پۆشانە
بۆ شۆڕە سواری کورد و کوردستان
بۆ قارەمانی بەردەقارەمان
لە ڕۆژ هەڵات و ڕۆژ ئاوا دیارە
هەڵمەت وتاوی وەك نەڕە شێران
ئای چۆن کوردستان بە کۆچت سەردار
بێ کەس مایەوە لەدەست ڕۆژگار
ئالای پێچاوەی گەلی بێ چارەت
نەك لە نیوەی دار، کەوتۆتە بن دار
لەناو چیاکان لە چۆڵ ولە دەر
لە خوار و ژورو لەم سەر و لەوسەر
ئەزرنگێتەوە هەتا هەتایە
دەنگی نەعرەتەت (الله اکبر)
خۆت و لاوانی نەترس لە مردن
ئەو هێرشانەی بردتە سەر دوژمن
هەر هەڵمەت دان و هەر کۆڵ نەدان بوو
تا ڕەگ و ڕیشەی دەرهێنرا لە بن
ئەی نەوەی پاکی ئەحمەدی کاکی
ئەی پاڵەوانی چوست وچالاکی
کردەوەی بەرز و جەنگاوەری تۆ
بو بە مەشخەڵێك بۆ ڕێی ڕوناکی

ئەخۆل یەکێکە لەو شاعیرانەی لە نزیکەوە دۆستی بنەماڵەی شێخ مەحمود بوون . ئەگەر دەروێشی ڕێکخراوی تەریقەتی قادریش نەبووبن لەناو خەڵکی سەر بەو تەریقەتە حسێب کراون. لە لاێیکی دیکەوە شاعیرێکی وەکو ئەخۆل شێخ مەحمودی وەکو برادەرێکی گیانی بە گیانی ناسیوە، ڕەنگە ئەگەر نەبوایە بە مەلیکی حکومەتی کوردستانی باشووریش شاعیر ئەو سۆزە بەکوڵەی لەگەڵ شێخدا ببوایە. لەڕووی هونەرییەوە ئەخۆل ئەم شیعرەی لەسەر بنچینەی بەندی چوارین هۆنیوەتەوە بە قافیەی (١١ ب ١)

هەواڵنامەی کتێب

شێخ مەحمودی حەفید

1956 - 1878

بۆ 14ی تەموزی 1958

لە ڕۆژی 14ی تەمووزی 1958 لە بەغدا کوودیتاییکی سوپایی ڕووی دا، ڕژێمی مەلیکی عێراقی سەراوژێرکرد و جاڕی کۆماری لە عێراق دا، بەم هۆیەوە ئەخۆل ئەم شیعرەی داناوە:

منداڵ بووم بیرمە مێژووی کوردستان
وەك سەرگوزشتە وەکو داستان
لە بیرمە چلۆن بوو بە وێرانە
بە گوللە و تۆپ و بۆمبای بێگانە
لە بیرمە چەن لاو، چەن قارەمانان
کران بە دارا و خرانە زیندان
بە چەند هەزاران کۆرپەی نازداران
لە ژن و لە پیاو، لە پیر و لە جوان
ئەمانە هەمووی زۆری تر تێکڕا
بوونە خۆراکی برسێتی بۆمبا
بە هۆی جەنگەوە و کردەی زەمانە
کەوتە ژێر دەستی پیسی بێگانە

***

ئەمڕۆ پاش دەنگی (الله اکبر)
گوێم لە دەنگێ بوو وەکو شێری نەڕ
ئەی نەڕان پڕ دەم پڕ دەشت و چیا
پڕ بە ئاسمان و پڕ هەموو دنیا
دەنگێك پڕ نەعرە و بانگی ئازادی
ئەزرنگایەوە وادی بە وادی
ئەیووت: ئەی گەدا دیل و سەرگەردان
ڕاپەڕن لە خەو و خەوی چەن ساڵان
وەرنە ژێر سایەی داری ئازادی
پاش ساڵەهای ژین بە نامرادی

هەوارنامەی کیبر

ئەخۆڵ ئەم لیریکەی کردووە بە دوو بەند، لە بەندی یەکەمدا باس لە ناڵەباری کوردستان و چەوساندنەوەی کورد دەکا لە عێراق لە سەردەمی فەرمانڕەوایی مەلیکی. لە بەندی دووەما لەو ئازادییە دەدوێ کە کوودیتا سوپاییەکە لە ڕۆژی 14ی تەمووزی 1958 لە بەغدا لەگەڵ خۆی هێنا. ئەو بەیانییە ڕادیۆی بەغدا بە سروودی عەرەبی ((ئەڵڵاهو ئەکبەر)) هەواڵی کوودیتاکەی بە خەڵکی ڕاگەیاند. شاعیر لە ڕووی سۆزی کوردایەتییەوە پشتگیری ئەو گۆڕانە گرنگەی کردووە لە دەسەڵاتی عێراقدا. ڕاستی مەسەلەکە ئەوە بوو ئەم ئازادییە درێژخایەن نەبوو، بێ بەربوو و زوو خۆی خواردەوە. لە دوای سێ ساڵ میللەتی کورد ناچار بوو چەك هەڵبگرێ و لە ئەیلوولی 1961 دەست بە شۆڕش بکا چونکە هەڵوێستی دەسەڵاتی بەغدای کۆماریی بۆ سەر کورد دژوارتر بوو لە دەسەڵاتی سەردەمی مەلیکی.

هەواڵنامەی کتێب

شیعاری کۆماری عێراق - 1958

چوارین

1

ئەخۆل بۆ بەرژەوەندی کەسێتی خۆی لە هیچ کەسێك ناپاڕێتەوە، لە چوارینێکدا دەڵێ :

لە خوێن و خۆڵا گەر بتلێمەوە
ناگریم ناناڵم ناکڕوزێمەوە
چاوم تاریك بێ گەر لە برسانا
لە هیچ نامەردێ ناپاڕێمەوە

ئەوەی بە خۆڕایی و بە بێ بنەچە بووە بە خاوەن دەسەڵات شایەنی ئەوە نییە ، بۆیە نابێ بە گەورە بناسرێ.

هەواڵنامەی کتێب

2

لە چوارینێکدا ئەخۆل لە نایەکسانی دەدوێ لە ژیانی ئادەمزاد دا :

دیم پاچ لێ ئەدا کابرای کرێکار
لە جێ یەك دایك و سێ کۆرپەی نازدار
لەبرسا مردوو: خۆم دیم کە نێژران
ئێستاش بۆ پایەی هەیوان و تەلار

پاڵەیەك شەو و ڕۆژ پاچ لێ دەدا و عەرەق دەڕێژێ ، کەچی لە برسانا دەمرێ ، بە ڕەنجی ئەو دەوڵەمەند دەبێ کۆشك و باڵەخانە دروست دەکا.

3

له چوارینێكدا ئەخۆل لەسەر ئەو باوەڕەیە دڵداری ڕاستەقینە بە تراجیدیا كۆتایی پێ دێ:

كە دوێنێ شەمعی مەجلیس بوو چریسكەی ڕوومەتی ئاڵی
ئــەوا ئــەمڕۆ ئــەڵێی داغــە لــە جــەرگا فیرقــەتی خــاڵی
بـەڵێ: عاشـق ئەگـەر سـەد بـار بنۆشـێ بـادەیی عوشـرەت
ئــەبێ هــەر ئــاخری بخــوا بەســەر شــیرینی یــا تــاڵی

بە ڕەوانبێژییەكی داهێنراو شاعیر بەراورد لە نێوان تریكەی مۆم و بریقەی ڕوومەتی ئاڵ دەكا. ئەمە بە داغ دەچوێنێ. ئیتر زوو ڕادەكا بۆ لای دڵداری. بەلایەوە هەرچەندە خۆشی تیدا بێ دەبێ بە كارەسات كۆتایی پێ بێ ، چونكە هەموو دڵدارییەكانی گێتی هەروابووە.

هەواڵنامەی كتێب

4

ئەخۆل لە مەیگێڕ دەپاڕێتەوە ئەوەندەی بۆ تێكا تا بە تەواوی سەرخۆش دەبێ :

ســاقی بــە دەوری ســەرتا خولــەم بێــت
هێنــدەم بــۆ تێكــە بكەومــە بــەر پێــت
تــۆ لــە ئــالامی دنیــام بــە دەركــە
با هەر بڵێن پێم (ئەخۆل) شێتە شێت

دەردی ژیانی سەر ڕووی زەمینی شاعیر ئەوەندە پڕ ئێش و ئازار و دژوارە بە سەرخۆشییێك نەبێ تا پلەی شێتی سەرناگرێ و چارەسەر ناكرێ.

تـاك

ئەخۆل لە تاکەکانیدا سەرکەوتووە، ئەو جۆرە شیعرانەی وەکو پەندێك یا قسەی نەستەقێك و بیرێکی دانایانە دەچنە ناو ئەو ئەدەبەوە وەك داهێنانێکی سیمبۆلی و ڕۆمانتیکیانە خۆیان دەنوێنن.

1

لە تاکێکیدا ئەخۆل دەڵێ :

ئەگەر چاوم لە تۆ جوانتر کەسێکی دی هەتا ماوم
ئـەڵێم خوایە لەو دنیـاش بـە ساغی هەڵنەیـە چاوم

لەو شیعرەدا چاوی شاعیر تەنیا بۆ بینینی دولبەر دانراوە ، واتە بۆ بینینی دەرەوەی ئەو کوێرە، شاعیر داوای ئەوە دەکا لە دنیای دیکەش هەر کوێر بێ بۆ ئەوەی تەنیا بۆ بینینی دلبـەر ساغ بێ.

هەواڵنامەی کتێب

2

لە بەراوردێکدا شاعیر دەڵێ :

یـەکێ نـەمام ئـەڕوێنێ و یـەکێ نـەمام ئەنێـژێ
ئەمیـان چاوەڕێی گوڵە و ئەویان فرمێسك ئەڕێژێ

ژیان بریتییە لە بزە و فرمیسك، یەکێ شەتڵی گوڵ دەڕوێنێ، یەکێکی دیکە جوانێك دەنێژێ، یەکەمیـان بە پێکەنینەوە چاوەڕێی گوڵـە ، ئەوی دیکەیان فرمێسك بۆ جوانەمەرگ دەڕێـژێ.

3

له بابەت دڵداریی بەهێز و گەرمی خۆیەوە دەڵێ :

دڵـــێکم ئـــەوێ دڵـــداریم فێرکـــا
چـاوی چـنۆکی پـڕ عەشـقم تێرکـا

لەبەرئەوەی شاعیر لە دڵداریدا زۆر چاوچنۆکە دڵێکی دەوێ فێری دڵدارییێکی قووڵی وای بکا لە چاوچنۆکییەکەی تێربێ. وەك ئاشکرایە چاوچنۆکی ڕەوشتێکی ناشیرینە، بەڵام شاعیر ئەو ناشیرینییەی جوان کردووە.

***

ئەحمەد کوڕی دەروێش کوڕی عەبدوڵڵا ناسراو بە "**ئەخۆڵ**" یەکێکە لەو شاعیرانەی "بەهرەی هونەری و گوێی مۆسیقی" کردوویەتی بە شاعیر پێش ئەوەی زانیاری گشتی فریای بکەوێ. زۆری نەخوێندووە، بەڵام زۆری خوێندۆتەوە. عەودالی شیعر بووە، شیعری خەڵکی بووە بە پشتیوانی خۆی و بەهێزی کردووە.

"**ئەخۆڵ**" ڕاستگۆ بووە لە شیعریدا، بۆخۆی نووسیوە، لەبەرئەوە زۆرتر خەریکی دڵداری بووە، لەو جۆرە شیعرەدا سەرکەوتوو بووە. شیعری دەرەوەی دڵداری کەمە، لەوانەشدا داهێنانی هەیە ئەگەرچی لە پلەی دڵدارییەکانی نین. هەموو بابەتەکانی کێش و قافیەی شیعری کوردی لە بەرهەمیدا بەکاری هێناون. لە هەمووی گرنگتر ڕەوانی شیعریەتی لە ئەنجامی بەکارهێنانی وشە و تەعبیری ئاسان و مۆسیقای سازگارەوەیە.

کەشکۆڵـی گیـو

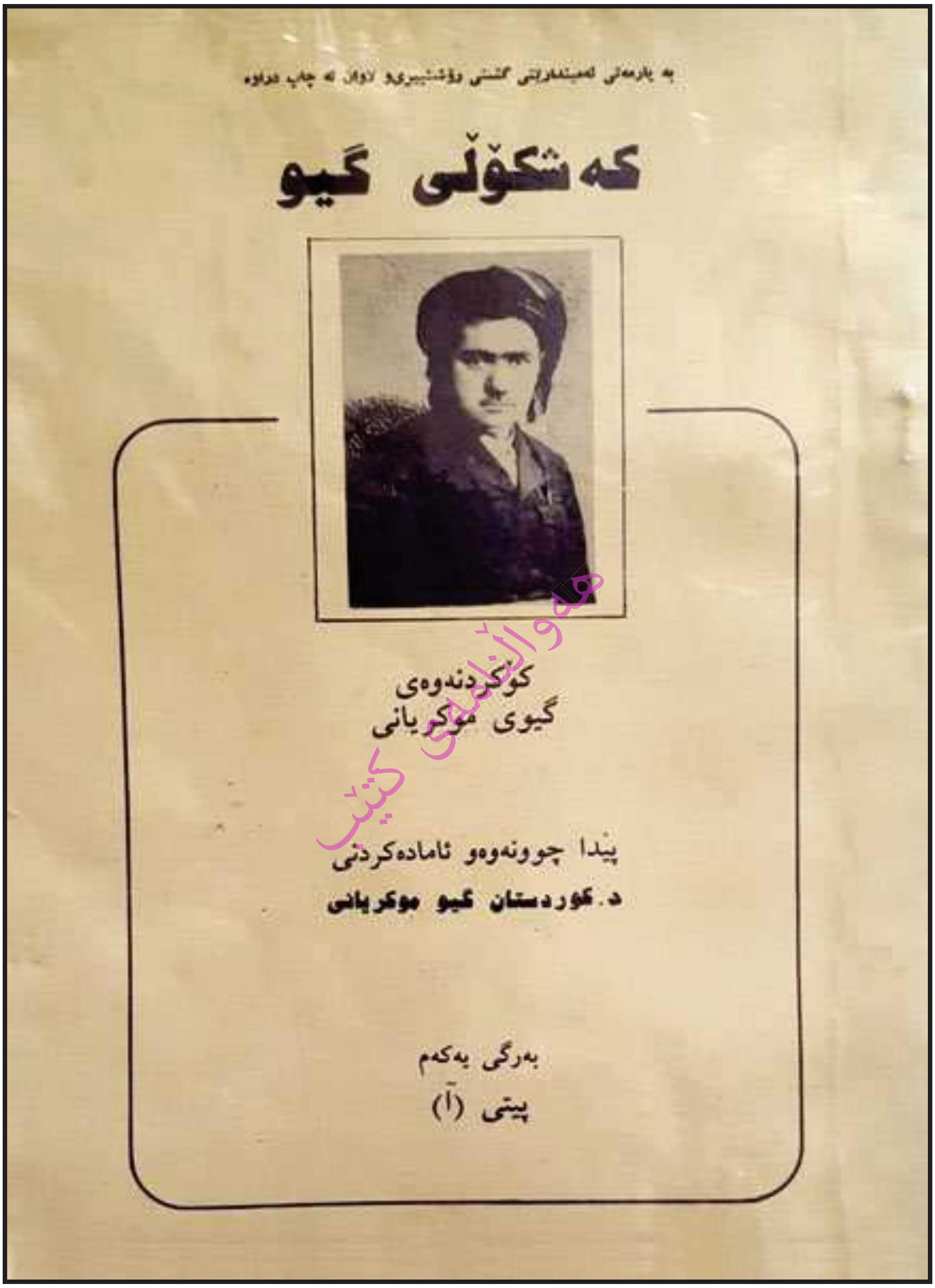
بە یارمەتی ئەمینداریتی گشتی ڕۆشنبیری و لاوان لە چاپ دراوە

کەشکۆڵی گیو

کۆکردنەوەی
گیوی موکریانی

پێدا چوونەوەو ئامادەکردنی
د.کوردستان گیو موکریانی

بەرگی یەکەم
پیتی (آ)

گیـو موکریـانی

1977 - 1903

ئەخــۆل

لە ((کەشکۆڵی گیو))

ئەحمەد کوڕی دەرویش کوڕی عەبدوڵلاّ ئاغای پشدەری یە لە سلێمانی لە ساڵی 1911 دا لە گەڕەکی دەرگەزێن هاتۆتە دنیاوە.

ئەخۆل شارەزایی لە زمانی کوردی و عەرەبی و فارسی دا هەیە، ئەگەر چی هەر هەتا پۆلی چواری سەرەتایی خوێندووە.

لە ساڵی (1929) وە دەستی بە هۆنراوە هۆنینەوە کردووە، هێندێك جار بە تەخەلوسی (**بێ نەوا**) ش هۆنراوەی هۆنیوەتەوە.

دوو دیوانی چاپکراوی هەیە :-

1. **پەیمان و شیوەن لە سلێمانی ، ساڵی** 1970 **چاپکراوە.**
2. **دیوانی ئەخۆل لە سلێمانی ، ساڵی** 1984 **چاپکراوە.**

د. کوردستان گیو موکریانی لە کەشکۆڵی گیودا وا لەبارەی باوکییەوە دەڵێت:

"زۆربەی ئەو وێنانەی ساڵانی سی و چل ، خۆی گرتوونی و جل و بەرگی خۆی لەبەرکردوون ، جا نیگاری کێشاون. مامۆستا گیو بۆ بەدی هێنانی ئەم کارە مەزنە، ڕێبازێکی بابەتانەی گرتبۆخۆ، هەمیشە پرسیارەکانی ئامادەبوون، وا لە ژێرەوە ئەو بەرپەڕەی بە پرسیارەوە ئاڕاستەی هۆنەرانی دەکرد، کە لە نێو ((**بەسەرهاتی مامۆستا ئەخۆل**)) دا دۆزیمەوە بلاّوی دەکەمەوە" :-

پێداچوونەوە و ئامادەکردنی **د. کوردستان گیو موکریانی**

هەولێر كتێب

(١)

احوال - احمد درویش

«سەرگوزەشتەی بێوا احمد درویش»

ناوی - احمد شەوکەت کەحول

ناوی باوکی - احمد درویش

ساڵ وە جێگەی لە دایک بوونی - سابلاغ ١٩١١ میلادی

لقبی و ناوبانگی عائلەی -

تحصیلی تا کوێ کردووە؟ - ابتدائی دەرسی خارجی

شاعریتی لە چیەوە بووە؟ - سەودا

لە کەیەوە شعر ئەڵێیت؟ - ١٩٢٧ مهاباد

چەند زمان ئەزانیت؟ - کوردی و فارسی و عربی

بە چەند زمان شعری هەیە؟ - کوردی

شعرەکانی لە چ بابەتێکەوونە؟ - مختلف

ئایا دیوانەکەی کۆکراوەتەوە؟ - نا

لە چ نوعە شعرێکا زۆر ئەڵێی؟ - وطنی

ئایا لە خزمی ئەو شاعرە هەن؟ - باوکی دەستی لە نظم

ئایا ناسناوی لە ... - نا

وێنەی ئەحۆل بە کامێرای گیو موکریانی

ئەخۆڵ

لە ((گۆڤاری گەلاوێژ))

ئەخۆڵ ناوی ئەحمەد کوڕی دەرویش کوڕی عەبدوللایە و دەچێتەوە سەر فەرامەرزی زەنگەنە و لە دایکەوە برای "کامەرانی" شاعیرە ، 1911 لە (گەڕەکی دەرگەزێن) ی سلێمانی لەدایك بووە. لە حوجرەوە کەوتووەتە خوێندن، دواتر لە قوتابخانەی (نموونەی سەعادەت) وەرگیراوە و پۆلی یەکەمی بڕیوە. کە هەل و مەرج گۆڕاوە ، سەردەمی حوکمی شێخ مەحمود چووەتە قوتابخانەی قادری و تا پۆلی سێیەمی تەواوکردووە. بەهۆی بۆردومانی شاری سلێمانییەوە لە خوێندن دابڕاوە و پاشان تا پۆلی پێنجەمی خوێندووە. 1929/9/2 لە چاپخانەی شارەوانیی سلێمانی دامەزراوە و تا 1934/3/21 ی تێدا ماوەتەوە. هەر ئەو ساڵە لە دادگای سلێمانی دامەزراوە بە کاتب و ماوەتەوە تا لە 1970 دا خانەنشین بووە.

ئەخۆڵ، بیست ساڵ بووە کە بەهرەی شیعر نووسینی تێدا دەرکەوتووە شیعری لە (ژین ، گەلاوێژ ، ڕۆژی نوێ) دا بلاْوکردووەتەوە.

ساڵانی 1970– 1975 (کتێبفرۆشیی خانزاد) ی لەسەر شەقامی مەولەوی هەبووە.

ساڵی 1970 (پەیمان و شیوەن) و 1984 (دیوانی ئەخۆڵ)ی لە چاپ داوە.

ڕۆژی 29 /6 /1988 کۆچی دوایی کردووە.

ئەخۆڵ، لە خاتوو :عیصمەت مەجید" : (کامەران، سەعادەت، ژیان، پەری، نازەنین، سەلار، مژدە، دلارام، مەهتاب، ڕێزان، شانان) ی هەیە.

هەواڵنامەی کتێب

ئەخۆڵ ئەم شیعرانەی لەم ژمارانەی گۆڤاری گەلاوێژدا بلاْوکردووەتەوە :

- تەخمیسی غەزەلی زێوەر ، ژمارە 3–4 ساڵی 2 / 1941 ل 28–30
- پەیمان و شیوەن ، ژمارە 9–12 ساڵی 2 /1941 ل 41–42
- سکاڵا لەگەڵ سەیوان ، ژمارە 9–12 ساڵی 2/ 1941 ل 42–44
- پێنج خشتەکی ، ژمارە 11–12 ساڵی 3/ 1942 ل 54–56
- ڕەنجی بێ بەر ، ژمارە 7 ساڵی 6/ 1945 ل39–40
- لە شەوا ، ژمارە 5 ساڵی 7/ 1946 ل 36–38
- وەرە پێکەوە ، ژمارە 8 ساڵی 7/ 1946 ل 38
- بۆ کاکە شێردڵ ، ژمارە 5 ساڵی 1949 ل 34–36

ئەخۆڵ

لە مێژووی کتێبخانەکانی سلێمانی 1900 - 1970

((مارف ناسراو)) 2000

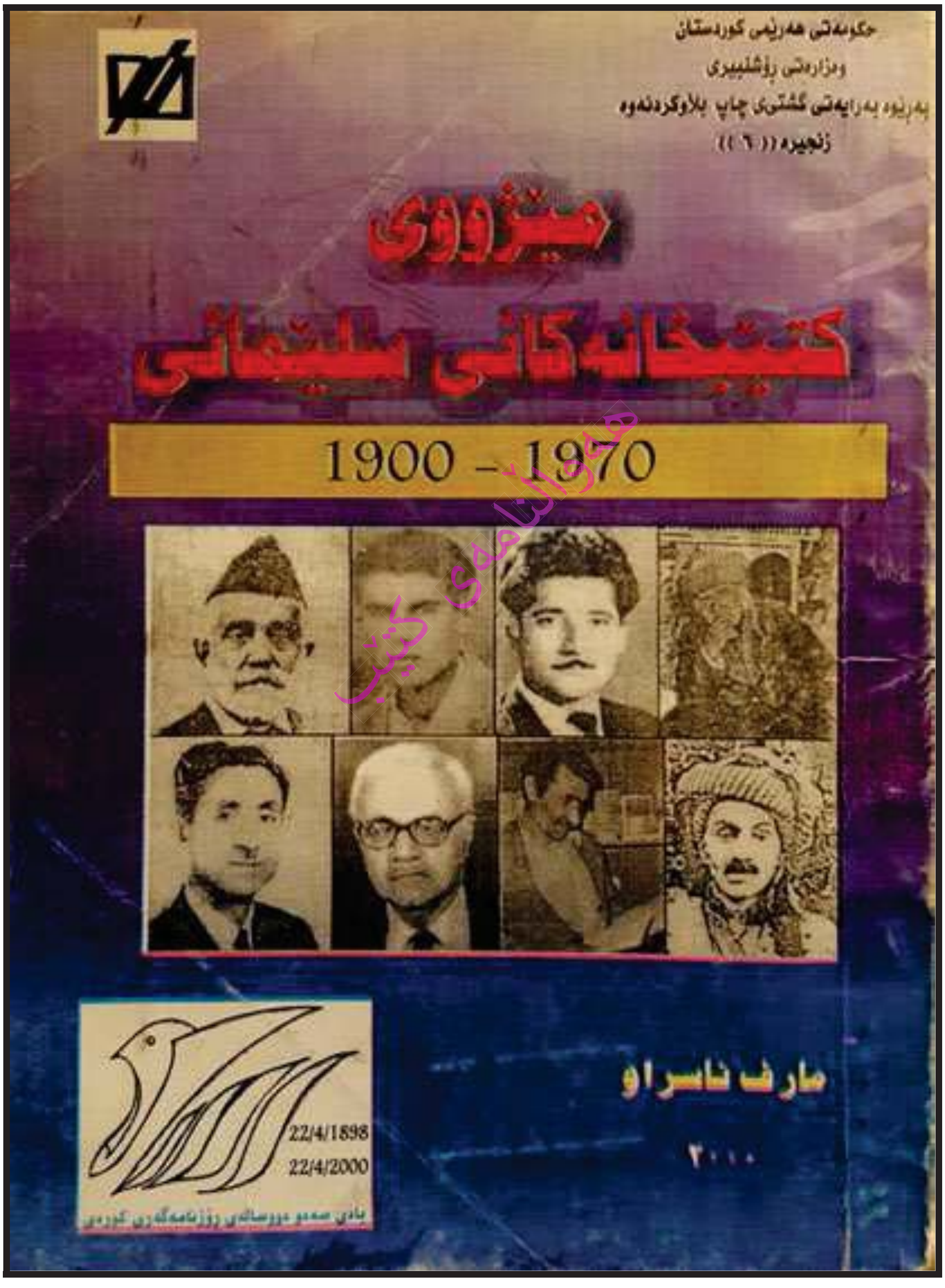

ئەخۆل

و ((کتێبخانەی خانـزاد))

مارف ناسراو لە کتێبی **"مێژووی کتێبخانەکانی سلێمانی"** بەم شێوەیە باس لە ئەخۆل و کتێبخانەکەی دەکات :

33- کتێبخانـەی خانـزاد 1967 - 1971

ئەخۆل

خاوەن و دامەزرێنەری (**کتێبخانەی خانزاد**) خوالێخۆشبوو **"ئەخۆل"** ی شاعیرە.

ئەم کتێبخانەیە کەوتبووە شەقامی مەولەوی لە یەکێك لە دوکانەکانی ڕیزی سەرجادەی پێشەوەی بازاڕی **"دەبۆ"** کەی ئێستا.

ئەخۆلی شاعیر لەبەر کەمدەرامەتی و بژێوی ژیان هەر لە هەمان کتێبخانەشدا نووسینگەی تایبەتی دانابوو بۆ نووسینەوەی سکاڵانامە بۆ خەڵکی. ئەم پیاوە هەر لەسەرەتای ژیانییەوە لە چاپخانەی شارەوانی لای (**پیرەمێرد**) وەك پیت ڕێکخەرێك کاری لە ڕۆژنامەی ژیاندا دەکرد تا 31 / 3 / 1934 پاشان لە دادگای سلێمانیدا بوو بە کاتبی دادگا تـا سـاڵی 1970.

ئەم کتێبخانەیە وەك کتێبخانەکانی تر نەیتوانی ئەو ئەرکە پیرۆزە بەجێ بێنێ لە چاپکردن و بڵاوکردنەوەی کتێبی کوردیدا و لە ساڵی 1971 دا پێچرایـەوە و نەمـا*.

---

* لە ڕاستیدا کتێبخانەکە ساڵی 1975 داخرا بە هۆی تێکدانی بینای کۆنی دەبۆکەوە، کاتێك ڕوخێنرا و تازە کرایەوە، ئەخۆل لە دوکانەکەی بێ بەش کرا. **مەریوان قەفتان**

ئەخـۆڵ

لە ژمارە (114) ی گۆڤاری (ڕۆشنبیری نوێ)

لـە گۆڤــاری ڕۆشــنبیری نــوێی ژمــارە 114ی ســاڵی 1987 لــەژێر نــاو نیشــانی **"فەرامـەرزی زەنگەنـە پاڵـەوانی دوانـزە سـوارەی مـەریوان"** لـە نووسـینی غـەفور مـیرزا کەریم بەم شێوەیە باس لە **"ئەخۆل"** دەکات :

(شاعیر ناوی ئەحمەدە کوڕی دەروێش کوڕی عەبدوللا کوڕی برایم ئاغا کوڕی حەسەن ئاغا کە ناوی بـە فەرامەرزی زەنگەنە دەرچووە ئەویش واتا "حەسەن ئاغا"، یەکێك بووە لە دوانزە سوارەی مەریوان.

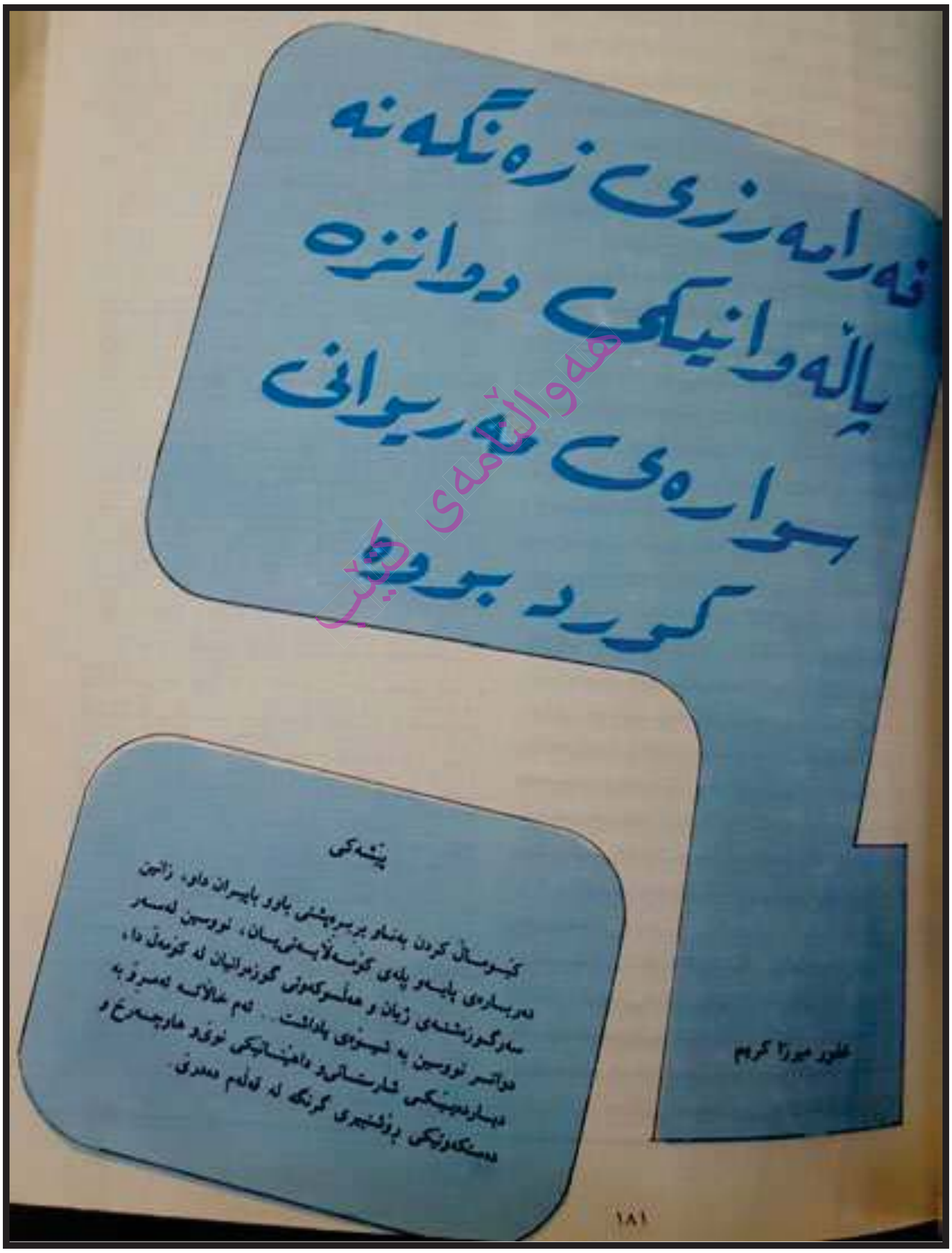

فەرامەرزی زەنگەنە پاڵەوانێکی دوانزە سوارەی مەریوانی کورد بووە

پێشەکی

کێوماڵ کردن بەناو بەسەرهاتی باوو باپیران داو، زانین دەربارەی بابەو پلەی کۆمەڵایەتیان، نووسین لەسەر سەرگوزشتەی ژیان و هەڵسوکەوتی گوزەرانیان لە کۆمەڵ دا، دواتر نووسین بە شێوەی یادداشت . ئەم خاڵانە ئەمڕۆ بە دیاردەیێکی شارستانی و داهێنانێکی نوێ و هاوچەرخ و دەسکەوتێکی ڕۆشنبیری گرنگ لە قەڵەم دەدرێ.

غفور میرزا کریم

١٨١

هەواڵنامەی کتێب

ئەخۆل

لە ((ڕۆژنامەی ئاوێنە)) ژمارە 602 لە 2017/11/21

ئەخۆل .. شاعیری ئەڤین و ئازادی

ئا: ئاوێنە

بەمدواییە دیوانی "ئەخۆل" لە لایەن کەسوکارەکەیەوە بە هاوکاری سەنتەری کلتوری کورد لە نۆرینبێرگ بە شێوازێکی نوێ و سەردەمیانە بۆ جاری چوارەم چاپکرایەوە.

چاوخشاندنێك بەم دیوانەدا ئەوە دەردەخات کە "ئەخۆل" وەك شاعیرێکی هەستناسکی سەدەی بیستەم خاوەنی بەشێك لەو هۆنراوانەیە کە لە ساڵانی ڕابردودا لەلایەن ناودارترین هونەرمەندانی کوردەوە کراون بە گۆرانی و گۆرانییەکانیشیان لە یادەوەری خەڵکی کوردستاندا بە زیندویەتی ماونەتەوە و ئەستەمە تێپەڕینی کات بەدەستی فەرامۆشییان بسپێرێت.

زیاد لە هۆکارێك وا لە خوێنەری ئەم دیوانە دەکات کە "ئەخۆل" بە لایەوە شایستەی گرنکی و بایەخپێدان بێت. ئەو کە تەنها خوێندنێکی سەرەتایی خوێندوە بەشێك لە جوانترین و ناسکترین شیعرەکانی ئەدەبی کوردی بەرهەمهێناوە.

ئەخۆل کە ناوی ڕاستەقینەی "ئەحمەد دەروێش عەبدوڵا"یە و لە ساڵی 1911 لە شاری سلێمانی چاوی بە دنیا هەڵهێناوە، لەسەرەتای دیوانەکەدا بیرەوەرییەکی سەرنجڕاێش دەربارەی نازناو و ناوبانگی "ئەخۆل" دەگێڕێتەوە، ئەو دەڵێت "بە ساوایی باوکم و دایکم و خێزانەکەمان لە جیاتی ئەحمەد پێیانوتوم ئەحۆل، هەر لەو کاتەشدا ئامۆزایەکم بووە زمانی گرتووە، بەڵام زمانی باش نەپژاوە بڵێ ئەحۆل پێیوتوم ئەخۆل ئیتر لەو کاتەوە لە ناو خێزان و خزمان و گەڕەکدا هەر بە ئەخۆل ناویان بردووم هەتا ئێستا".

لە گێڕانەوەی ژیانی منداڵیشدا ئەخۆل باشترین گوزارشت لەو کارەساتە گەورانە دەکات کە لە سەردەمی جەنگی یەکەمی جیهانی ساڵانی دواتردا کورد و باشوری کوردستانی پێدا تێپەڕیوە، ئەو دەڵێت "پایەی خوێندەواریم بەداخەوە زۆر کەمە،

هەواڵنامەی کتێب

چونکه ئەو کاتەی من گەیشتوومەتە تەمەنی خوێندن پاش شەڕی جیهانیی یەکەم بوو، گرانیی و پەشێوی لە سلێمانیدا هەبوو و قوتابخانەش نەبوو... کە لەشکری ئینگلیز هاتە سلێمانی قوتابخانەیەك بە ناوی نموونەی سەعادەت کرایەوە چوومە ئەو قوتابخانەیە و لەوێ مامەوە هەتا پۆلی یەکەمم تەواوکرد، ئینجا شۆڕشی شێخ مەحمود و بۆمبارانی سلێمانی بەسەرداهات و قوتابخانەکە نەما، پاشان کە شێخ مەحمود حوکمی گرتە دەست دوو قوتابخانە کرایەوە و چوم هەتا پۆلی سێ دیسان سلێمانی کەوتە ژێر بۆمبارانێکی زۆرەوە و قوتابخانە نەما".

ئەخۆڵ کە برای "کامەران موکری" شاعیرە، لە تەمەنی بیست ساڵییەوە دەستی کردووە بە شیعر نووسین و شیعرەکانیشی پڕاوپڕە لە هەستی جوان پەرستیی و نیشتمان پەروەریی و عەشق و ئەڤین.

هەرچەندە ئەخۆڵ ئاستی خوێندەواریی کەم بووە، بەڵام شارەزایی لە زمانەکانی کوردی، عەرەبی، تورکی، فارسیدا هەبووە و کەمێکیش ئینگلیزی زانیوە و بەشێك لە شیعرەکانیشی لەگەڵ شیعری شاعیرە ناودارەکانی فارسیدا تێکەڵکێش کردوە.

ئەخـۆڵ

بەشـــێك لـــە جـــوانترین ئـــەو هۆنراوانـــەی بەرهـــەمهێناوە کـــە کـــراون بـــە گـــۆرانی و لـــە یـــادەوەریی نەوەکانـــدا وەك دڵـــڕفێنترین شـــاکاری هونـــەریی کـــوردی ماونەتـــەوە

لەوانـە:

بـەهارە بولبـول ، بولبـول بـەهارە
سـەرەتای ناڵـەی سـەودایی زارە
وەرە بنـاڵین بـە جـووت لـە شـەودا
ئێمە شەو بێدار بێ خەم لە خەودا

کە لە لایەن هونەرمەند **"نەجمەی غولامی"**یەوە کراوە بە گۆرانی.

دڵـم هــەر ئـەو دڵــەی جارانــە ئیســتاکەش ئــەناڵێنێ
هەناســەی ســاردی ناکــامی لەســینەمدا ئەتاســێنێ
ئەگەر جوانیت سەرنجم ڕا بکێشێ مەگرە لێم چونکە
جەماڵت پەیکەری ڤینۆسی خوای جوانیش ئەجوڵێنێ

ئەم هۆنراوەیە سەرەڕای ئەوەی لە یادەوەری نەوەی حەفتاکان و هەشتاکانی سەدەی ڕابردودا بەهۆی خوێندنەوەی بە دەنگی سیحر ئامێزی مامۆستا **"شوکروڵای بابان"** * بە زیندویەتی ماوەتەوە، هەریەك لە هونەرمەندان **"ئیبراهیم خەیات و کیژان"** بە دەنگە پڕ لە سۆزەکەیان کردویانە بە گۆرانی.

****

بـە جـارێ مـاڵی وێـرانم بەســەر چـوو وەعـدەی ژیـنم
بـە ناکـامی لـە دنیـادا بەبـا چـوو عـومری شـیرینم

هونەرمەند **"قادر کابـان"** کردوویەتی بە گۆرانی

****

شەرتە تا ڕۆژی حەشر خولیایی من بێ چاوی یار
وێڵی سەحرا بم هەمیشە تەرك ئەکەم خوێش و دیار

مامۆستای ئەفسانەیی مەقامی کوردی **"عەلی مەردان"** کردوویەتی بە مەقام.

ئەخۆڵ کە شاعیرێکی گەورەیە و تا ئێستا وەك پێویست گرنگی پێنەدراوە، ڕۆژی 1988/6/29 دڵە گەورەکەی لە لێدان دەکەوێت و لەسەر وەسیەتی خۆی لە گردی سەیوان بەخاك دەسپێردرێت.

* **شوکروڵای بابان** : بێژەرێکی بێ وێنەی دەنگخۆش بوو لە ساڵانی حەفتاکاندا لە ڕادیۆ کرماشان بەرنامەی **"کاروانی هەڵبەست و گۆرانی"** پێشکەشدەکرد کە بریتی بوو لە بەرنامەیەکی ڕازاوەی تێکەڵ بەشیعری کەڵە شاعیرانی کلاسیك و گۆرانی گۆرانیبێژانی سەردەمی خۆی، تەواوی خەڵکی کوردستان تامەزرۆی ئەم بەرنامەیە بوون و بەردەوام گوێیان لێدەگرت. **مەریوان قەفتان**

هەوارنامەی کتێب

شوکروڵای بابـان 1923 – 2012

هەر لەم ژمارەیەی ڕۆژنامەی ئاوێنەدا (بەسوپاسەوە) بانگەوازێکی بۆ بلاوکردینەوە، کە تیایدا داوامان لە ئەدەبدۆستان و هاووڵاتیان کرد، ئەگەر هەر نووسینێکیان لەسەر ئەخۆل هەیە یان وێنەیەکی ئەخۆلیان لا هەیە بۆمان بنێرن، بەلاّم بێهیوا بووین و هیچمان چنگ نەکەوت.

هەواڵنامەی کتێب

17

ئەخۆل.. شاعیری ئەڤینو ئازادی

ئەخۆل بەشێک لەجوانترین ئەو هۆنراوانەی بەرهەمهێناوە کە کراون بەگۆرانیو لەیادەوەریی ئەوەکاندا وەک دڵڕفێنترین شاکاری هونەریی کوردی ماونەتەوە

ڕۆژنامەی ئاوێنـە ژمـارە 602 **لە** 21 / 12 / 2017

ئەخۆڵ

لە بەرنامەی ((قەڵەندەرخانە)) لە کەناڵی تەلەڤزیۆنی کوردستان 24

قەڵەندەرخانە" بەرنامەیەکی هەفتانەیی ئەدەبییە کە شیعری هەر جارە ڕێز لە یەک لە شاعیرە ناودار و جیهانییەکانی دەنگ لە شاعیرێکی کلاسیکی کوردی. ئەم بەرنامەیە هەوڵ دەدات پاڵپشتێک بێت بۆ تاوتوێکردنی دەقە ئەدەبییە کلاسیکییە کوردییەکان، هەروەها بۆ چڕکردنەوە و تاوتوێکردنی قۆناغە جیاوازەکانی گەشەی شیعری کوردی لە هەرچوار بەشی کوردستان، لە ڕێگەی ئەم بەرنامە ئەدەبییەوە کۆمەڵێک لە نێو بەناو مێژووی شیعری کلاسیکی کوردی. قەڵەندەرخانە "لە ڕێگای لێکدانەوە و شیکاری دەقەکان هەوڵدەدات پاڵپشتێک بێت بۆ تێڕوانین و جیهانبینی سیاسی و کۆمەڵایەتی و فەرهەنگی و ڕۆشنبیری سەردەمە جیاوازەکانی کۆمەڵگەی کوردی بەرجەستە بکرێت*.

بەرنامەی قەڵەندەرخانە، ئەڵقەی ڕۆژی 2018/4/6 تەرخانکرا بوو بە ئەخۆڵی شاعیر، لە ئامادەکردن و پێشکەشکردنی (حەمید بانەیی) و (خەندەئیسماعیل) بە میوانداری هەریەك لە (مەریوان قەفتان) ئامادەکار و سەرپەرشتیاری چاپی چوارەمی دیوانی ئەخۆڵ و موزیسیانی عودژەن (ئارام مەحمود).
باس لە ژیان و بەرهەمە شیعرییەکانی ئەخۆڵ کرا و بە دەنگی بەسۆزی بەڕێزان "خەندە و حەمید بانەیی" گۆرانی "بەهارە بولبول و عومری شیرین" پێشکەشکرا کە لە هۆنراوەی ئەخۆڵی شاعیرن.

هەواڵنامەی کتێب

* لە سایتی K24 tv وەرگیراوە.

پێنـج خشتـەکی یەکـانی

ئەخـۆڵ

لەسەر شیعری شاعیران

هەواڵنامەی کتێب

- پێنج خشتەکی ئەخۆڵ لەسەر غەزەلێکی مستەفا بەگی کوردی
- پێنج خشتەکیەکی تری ئەخۆڵ لەسەرغەزەلێکی (کوردی)
- پێنج خشتەکی ئەخۆڵ لەسەر غەزەلێکی مەحوی
- پێنج خشتەکی ئەخۆڵ لەسەر غەزەلێکی مامۆستا زێوەر

پێنج خشتەکی لەسەر غەزەلێکی مستەفا بەگی کوردی

وەها کەوتومە ژێر بەندی خەم و هیجری ستەمکارێ
هەمیشە زار و ناڵینمە لە حەسرەت عەشقی دڵدارێ
دەسا توخوا ڕەفیقان بێن بە دەنگ ڕۆ ڕۆمەوە جارێ
((ئەمان مردم عیلاجێ سا لەڕێی پێغەمبەرا چارێ
ویسالی ، یا قەتلە یا تەسکین لە هەرسێ بۆم بکەن کارێ))

خوا ئەم ئێش و ئازارەم بە زامی عەشقەوە تا کەی ؟
بەسە ئیتر لە عومری نەوجەوانی خۆم نەکرد ئۆخەی
دەخیل ئێوە و خوا یاران عیلاجم کەن بە جامێ مەی
((وەها سوتاوم ئەسڵەن تابی فریادم نەما سادەی
ڕەفیقان نیوە سووتن ئێوە نامەرد عەرزە هاوارێ))

تەماشای چۆن ئەکێشم بۆی جەفا و قەهری مەفتوونی
لە دەستا تیشەیی فەرهاد ، لەسەردا شۆڕی مەجنوونی
لە حەسرەت قامەتی بەرز و فیراقی لێوی مەیگوونی
((لە کونجی سینە دەنگی ئای و وای دڵ دێ بە مەحزوونی
وێران بێ ئەم دی ساتێ لێی نەیە ناڵەی بریندارێ))

هەموو خاکی بەری پێتم وەکو عەنبەر بەسەرتا کرد
ئەوەت لایەق نەبینی پێم و دامانت بەلادا کرد
خوا هەڵناگرێ گیانە منت شێت و بەرەڵا کرد
((ئەلای هەر کەس دەچم مەنعم دەکات خۆت بۆچی ڕیسوا کرد
درێغ بۆ حاڵ زانێ ، ڕەببی توشم بێنی بیمارێ))

بە سۆزی گریەوە چاوم هەمیشە سور و نەمناکە
سەراسەر سنگی بەدبەختیم هەتاکو دامەنم چاکە
لە خوێنا تل ئەدەم بەسیە وەرە حاڵم تەماشاکە
((لە ژێر باری خەما وا شانی سەبرم ریشە ئێستاکە
فیراقی یار لە باری ئاخر شەڕی لێم بۆتە سەربارێ))

گڕی بەرداوەتە جەرگم بە سەودای عەشقی وەك ئاگر
کەساس و دڵ بریندار و پەرێشان بەو بەشەم سابیر
ئەوەندەش دڵ ڕەقە بۆچی گوناهی من چییە ئاخر ؟
((لە نەزعا پێی دەڵێم قوربان جەفا بەسیە دەڵێ کافر
هەماچەت دیگە تۆ سەگ مەرگە کارم ماگە پێت جارێ))

لە مەی غافڵ مەبە ساقی زڕەی فنجانەکەت بابێت
بە نەشئەی جامەکەی تۆیە غوباری غەم لە دڵ دەرچێت
لە هوشیاریم بە دەرکە هەی سەر و ماڵم فیدای تۆبێت
((سەبا یارانی مەجلیس گەر هەواڵی من دەپرسن لێت
بڵێ کێشایە مەیخانە دوو چاوی بێچووە عەییارێ))

(ئەخۆل) هەر بگری تا دەمری لە سەر قەبری (جەوان) مەردی
بە قەد لێزمەی بەهاران و گولاڵە و شەست پەڕی زەردی
سەراسەر سوور و ڕەنگین کە بە ئەسرین ئەلحەد و بەردی
((دووڕ و یاقوت دەباری لەم کەلامە شیرینەی کورد
درێغا کوا لە دنیادا قەدر زان و خریداری ؟))

هەواڵنامەی کتێب

کوردی (1812 - 1851)

وێنەی "کوردی" خەیاڵی هونەرمەند ((بەدیع باباجان)) و دەستکردی هونەرمەند "ئاکۆ غەریب"

پێنج خشتەکیەکی تر لەسەر غەزەلێکی (کوردی) 1978

گەوهەری تاقانەی یا خاوەنی تەخت و عەلەم
یا نمونەی جوانی جوانیت یا بتی یاخو سەنەم
یاخو مانگی چواردەمینی بۆ سەماوەتی حەرەم
((حۆری ڕەوزەی جەنانی یا گوڵی باغی ئیرەم
"أم نجوم العرش ام شمس على فوق العلم"))

پێم وتی : نەمخەیتە داوی تاوی ئەگریجە و برۆت
خستمت تا بومە کۆیلە و پاسەوانی دەرگە بۆت
گوێت نەدامێ بێ وەفا نەك هەر تەرەت کردم لە خۆت
((ئاخری کوشتت بە هیجران ئاسکەکەی دەر ماڵی خۆت
"کم نديت بالنداء لا تقتلي صيد الحرم"))

ئای کە لێت پاڕامەوە ئەی گیانی شیرینم نەکەی
من کە پەروانەی سەری تۆم بێ پەروا باڵم نەکەی
بێ پەڕ و باڵت کە کردم حەق نەبوو وام لێ بکەی
((کوشتمت ئەمما لە پاشا پەشیمانی دەبەی
"یاحبیبی بعد قتلی لا حصول فی الندم"))

ئەو کەسانەی سەرزەنشتی من بکەن زۆر ناکەسن
چونکە پێکراوی ئەوین و دڵ بریندارم ئەمن
با بکوژرێم من لە ڕێتا ملکەچ و شادم کە : من
((کوشتن و عەفوت لەلای من هەردویان هەر وەك یەکن
"لو تمنی ترحمی لو تدفنی عین الکرم"))

هەواڵنامەی کتێب

کوشتمت ئەشڵێی ڕەقیب و دوژمنم شادکرد بە جێی
خۆ ئەڵێی پێش کوشتنیش کۆسپی ترم خستۆتە ڕێی
گیانی وێڵم پێم ئەڵێ گەر بێت و بەو یارەت بڵێی
((گەر وەکو عیسا لە پاش مردنم بەسەرما ڕابورێی
"تجمع العضم الرحيم تحييني بعد العدم"))

من وتم : تۆ گیرەوەی ئەو چاوە جوانانەم بکەی
یاخو سینەی کون کونی ئەو تیری موژگانەم بکەی
نەء ... بەڵام ئەتوانی چارەی ئەم هەموو ژانەم بکەی
((وەك تەبیب گەر بێ و عیلاجی ئەم برینانەم بکەی
"اعطيك الروح لان تقتله عن حق القدم"))

وا لە کونجی عەزلەتا کەوتوم و دەس بەستەی وەفام
دوور لە خۆشی و خۆشەویستی دڵشکاو و نابەکام
لێت ئەبورم گیانەکەم نناڵێم وەرە بۆلام
((سەد کە مەحزون و نەخۆشم نامەکەت گەر بێتەلام
"يتدفع حزني ولا يبقى من القلب ألم"))

گەه نەخۆش و گەه مەلول و گەه برینارم خووا
خۆم ئەڵێم : هەر مردنە لەم ژینە تاڵەم کارەها
وا لەگەڵ تۆدا ئەڵێم (کوردی) وتوومە جارەها
((شەرحی دەردی هیجری کوردی قەت نەهاتە ئینتیها
"تمت القرطاس ، جف الحبر ، و انشق القلم"))

* * * * *

پێنج خشتەکی لەسەر غەزەلێکی مەحوی

کە واوەیلا لە دوور لەیلا لە دوجەیلا نەکەم چبکەم
بە ئەشکی دیدە لێشاوی خەمم بەربا نەکەم چبکەم
لە مەیخانەی ژیانا مەی بەسەر مەیدا نەکەم چبکەم
((بە نوری بادە کەشفی زوڵمەتی تەقوا نەکەم چبکەم
بە شەمعێکە وەها چارەی شەوێکی وەها نەکەم چبکەم))

لە تیشکی ڕومەتی جوانی ئەڵێی ڕووناکی لالایە
لە تاسەی بۆنی سەر سینەی ئەڵێی میسکی بوخارایە
لە بەرزی و شۆخی و شەنگی قەد و ئەو بەژن و باڵایە
((لە خەزنەی دڵی مەدا هەرچی هەیە هەر داخی سەودایە
دەسا ئەم نقدە دەردی عەشقی پێ سەودا نەکەم چبکەم))

هەوالنامەی کتێب

برا گەل خۆ موسوڵمانم گەلێ جارم نەکرد هاوار
لە باخی جوانیا تازە گوڵێکە بۆ منی دڵزار
لە دەستی دوور مەکەن توخوا ، نەکەن زینهار هەزار زینهار
((لەگەڵ دەستی مەلا ڕێ نەکەوێ زنار زوڵفی یار
وەکو شێخ ئیختیاری مەزهەبی تەرسا نەکەم چبکەم))

ڕەقیبم هەر وەکو جادوو تەنی سیحری لەسەر ڕێما
بەڵام بێ سود بوو هەرچەندە هەمووم شێلا لە ژێر پێما
لە خۆی پارامەوە ئینجا ئەوانەی دەوری هەرکێ ما
((لە ڕێی ئەو شۆخەدا خۆم کردە خاك و پێی نەنا پێما
دەسا خاکی هەموو عالەم بەسەر خۆما نەکەم چبکەم))

منی ئاوارە لەم شارە ژیانم ئێشە یا نۆشە
سەرا سیمەم چە قەوماوە ئەبینم گشتی ڕەشپۆشە
ئەوی ئەیبینی بێ دەنگە ئەڵێی مەستوورە بێ هۆشە
((دەمێکە شاری پڕ شۆڕی مەحەبەت مات و خامۆشە
بە قانونی تەجەننون شۆڕشێ بەر پا نەکەم چبکەم))

ئەڵێی منداڵی ساوایە دڵم : هاواری دولبەریە
(کزە) دووربینەکەی چاوم لەباتی ئەم سەر ، ئەوسەریە
ئەوەندە فرمێسکی ڕشت دیدەم تەڕایی ئاخر و ئۆخریە
((لە چاوا " نم " نەما گریە نۆبەیی سوجدە بەردەریە
سیا ساڵم نەبارە نوێژی ئیستیسقا نەکەم چبکەم))

جەماڵت زوڵمەتە بۆ من دەڵێی بۆ خەلقی وەك شەمعە
ژیانی پڕ لە ئالامم گەهێ ترسە و گەهێ دەمعە
ئەوی من خۆم بە خۆمم کرد لە ڕێی تۆدا هەزار نەوعە
((لەسەر تۆم دوژمنە دنیا قەزییەم مانیعول جەمعە
کە تەرکی تۆ نەکەم تەرکی هەموو عالەم نەکەم چبکەم))

بەسە ئەی نەفسی "ئەممارە" بەسە بەس شێت و بەدخووبە
ئەوی دوو ڕوو و ڕیاکارە ئەوە ئەمڕۆیە مەحبووبە
بە هیچ ناچێ بە ناو عاما لە عیلما وەك ئەرستوو بە
((بە جێ ماوم لە یاران تا بە جێ ماوم ئەجەل زوو بە
بە مردن لەم قسووری ژینە ئیستیعفا نەکەم چبکەم))

ئەگەر چی چوو بە با عومرم لە ڕێزەی عەشقا (مەحوی)
لەگەڵ ئەو نەوجەوانەی بێ وەفایە و دڵڕەقا (مەحوی)
بەڵام داوێنی بەر نادەم هەتا دار ول بەقا (مەحوی)
((ئەوا لەیلا بە ڕۆژی حەشر ئەدا وادەی لیقا مەحوی
هەتا قامی قیامەت ئاهو واوەیلا نەکەم چیبکەم))

* * * * *

مەحوی
(1904 - 1830)

وێنەی "مەحوی" دەستکردی هونەرمەند « بەدیع باباجان »

پێنج خشتەکی لەسەر غەزەلێکی مامۆستا زێوەر

ئــەگریم بــە کــوڵ بــە زارەوە بــە جــەرگی داغــدارەوە
وەك بولبــولی بــەری بــەیان ، بــە بــاغ و جوێبــارەوە
بــۆ شــەونمی گــوڵی ئەمــەل بــە لێــو و کــوڵمی یــارەوە
((تکــانی ئــابڕوی چــەمەن بــە ڕوویــی لالــە زارەوە
شــکانی نرخــی نەســتەرەن بــە زوڵفــی مشــکەبارەوە))

ئەی سروەکەی دەمی سەحەر بڵێ بە یار لەپاش سەلام
گەر بچمە بەزمی خوسرەویش بۆ من نی یە سود و مەرام
سەرخۆشــی چاوەکەی ئــەوم نــەك مەســتی بادە و مــەدام
((چمە لە مەی ، لە نەی ، لە جام ، ئەگەر بە لەنجە بێتەلام
بــە ڕووی ئابــدارەوە بــە چــاوی پــڕ خومــارەوە))

بــا دام بنــێن لەســەر تــەخت لــە لالــە زاری ئێرەمــا
ساقی هەموو غیلمان و حۆر بادەش لە ناو جامی جاما
ئاواتی تۆ هەر باقی یە لە تویٚ ی دەرون و سینەما
((عــەرەق نــی یــە لــە عالــەما کــە لابــەرێ لــە دڵ غــەما
جگــە لــە قــەترە عارەقــێ لــە ڕووت کــە دێتــە خــوارەوە))

تاکەی لە دەست گەردونی دون هەر گریەبێ نەصیبی من
ڕەحمــێ بکــە بــە حاڵەکــەم ئــەی شــۆخی دڵ فریبــی مــن
وا چاوەڕێ یــە پــڕ لــە غــەم دڵــەی وێــڵ و غــەریبی مــن
((نیگارەکــەی حــەبیبی مــن عەزیزەکــەی تــەبیبی مــن
بــا شــەق بــەرێ ڕەقیبــی مــن وەرە بــە ســەد ویقــارەوە))

نــەك هــەر بــە تــەنیا شــورەیی بــە ملکەچــی و خەجەڵیــەوە
زەمــین بــە نێــرگس و گــوڵ و بــە مێخــەك و سمڵیــەوە
شــەوبۆ بــە بــۆن و شــەونمی لالــە بــە داخــی دڵیــەوە

((فیـدایی خـەد و قـەدی تـۆ چـەمەن بـە فـەوجێ گوڵیـەوە
بـە بولبـول و بـە چـڵیەوە ... بـە قـومری و هـوزارەوە))

هـەر تـۆم ببـێ لـە عالـەما ئـیتر چـیمە لـە جـاهو فـەڕ
قوربـانی یـەك تەبەسـومت یـاقوت و ئـەڵماس و گەوهـەر
پێنـاوی لار و لەنجەکـەت ژیـان و مـاڵ و گیـان و سـەر
((فیـدای زوڵفـی عەنبـەرت هـەموو ولاتـی گـوڵ عومـەر
بـە عـەرد و بـەرد و دارەوە بـە ئـاوی سەرچـنارەوە))

بـۆ وەصـفی تـۆ ئەوەنـد ئـەڵێم لـە عالـەما کـە نـادری
بـە عیشـوەتر بـە غـەمزە تـر لـە حـۆری شـۆخ و شـەنگتری
لەگـەڵ زێـوەر هەرچـیم کـەوت لـەوەش گـەلێ بـالاتری
((ئـەمن گەیانمـە ئـەنوەری فنـونی شـیعر و شـاعیری
ئـەتۆ گەیانتـە سـامری بـە چـاوی سـیحر کـارەوە))

* * * * *

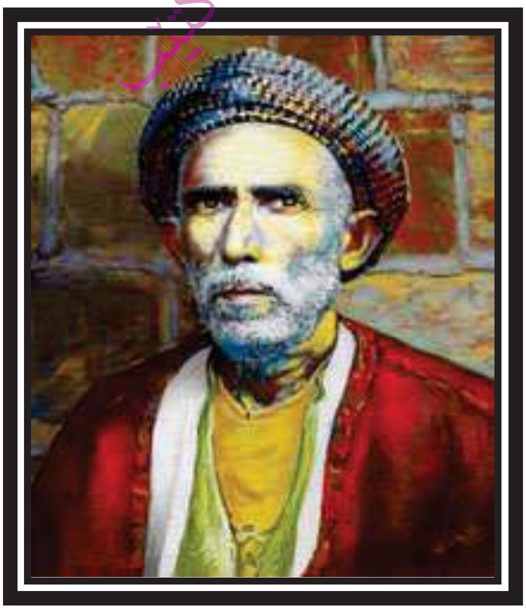

زێـوەر
(1948 - 1875)

پێنج خشتەکی
چەند شاعیرێك لەسەر شیعری
ئەخــۆڵ

هەواڵنامەی کتێب

- پێنج خشتەکی (ن. ئـاری) لەسەر غەزەلێکی ئەخۆڵ
- پێنج خشتەکی (أ.ب هەوری) لەسەر شیعری ئەخۆڵ
- پێنج خشتەکی (ڕازی) لەسەر شیعری ئەخۆڵ
- پێنج خشتەکییەکی تری (ڕازی) لەسەر شیعری ئەخۆڵ
- پێنج خشتەکی (حەمە عەزیز) لەسەر شیعری ئەخۆڵ

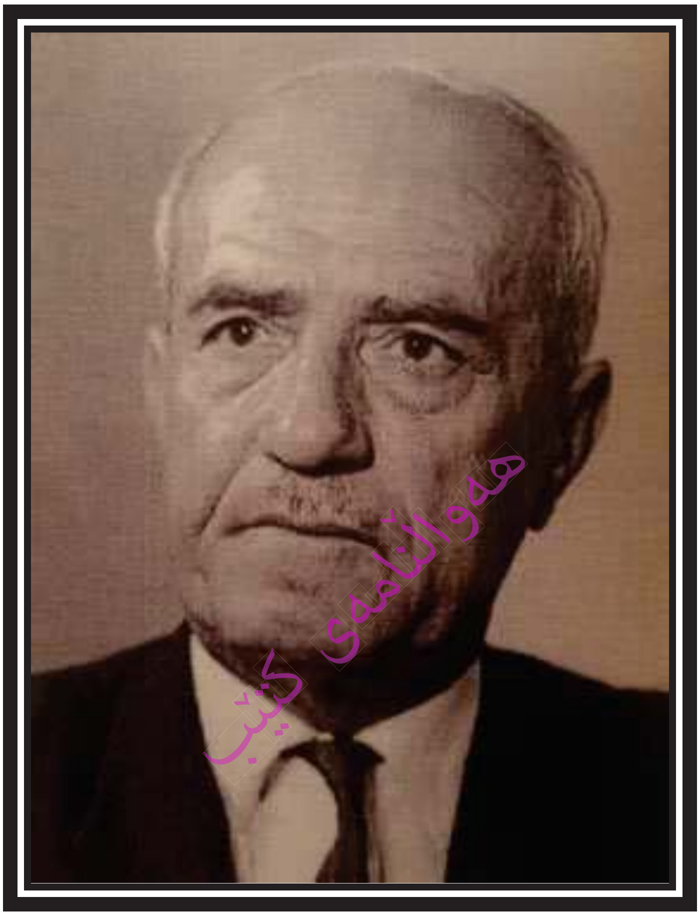

ن. ئــاری

1968 - 1910

پێنج خشتەکی (ن – ئاری) لەسەر غەزەلێکی ئەخۆل

بە پێستی سك هەڵت گرتووم وساڵەهای ساڵە....
بە مەمك و کۆشی گەرمت شەو نەنوستی تۆ لە ئەم ماڵە
لە ڕاستی خۆشەویستی و ئەرك ئازارت زمان لاڵە
"ئەوا جێت دێڵم ئەی دایە بە عومری بیست و یەك ساڵە
لە بێخ و ڕیشە دەرهاتم وەکو لالە و گوڵی ژاڵە"

کە هاتمە دەر لەناو جەرگ و هەناوت زەڕنەقووتەی قووت
لە باوەش بەختیاری و خۆشەویستی تۆ زمان بزووت
لە ڕۆژێ چاوم هەڵهێنا، ئەوین فێربوم لە ڕۆژی ڕووت
"لەسەر تابووتەکەم توخوا بڕێژە ئەشکی وەك یاقووت
بگاتە لای خوا ئاهو هەناسە و گریەت و ناڵە"

فوارەی خوێنی زمان و برینم دایە گیان نەسڕی...!
مەڵێ ڕەنجی بەفیڕۆدام قسەی بەدکار لە گوێ نەگری!
گوڵی ڕازاوە هەر کاتێ... لەسەر گۆڕم نەکەی بڕی!
"بە دەنگی بەرز و ناڵەی دڵ توێن بەم جۆرە بۆم بگری
کوڕم ڕۆ ڕۆڵەکەم ڕۆیە شەهیدە و کفنەکەی ئاڵە"

لە دوام جێماوە دڵداری، دەخیلم پێم بکە بڕوا
بە چاوان تۆ مودارای کە، بە یادی من ئەتوبی و خوا
هەموو کاتێ بچۆ بۆ لای مەهێڵە ئەو خەفەت بخوا
"ئەوا من خۆم بەجێم هێشتی بەڵام ئەی دایە گیان توخوا
فیراقی من لە دڵ دەرکە خەفەت زۆر ناخۆش و تاڵە"

لە دوام جێماوە جوانی و نەونەمامی شۆخی دڵداریٚ
لە دوای ڕۆیشتنیشم تۆ ئەتوانی بۆم بکەی چاریٚ
لە گۆڕیشا لەسەر سنگمی فڕێدەی ئەرك و ئازاریٚ
"ئەگەر من خۆشەویستت بووم بە یادی من هەموو جاریٚ
بچۆ لای دولبەرم ماچ کە لە جێی من ئەودەم و خاڵە"

چ تیریٚ بوو خوایە وا لە ناکاو لە جەرگی دام
ئەوینی ئاگرین و جوانی ئەو یارە لە دەستی دام
ژیان تاڵ بوو لە لام و گیانی ئازیز بوو لە کیسی دام
"ئەگەرچی جەور و قەهری ئەو بووە قاتل بە کوشتنی دام
بەڵام زینهار دەخیلت بم دڵی مەشکێنە منداڵە"

مەبن دڵگیر بە لاوی نەوجەوانی من کەوا ڕۆییم
بە دوای سەر مەشقی مەجنونا وەکو فەرهاد ئەوا ڕۆییم
لە ناودارانی ئەم چەرخە ئەبەن ناوم کەوا ڕۆییم
"مەڵێن دێوانە بوو خۆی کوشت لە ڕێی عەشقا کەوا ڕۆییم
لەسەر مەیتم بکەن شینم شەهیدم کفنەکەم ئاڵە"

* * * * *

أ - ب هەوری

1979 - 1911

پێنج خشتەکی (أ-ب هەوری) لەسەر شیعری (ئەخۆل)

نامەوێ بۆ چیمە ئاهەنگ بەزم و ڕەزمی سەرچنار
چی لە مەی کەم یا لە نەی یا لە نەغمەی عود و تار
من لە شاگردانی عەشقم بێنەواو و بێ چاوی یار
"شەرتە تا ڕۆژی حەشر خولیایی من بێ چاوی یار
وێڵی سەحرابم هەمیشە تەرك ئەکەم خوێش و دیار"

یا بە سۆز بۆ خۆی بناڵێ بەختەکەی بەرگەشتەکەم
وەك دڵەی داماوی هەردە پشت لە شار و دەشتەکەم
وێردی خۆشم لە حەسرەت سێوەکەی پڕ مشتەکەم
"شەرتە وەك یەعقوب لە دووری یوسفی گوم گەشتەکەم
دیدە پڕ تەم، سینە پڕ غەم، تا ئەبەد بگرم قەرار"

گەر لەسەر تەختی مورصەع یا لەناو صەحنەی ئیرەم
دابنیشم هەروەکو شاهێکی بێ دەرد و ئەلەم
خۆ لە قوڕ ئەوسا ئەنێم، بانگ ئەکەم من پڕ بە دەم
"شەرتە یا خوێنم بە گریان ئەڕژێنمە صەفحەی عەدەم
یا بە شمشێری ڕەقیبانا ئەبێ بتکێتە خوار"

لێم گەڕێ ناصیح لەبەرچی دەست لە شیرین هەڵگرم
یا بە یادی چاوەکانی چەیکە نەسرین هەڵگرم
مەزرەعەی غەم تینووە با جۆگەلە ئەسرین هەڵگرم
"شەرتە وەك فەرهاد قوڵنگی یادی شیرین هەڵگرم
تا لە پای کێوی فیراقا جێ ئەهێڵم یادگار"

مەرجە بەر چیغی بولبول تاکو مردن بەر نەدەم
شۆڕشی شیوەن لە بۆشی مێشك و کەللەم دەرنەدەم
بۆ تەداوی زامی جەرگم قەت لە دوکتور سەر نەدەم
"شەرتە وەك بولبول بە شیوەن قەت لق و چڵ بەرنەدەم
تا دەمی خونچەی ئەمەل نەکرێتەوە صوبحی بەهار"

گــەرچی ئــەمڕۆ مــن لــە ڕێــزی عاشقانــا بەهمــەنم
شــێتی شــێوەی یــەك ئیشــارەی ئــاسکێکی چەمــەنم
چـونکە وەك فـەرهادی عەشـقم ڕوو لـە هـەردە و یـەك تـەنم
"شەرتە وەك مەجنونی بێکەس دەشت و کێو بێ مەسکەنم
تـا بــە یـادی لەیلــەوە ئەمنێتــە قــەبری تــەنگ و تــار"

عــەهد و پەیمانــە هەتــا مـردن لــە زاهیـد سەرنــەدەم
یــادی شــیرینم هــەتا مــاوم لــە چــاڵی دڵ دەرنــەدەم
چاکی جانانـەی بە خـوێنی سوور تاکو مەحشـەر بەرنـەدەم
"شــەرتە وەك ئــازیز مـردە ســەر لــە ئــەژنۆ بەرنــەدەم
بــۆ دڵــەی وێــڵ و غــەریبم دائیمــا بگــریم بــە زار"

گــەر بــە تــاپۆ بێتــە مــوڵکم هــەر لــە ئێــرە تــاکو ڕەی
دەســـتە دەســـتە باخــەوان و باخــەوانی بــاخی بــەی
بێتـە لەنجـە و نـاز و عیشـوە، دەم بـە خەنـدە دەس بـە مـەی
"شەرتە بمبێ گەنجی قاروون، تاجی خوسرە و تەختی کەی
هــەر لــە دەرگاکــەی ئــەوا بمــرم کەســاس و خاکســار"

سـەد کـەڕەت ئـەو شـۆخەم ڕووم تێکـا بـە چـاوی قـەهرەوە
تــازە لام پەشمــە چ دەربەســتم بــە زوڵمــی دەهــرەوە
دائەنیشــم ڕوو لــە قــاپی حــەق بــە شــوکر و صــەبرەوە
"شــەرتە یــا حەســرەت لەگــەڵ خۆمــا ئەنێمــە قــەبرەوە
یـا ئـەبێ بمـرژم لـە غونچـەی نەوشـکۆفەی لێـوی یـار"

* * * * *

هەواڵنامەی کتێب

ڕازی - " صابر سعید "

2015 – 1937

پێنج خشتەکی لە لایەن (ڕازی) – " صابر سعید " 1968

لە یادت دەرنەچم هەرگیز کە مەرگی جوانی چەن تاڵە
سەرمدانیٚ لەسەر ڕانت کە شەنگم حاڵم بیٚ حاڵە
سەیری باڵای نەمامم کە... کە هێشتا بەرهەمی کاڵە
"ئەوا جێت دێڵم ئەی دایە بە عومری بیست و یەك ساڵە
لە بێخ و ڕیشە دەرهاتم وەکو لالە و گوڵی ژاڵە"

ناکاو تیری ئەجەل هات و پەڕەی جەرگی منی ئەنگووت
بناڵێنە و بلاوێنە لەسەر تەرمی لە دەس دەرچووت
وەرە سەر لاشەکەم دایە لە کاتیٚ ئەم خەنە تابووت
"لەسەر تابووتەکەم توخوا بڕێژە ئەشکی وەك یاقووت
بگاتە لای خوا ئاه و هەناسە و گریەت و ناڵە"

ناحەز زۆرە توخوا دایە قسەی بەدکار لە گویٚ نەگری
نەمامت تازە نێژراوە... ئاوی دوو دیدەی لیٚ نەبڕی
کێلی مەزاری غەمگینم لە باوەشی پەرۆش بگری
"بە دەنگی بەرز و ناڵەی دڵ تویٚن بەم جۆرە بۆم بگری
کوڕم ڕۆ ڕۆڵەکەم ڕۆیە شەهیدە و کفنەکەی ئاڵە"

یادگارم بەجێهشێت بۆت لە دنیا تاقە دڵداریٚ
دڵم هەر لای ئەوە نایبەم بمێنیی با لە لای یاریٚ
تکام وایە لە تۆ دایە کە بۆم بکەی وەها کاریٚ
" ئەگەر من خۆشەویستت بووم بە یادی من هەموو جاریٚ
بچۆ لای دولبەرم ماچ کە لە جێی من ئەودەم و خاڵە"

دەخیلتان بم بە دوونی ئەم زەمانە قەت نەکەن بڕوا
ژیان هەر جۆرە ژینییێ بێ دوایی دێ لەپڕ ئەڕوا
وەکو من تاڤ لاویمە چاوی مەرگم لەبەردا ڕوا
"ئەوا من خۆم بەجێم هێشتن بەڵام ئەی دایە گیان توخوا
فیراقی من لە دڵ دەرکە خەفەت زۆر ناخۆش و تاڵە"

بڵێم چی خۆشەویستی ئەو بۆمن نەگەییە سەر ئەنجام
لە دەس چوو ئەو نەمامە لە سایەی فێنکیی ئەژیام
جێگەی شانازی یە ئێستا لە ڕێی عەشقی ئەوا فەوتاوم
"ئەگەرچی جەور و قەهری ئەو بووە قاتل بە کوشتنی دام
بەڵام زینهار دەخیلت بم دڵی مەشکێنە منداڵە"

بۆ ئازار و پەرێشانیم نەبوو چارە و دەوا ڕۆییم
وەرن لام دابنیشن با نەڵێم بێ دڵنەوا ڕۆییم
سەرم دانێ لەسەر ڕانی دڵنیام کا کەوا ڕۆییم
"مەڵێن دێوانە بوو خۆی کوشت لە ڕێی عەشقا کەوا ڕۆییم
لەسەر مەیتم بکەن شینم شەهیدم کفنەکەم ئاڵە"

هەواڵنامەی کتێب

* * * * *

پێنج خشتەکی (ڕازی) لەسەر شیعری ئەخۆل 1968

دەربەست نیم بە سەد لۆمە و وتە و زەنگی زڕاوم
با هەر شێت و پەتیارە و دێوانە بێ... ناوم
بێ هەست و پەرێشان و برینداری تەواوم
"گەرچی بە دەمی تیغی بڕۆت قیمە کراوم
هەر باقیە دودو گڕی دڵ... جەرگ و هەناوم"

بێباکی لە من هەردەمە وا گەرمە مەزاقت
بێ هۆشم ئەنالێنم لە تاو ئیشتیاقت
ئەخولێمەوە بە دەردی دڵ و ئێش و مەراقت
"سۆزانە هەمیشە لە جگەر ناوی فیراقت
جەرەیانە سروشکم بە مەسەل دیجلە لە چاوم"

ئەو ڕۆژە ئیشارەت کرد هەر ماوە لە بیرم
فەرمووت ئەمە زۆر چاکە بۆ نیشانەیی تیرم
بەو غەمزەت زامارم بە تای پەرچەمت گیرم
"دەستبەستە و دڵخەستە و زامار و ئەسیرم
تووخوا بگە فریام وەرە زوو بەستەیی داوم"

سەیریکە چ هاوار و چ نالینە لە دەورم
دەنگی ئای و ئۆی تێکەڵ بە یاسینە لە دەورم
لێدان و کوشتن و تاسینە لە دەورم
"گریانە خرۆشانە عەزا و شینە لە دەورم
ڕەحمێ بکە قوربان کە لە دەس چووم نەماوم"

ناڵینی دڵە هاوار ئەکا زار و زوبانم
پێکراوم بە تیری تۆ و نزیکە نەمانم
کەوتۆتە دەستت بێ شك هۆی مەرگ و ژیانم
"ئەی شۆخی دڵ ئازارم و ئەی ڕاحەتی گیانم
مەرهەم بکە ناسۆری دڵ و زامی کولاوم"

شەو پیشەم ناڵینە غەمە مووچەی بەیانیم
ساتێ لە غەم و مەینەت و دەردی تۆ جیانیم
غەم بوو قەدی گەنجیم و ئێستاکە (کەوان) یم
"رابورد لە فیراق و غەمی تۆ عومری جوانیم
هەر دامەنی وەصڵت نەگەییە دەستی شکاوم"

بە سەنگی خەفەت (ڕازی) خەمی یاران کرا کێش
هاوڕازی هەموو کاتێ بێ خەم و ئێش
تالع وەهای هێناوە هەتا مابێ جەفا کێش
"دێوانە و حەیران و سەراسیمە و دەروێش
بەم ناوەوە ڕۆژی ئەزەلی ناوی یە ناوم"

* * * * *

پێنج خشتەکی مامۆستا (محەمەد عزیز مەلا ڕەحیم)

لەسەر شیعری ئەخۆل 1985

هەواڵنامەی کتێب

محەمەد عەزیز مەلا ڕەحیم

پێنج خشتەکی (محەمەد عەزیز مەلا ڕەحیم) 1985

لە ژینا بەختەوەر نیم و ژیان لام وەك ژەهر تاڵە
دەسی ئازاری ڕوخێنەر بەسەر هێزی منا زاڵە
دەمم پڕبوو لە هاوار و زمانی بەرگریم لاڵە
"ئەوا جێت دێڵم ئەی دایە بە عومری بیست و یەك ساڵە
لە بێخ و ڕیشە دەرهاتم وەکو لالە و گوڵی ژاڵە"

چ سەیرە باخی گەنجی من لە ژینا بێ بەرە و نابووت
بە من چی تەختی پاشایی و گەدایی گەوهەر و یاقوت
کە من وا کۆچی دواییمە بەرەو چاڵ ئەمخەنە تابووت
"لەسەر تابووتەکەم توخوا بڕێژە ئەشکی وەك یاقووت
بگاتە لای خوا ئاهو هەناسە و گریەت و ناڵە"

نەکەی دایە لەپاش مەرگم بڵێن تۆش وەك کوڕت ئەمری
بڵێن بۆ کوڕ ئەوەی ناوێ سەری دنیا بە قوڕ بگری
ئەبێ بۆ جوانەمەرگی من وەکو دایکێ هەتا ئەمری
"بە دەنگی بەرز و ناڵەی دڵ توێن بەم جۆرە بۆم بگری
کوڕم ڕۆ ڕۆڵەکەم ڕۆیە شەهیدە و کفنەکەی ئاڵە"

پلەم بەرزە لەچاو پایەی هەموو سەرخۆش و بێداریٚ
بەمن دڵزار و سەرمەستن هەموو داستانی ڕۆژگاریٚ
دڵم سەرپشکە بۆ بەخشین لەڕێی گشت چەشنە دڵداریٚ
"ئەگەر من خۆشەویستت بووم بە یادی من هەموو جاریٚ
بچۆ لای دولبەرم ماچ کە لەجێی من ئەو دەم و خاڵە"

ئەوا کاروانی ژینی من بەرەو ئامانجی گڵ ئەڕوا
بەلاٚم مەرجە بە مەرجی خۆم پەیاکەم شۆڕشێکی وا
خەفەت وەك کۆیلە زنجیرکەم بەجاریٚ سەرکز و ڕسوا
"ئەوا من خۆم بەجێم هێشتن بەلاٚم ئەی دایە گیان توخوا
فیراقی من لە دڵ دەرکە خەفەت زۆر ناخۆش و تاڵە"

هەواڵنامەی کتێب

لە شاری خۆشەویستیما هەژار و بیٚ نەوا ڕۆیم
چ بوو لاریم لە ئاستی ئەو کە بیٚ هۆ و ناڕەوا ڕۆیم
(مەم)ی دڵداری ئەمڕۆم و لە پێناوی ئەوا ڕۆیم
"مەڵێن دێوانە بوو خۆی کوشت لە ڕێی عەشقا کەوا ڕۆییم
لەسەر مەیتم بکەن شینم شەهیدم کفنەکەم ئاڵە"

* * * * *

ڕوونکردنەوە لەسەر پێنج خشتەکییـەکەی

مامۆستا محەمەد عەزیز مەلا ڕەحیم / چاپی سێهەمی دیوانی ئەخۆڵ

پێنج خشتەکییەکەی مامۆستا (محەمەد عەزیز مەلا ڕەحیم) لە گۆڤاری "ڕۆژی کوردستان" ژمارە 33–34 ی ساڵی 1975 دا بلاوکراوەتەوە.

مامۆستا "**ئەخۆڵ**" لە دیوانی پێشویدا (چاپی دووەم) ئەم تێبینیەی دەربارەی ئەم دوو پێنج خشتەکییە، نووسیوە کە ئەمەیە:

تێبینی:

ئەو دوو پێنج خشتەکییە لە چەند شوێنیکا لەلایەن ئەم دوو بەڕێزەوە (مەبەستی ڕازی و محەمەد عەزیز)ە کراوە لەیەك ئەچن ئەوا منیش بە بێ دەسکاری ئەیانخەمە بەر دیدەی خوێنەران، وە سەرپشکیان ئەکەم خۆیان دەری ببڕن کامیان لە کامیانی وەرگرتووە؟ جگە لەوەش هەندێ کەم وکوڕی لە هۆنراوەکاندا هەبوو وام بە باش زانی دەست کارییان نەکەم، لەگەڵ هیوار سەرکەوتن بۆ هەموو لایەکتان. ((**ئەخۆڵ**))

وەڵامی ((**محەمەد عەزیز مەلا ڕەحیم**)) **بۆ تێبینییەکەی مامۆستا ئەخۆڵ** :

برای شاعیر کاك محەمەد عەزیز مەلا ڕەحیم لە 1985/11/10 دا بە نامەیەك ڕوونکردنەوەیەك و پوختەی پێنج خشتەکییەکەی خودی خۆی بۆ مامۆستا ئەخۆڵ ناردووە، ئێمەش وەك ئەمانەتێکی ئەدەبی و مافی کاك محەمەدی شاعیر نامەکەمان وەك خۆی خستە بەر چاو کە ئەمەی خوارەوەیە :

((**پەری ئەخۆڵ**))

بەڕێزم مامۆستا ئەخۆڵ

پاش سلاو

ئومێدەوارم لە گوڕی ژیانی کامەرانی و هەڕەتی تەمەنی جوانکاری و داهێناندا بیت، بەردەوام سەری خزمەتت نابێ بە لای شیعر و ئەدەبی کوردییەوە کە بێگومان دەرچوونی بەرهەمی شیعریت بە چاپکردن لە دوو بەرگی دیوانەکانتدا (**پەیمان وشیوەن و دیوانی ئەخۆڵ**).. شایانی ئەو ستایش و نیشانانەیە کە ئێمە و نەوەی دوای ئێمەش دەستی ڕێزت بەلاوە بنێن و وەك هێمایەکی بەرز ترۆپکی باس و لێکۆڵینەوە بێت بەسەر لاپەرەی ڕۆژنامە و گۆڤارە کوردییەکاندا.

مامۆستا گیان /

وەك لە پێشەکی نووسینەکەم دا ئاراستەم کردویت دەرچونی ئەم بەرهەمەی دوایت **(دیوانی ئەخۆڵ)** بۆ جارێکی تر چاوی خوێنەران و ئەدیب و ئەدیب دۆستانی ڕۆشن کردەوە و شەنێکی ترت دا لە خەرمانی ئەدەبی کوردی .. بەڵام من پاش تاو توێ کردنی و تێر و تەسەلی دەرونم بە گوڵزاری قەشەنگی شیعرت لای خۆمەوە جارێکی تر پیرۆزباییم لێ کردیت.. کەچی لە لاپەرەکانی دوایی دیوانەکەتدا (بەشی پێنج خشتەکیەکان) پێنج خشتەکی یەکی خۆمم تیا بەرچاو کەوت و لە پەراوێزی کۆتایی پێنج خشتەکییەکەمدا ڕوون کردنەوەیەکت نووسیوە .. جا من لێرەدا سەر گوزەشتەی بڵاوکردنەوەی پێنج خشتەکیەکەمت بۆ ئەگێڕمەوە و دەست بۆ چاپکردن و بڵاوکردنەوە لە گۆڤاری ڕۆژی کوردستان دا ڕادەکێشم.

ساڵی (1974) ئەم پێنج خشتەکیەم بە نیازی سەیرکردن و هەڵسەنگاندنی نارد بۆ هاورێ یەکم بۆ ئەوەی لەگەڵ سەرجەمی سەیرکردن و هەڵسەنگاندنیا لە هەڵویستی ئەدەبی خۆیەوە چەند خاڵێکم بۆ تیا ڕاچاو بکات، بەڵام کار لە خاڵ ڕاچاو کردندا نەمابوو .. بە جارێك پێنج خشتەکییەکەی لە شیرازە بردبوو، لەسەر ئەوەشەوە دەقی یەکەمی پێنج خشتەکییەکەمی دڕاندبوو منیش لەبەر ئەوەی کە لە تەمەنی ژیان و تەمەنی ئەدەبی دا لە خۆم لە پێشتر بوو ئەو کاتە بە پسپۆڕێکی شارەزای شیعر و ئەدەبم دا ئەنا بۆیە ناچار ڕازی بووم بە و دەسکاری و گۆڕینە کە پێی ووتم لە ڕوخسار و ناوەرۆکی شیعرەکەم دا کردبووی کەچی پاش ماوەیەك واتە پاش ناردنی پێنج خشتەکییەکەم بۆ گۆڤاری ڕۆژی کوردستان لەلایەن خۆمەوە بە هاورێییەکی ترم دا کە بێ گومان دەقی پێنج خشتەکییەکە ئەو نمونەیە بوو کە بە دەست و خەتی ئەو نووسرابوو، پاش بڵاوبوونەوە لە گۆڤارەکەدا سەیر ئەکەم کاك "شارەزا" وەك کۆدیتایەك بەسەر نووسین و بڵاوکراوەکانی مندا هاتووە لەژێر کاری شیعری خەڵکی تردا دەستی تارمایی خۆی لە کۆرپەی شیعرەکەم وەشاندووە. جا لێرەدا ئەوەی مایەی پەشیمان بوونەوەم بوو لە ناردنی دەقەکەی دەستکاری کارەکەی هاوڕێکەم ئەو دڵنیابوون و ساکاری و بڕوایەم بوو لە منەوە بەرامبەر بەو. چونکە من وام ئەزانی بەس لەڕووی زمان و سادەیی دەربڕینەوە ووشە سازیی تیاکردووە کەچی ئەو نەخشەیەی من ڕەنگم بۆ ڕشت بەو جۆرە هەڵنەسوڕا بوو هەر بەجارێ لە ڕوی کێش و دەربڕینی دەرونی خۆمەوە تەواو شیعرەکەی کەم و کوڕ کردبوو ئەمە جگە لەوەی

به دەست وخەتی خۆی ئامادەی کردبوو بۆ ناردن و بلاوکردنەوە بێ ئەوەی یەك دوو ڕۆژ لای خۆم بی و چاوێکی ئۆقرەدارانەی پیادا بخشێنم و بڕیاری بلاوکردنەوەی لەسەر بدەم .. جا بۆیە من لێرەدا و وەك ئاگادارییەك ئەمەت ئەخەمە بەرچاو هەتا تۆ لەم کەین و بەینەی ئەو هاوڕێیەم و کارە ڕوداویەکەی ئاگادار بیت و وەك تێبینییەك لای خۆت تۆماری بکەی ئەگەر چی سەرلەنوێ هاتم شیعرەکەتم ڕازاندەوە و پێنج خشتەکییەکی ترم لەسەر دانا بەو هیوایەی بتوانم سەری نەوازش بنێم بە لای ئەدەب و شیعری کوردی یەوە هەروەها وەك دیاری و یادگار لە منەوە پێشکەش بە تۆ بکرێت .. ..

ئیتر سوپاس

تێبینی/

مامۆستا وە ئەگەر تۆش لای خۆت ڕونکردنەوەی ترت هەیە بەرامبەر بەم نووسین و پێنج خشتەکییە نوێیە حەز ئەکەم بە نامەیەك ئاگادارم بکەیت ..

سەرلە نوێ ئیتر سوپاس

برات / محەمەد عەزیز مەلا ڕەحیم

1985 / 11 / 10

هەواڵنامەی کتێب

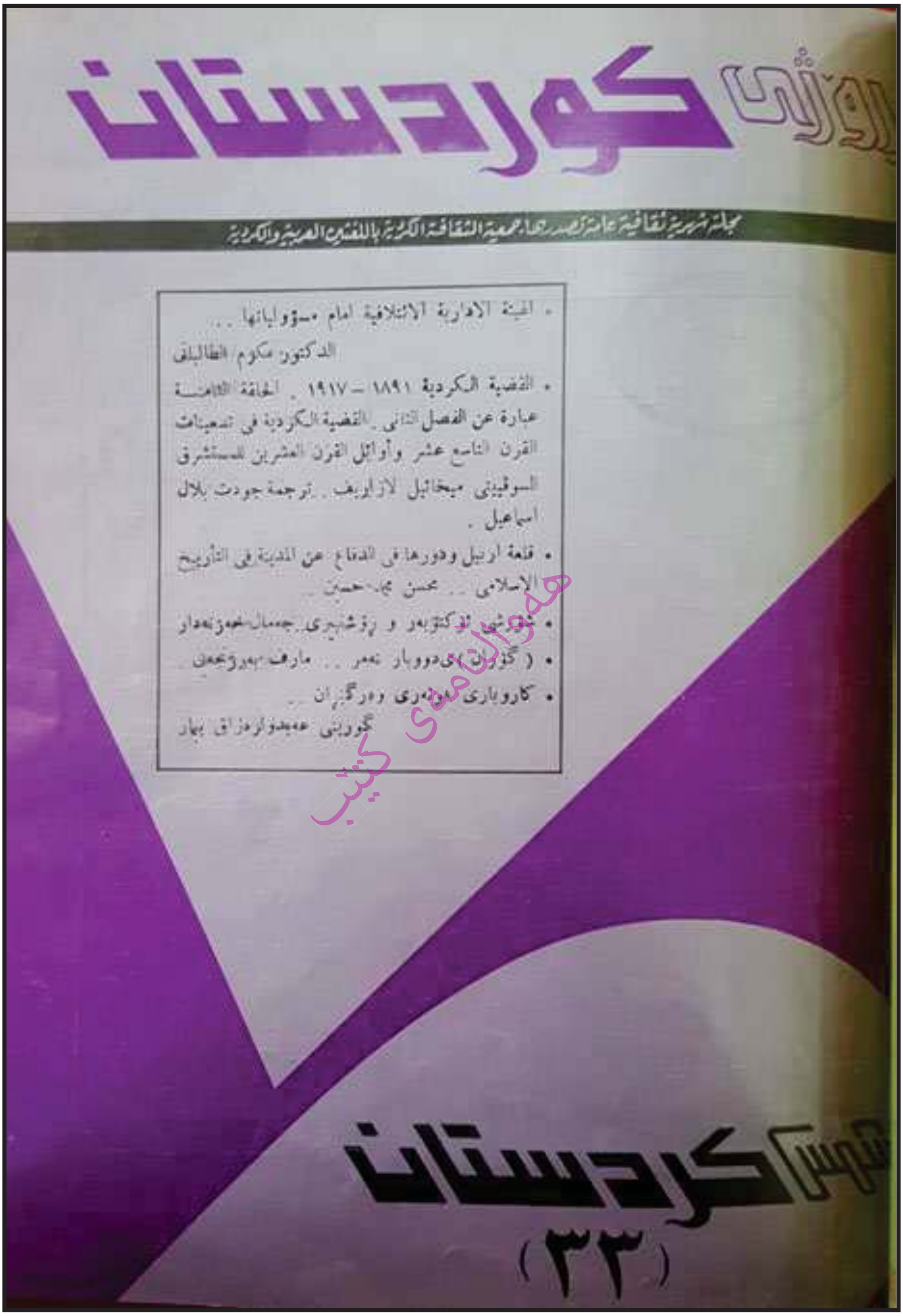

ڕۆژی کوردستان
مجلة شهرية ثقافية عامة تصدرها جمعية الثقافة الكردية باللغتين العربية والكردية
• الهيئة الادارية الائتلافية امام مسؤولياتها ..
الدكتور مكرم الطالباني
• القضية الكردية ١٨٩١ – ١٩١٧ . الحلقة الثالثة عبارة عن الفصل الثاني . القضية الكردية في ثمانينات القرن التاسع عشر وأوائل القرن العشرين للمستشرق السوفييتي ميخائيل لازاريف . ترجمة جودت بلال اسماعيل .
• قلعة اربيل ودورها في الدفاع عن المدينة في التاريخ الإسلامي .. محسن محمد حسين .
• شۆڕشی لێکۆڵینەوەر و ڕۆشنبیری . جەمال خەزنەدار
• (گۆڕان)ی دووبار نەمر .. مارف بەرزنجی
• کاروباری ... وەرگێڕان ..
گۆڕینی عەبدولڕەزاق بیمار
شمس كردستان
(٣٣)

پێنج خشتەکی لەسەر هەڵبەستی
„ڕاسپێری" ئەحۆڵ

محەمەد عەزیز مەلا ڕەحیم

دەبا لافاوی ئەشکت بێ بە گریە و شیوەن و ناڵە .
ئەمگاشا بەزێنی ڕێکم کە زەبوونە چەندە بێحاڵە .
لە بازاڕی ئەجەل ئیمڕۆکە هەرچەند بەرهەمم کاڵە .
« ئەوا جێت دێڵم ئـەی دایە بەبەری بیستو پـــەنج ساڵە » .
« لە پێنجو پشە دەرهاتم وەکو لالێکو گوڵی ژاڵە » .
ئەجەل تیری لە جەرگمدا مەرگ بەژانیمی بێ هەڵتووت .
وەرە گریانو شیوەن کە لەسەر جەستەی ئەوام هەڵبووت .
سەرنجێ بە کە جەستەی من لە کفنا ئەبخەنە تابووت .
« لەسەر تابووتەکەم توخوا بڕێژە ئەشکی وەک زەڕووت ؟ .
« بکاتە لای خوا ئاهو حەناسە و گریەت و یاڵ » .
تکایە وا سکاڵای دڵ هەمیشە هەر لە گوێ بگری .
گوڵی ئینووت لە گۆڕایە فرمێسکی دیدە قەد نەبڕی .
وەکو وێنە لە چوارچێوەی جگەرتابم هەتا ئەمری .
« بە دەنگی بەرزو ناڵەی دڵ تۆیش بەم جۆرەوم بگری » .
« گوێم ڕۆ ڕۆڵەکەم ڕۆیە شەهیدەو گفنەکەی ئاڵە » .
کە ئەم ناڵانە لە ئاوزامم بەبانی ئاکو ئێوارێ !
هەموو جەستەم داوەشا بڕێ بۆم هیچ نەبوو دەوا چارێ .
بەجێم هێشت یادگارێ من لە دنیا نافە دانارێ .
« ئەگەر من خۆشەویست بووم بە یادی من هەموو جارێ » .
« بچۆ لای دوابەرم ماچکە لەجێی من ئەم دەمو خاڵە » .
ئەوەندە گریە و ناڵەمهات ووتم بەشکو بێتە فریام ..
ئەمانە خوار لە دیدەمدا ئەشکی حەسرەت بە بێ ئەنجام .
بووە ئومێدم عەشقی ئەو لە پێناوی ئەوا فەوتام .

هەواڵنامەی کتێب

« ئەگەرچی جـــــەورو قەهری ئەو بووە قاتل بـــــە کوشتیدام » .
« بەلام زینهار دەخیلت‌بـم دلی مەشکێنە منداله » .
زەمانە زۆر بێوەفایە دەخیلە پێی‌نەکەنە بڕوا .
زیانە هەر چەشنە ژینێ‌بـــێ کۆتایی دێتو هەر نەڕوا .
جەوانیم نەونەمامێ بوو لـــە ناو دەشتی مەرگا ڕووا .
« ئـــــەوا من خـــۆم بەحێم‌هێشتی بەلام ئەی دایـــە گیان توخوا » .
« فیراقی من لە دل دەرکە خەفەت زۆر ناخۆش و تاله » .
ڕەفیقان گەرچی من لـــــە ڕێناوی عەشقی ئەوا ڕۆیم ..
وەها دەردم پەرێشان بـوو کە بێچارەو دەوا ڕۆیم .
وەفانان بێ وەرن یـــــاران ئەلێم بێدل ئەوا ڕۆیم .
« مەڵێن دێوانە بوو خـۆی کوشت لە ڕێ عەشقا کـــــەوا ڕۆیم » .
« لەسەر مەیتم بکـــەن‌شینم شەهیدم کفنەکەم ناله ».

کۆمەڵەی ڕۆشنبیری کوردی
جمعية الثقافة الكردية

هەواڵنامەی کتێب

ئەو شـاعیرانـەی

(ئەخـۆل)

یان بە شیعر بەسەرکردووەتەوە

هەواڵنامەی کتێب

- رازی (صابر سەعید) 1967
- ئەحمەد حسێن 1984
- فەرەیدوون سابیر ساڵح 1989
- خورشیدە بابان 1984

نامە ...

ڕازی (صابر سەعید) 1967

ببمە قوربانی سەروەکەت شەماڵ — دڵم پڕ غەمە
تکام وایە لێت بە زوبانی لاڵ — دایم ناڵەمە
ببە حەکیمی زامانی سەختم — بە فریام وەرە
نامەی پڕ سۆزی دڵەی بەد بەختم — بۆ ئەخۆڵ بەرە
تۆ ئەهوەن ئەکەی سینەی سوتاوان — فێنکی بۆ دڵ
تۆ بۆ سەبوری جەرگ بڕاوان — دێنی بۆنی گوڵ
وەك ئەم هەستەی من پاك و بێ گەردبە — وا بە خاوێنی
وێنەی دڵەی من دیوانەی هەردبە — پەیاکە شوێنێ
کە بینێتەوە یانەی وەك بەهەشت — تکام وایە لێت
تۆ لەباتی من تێر تێر بکە گەشت — چۆن ڕەوایە پێت
لەپاش ئەو ئەچی بۆ خزمەتی ئەو — کە قیبلەی دڵمە
ئەوەی شێواوم بۆی بە ڕۆژ و شەو — بۆ تەنیا گوڵمە
تەوافکە جووتە دەستی پیرۆزی — بە عیزو و تەمکین
ئەهوەن کەرەوە دڵی پرسۆزی — بە کڵپەی بە تین
لەپاشان بڵێ بە دڵنەوازی — پەیکی ڕێگامان
گەلێك موشتاقی دوریتە (ڕازی) — دیدەنی یاران

هەواڵنامەی کتێب

چریکەیەکی تیژ ... ئەحمەد حسێن

تیشکی کەسێتی وشیعری بەپێزت
لەتای تەرازووی ڕێزدا یەکسانن
دڵسۆزی و هیوان سەرچاوەی هێزیت
وا وشەکانت لای مانگ هاوشانن

***

کە تۆ هەڵگری پەژارەی گوڵ بی
خونچەش باوەشت بۆ دەکاتەوە
کە تۆ بڵێسەی هەستی بەکوڵ بی
دڵ لە پشتگوێ یت دوور دەخاتەوە

***

هەواڵنامەی کتێب

پیری کە خڵتەی تەمەنی ژینە
لاپەڕەی لاوی بیر دەباتەوە
بەڵام لە ئاستی تۆدا کەم تینە
پلەی زاڵبونت خەم دەشواتەوە

***

تۆیەك لاپەڕەی پڕ لە شانازی
ئەدەبی کوردی هەڵت سەنگێنێ
پێت بسەلمێنی نەواو ئاوازی
دەنگی هونەریت تیژ دەچریکێنێ

***

هەواڵنامەی کتێب

فەرەیدوون سابیر ساڵح

بەسەر چوو وادەی گەرمی بازاڕت
جیهان سەراپا نامۆیە لەلات
زەرد هەڵگڕاوە شێوەی ڕوخسارت
لە گۆشەیەکدا کەوتووی کش ومات

* * *

بیناییت کزە و شلە هەنگاوت
وەك بی دەلەرزێ دەستی سەر گۆچان
بەحاڵ دێتە دەر دەنگی گیراوت
ژینت لابووە بە حەسرەت و ژان

* * *

چۆن دڵت تەنگ و پەست نەبێ ئاخر
زامی هەمیشە نەکولێتەوە
کە یاری زەوقت بۆ جارێکی تر
ئەستەمە هەرگیز بگەڕێتەوە

* * *

چی سەرنج ئەدەی یارانی هاودەم
یەك لە دوای یەکتر لە دیدە وون بوون
بویتە خانە خوێ بۆ میوانی خەم
ئاهو سکالأت ئەگاتە گەردوون

* * *

1984

هەواڵنامەی کتێب

دێنێتە یادت سەردەمی پێشوو
لە لێوی هەرکەس خەندە دەباری
بۆ هەرلا دەچووی شادی و سەیران بوو
تێکەڵ بە بەستە و ڕازی دڵداری

* * *

ئامادە دەبووی دەمە و ئێوارە
لەگەڵ دەستەیەك ئاوەڵی گیانی
ڕووتان ئەکردە ئەو قەراغ شارە
ڕاتان دەبوارد بە کامەرانی

* * *

بەنۆشکردنی شەرابی گوڵ ڕەنگ
یا بە هۆنراوە و نوکتە و قسەی خۆش
کۆڕ درەنگ دەبوو هەتاکو درەنگ
کوورەی دەروونی دەهێنایە جۆش

* * *

نەك وەکو ئێستا پیر و کەفتەکار
دڵسۆزێ نییە ڕاگرێ نازت
وەی شوومەی شومی چەرخی ڕۆژگار
ژاکاندوویەتی خونچەی نیازت

* * *

1989

هەواڵنامەی کتێب

هەواڵنامەی کتێب

خورشـیـده بـابـان

1997 - 1942

نامەیەك لە خورشیدە بابانەوە بۆ ئەخۆل

نامەیەکی کراوە پێشکەشە بە مامۆستا "ئەخۆل"

برای گەورە و زۆر بەڕێز و پیرۆزمان مامۆستامان شاعیری مەزن، مامۆستا ئەخۆل خۆشترین بۆن جوانترین سلاو و ڕێزم بۆتانە زۆر بە پەرۆشەوە هەواڵتان ئەپرسم، ئای چەن ئاواتە خوازی باشیتانم.

مامۆستای ئازیز و بە نرخ پاش نیوەڕۆیەکی ئەم مانگە بوو، مانگی (ئەیلول) نەختێك لە ژوور نامەخانەی سلێمانییەوە بە شۆستەکەدا بەرەو ژوور ئەبوومەوە ماندوو بووم زۆر ماندووی ڕێگەی دوور بووم شوێن وشەی ڕوون و پیرۆزی کوردی کەوتبوم ئەو وشانەی لە ناخی مێشك و دڵەوە هەڵئەقوڵێن هەندێکیان وەك پەپولە هەندێکیان وەك مەل هەندێکیان وەك سەنگەر شورەی پۆلاین ئەڕژێننە خاکی پیرۆزی نیشتمانی ئازیزەوە ئەیرازێنێتەوە و بایەخی پێ ئەدەن و ئەیپارێزن، وشەی کوردی ڕوون و ناسك و سەخت و نەمر بۆ شیعر بۆ شمشاڵ بۆ نواندن بۆ گۆرانی بۆ خاك بۆ مرۆڤ بۆ دێراوەکان بۆ لوتکە سەرکەشەکان بۆ چەم بۆ سەر چەشمە و کانیاوە ڕوونەکان بۆ مێژووی ژیانی پڕلە دڵسۆزی و یەکێتی و سەربەستی و سەربەرزی، بێگومان مامۆستا بێگومان کاروانی مرۆڤایەتی هەر ئەگات و داد جێی ڕاستەقینەی خۆی ئەگرێت.

بەڵی مامۆستا هەروا لەگەڵ ماندوێتی و بەدەم ئەندێشەوە بەو شوێنەدا ئەڕۆیشتم و بەرەوژوور ئەبوومەوە لەناکاو چاوم هەڵبڕی، بەڕێزتان، وەك کێوێکی سەخت وەك پەیکەرێکی (لەزێڕ داڕێژراو) لەبەر دەمما وەستای، هەندێك سەیری ئەملاو ئەولام کرد ئاوڕم لە بەرەو خوار دایەوە سەرنجێکی بەرەو ژوورم دا لە چاو ئەو کێوە سەختەدا، لەبەر دەم ئەو پەیکەرە پیرۆزەدا، ڕێبوارەکان و هاتوچۆکەرانم وەك مێرووله هاتە بەرچاو.

بەلأم ئاخۆ مامۆستا؟ ئەو ڕۆژە سەختانە و ئەو شەوە ستەمانەی لە ڕۆژگاری ژیانی مندا هاتونەتە دی! ئەی ئاخۆ ڕۆژگارەکەی (عەزیز نەسینیش) بە خۆیەوە دیوە؟

لەو بڕویاشدام مامۆستای بەنرخ و ئازیز هەرگیز، هەرگیز، بەڕێزیشت خوی چێشتی، تاقە ڕۆژێکیشیانت نەکردووە بۆیە ئەڵێم بەرزی و نەبەزی و بە نرخی یەکەت لە جێی خۆیدا بوو، بەلأم ئێجگار ئا بەو شێوەیە ماتیت بۆ؟ بۆ؟ بۆ؟ .. دواجار مامۆستای بەنرخ لە کۆتایی نامەکەم دا ئەڵێم :

ویستم نامەکەم وەها ڕازابێ
پەیکەری خۆتی، تیا ڕاوەستابێ
بەلأم ئەی کێو من لە چاو تۆ
نەڕەنگم نە دەنگم نە بۆ
نە چڵێك ڕێحانە کێویلەم
نە ئەنوێنم وەك گوڵە هێرۆ
ئاخ ئاواتم ئەهاتە دی
ئەگەیشتمە لوتکەی بەرزی
ئەگەڕام بۆ گوڵی ڕەنگاو ڕەنگ
شیلەم هەڵئەمژی وەکو هەنگ
جا زۆر بە کوڵ بە تاسە و سۆز
ئەم لاواند بەهرەی تۆی پیرۆز
وەك زەرەنگەر ڕێك زۆر بیر وورد
لە زێڕ چوارچیوەم بۆت ئەکرد
چۆن خۆت ئەتەوێ هەروەها
بۆ مل و بۆ گەردن دەست بدا

خوشکی دڵسۆزت لە هەڵەبجە

خورشیدە بابان

1984 /9/25

ئەو هۆنراوانەی" ئەخۆل" کە کراون بە گۆرانی

ئەخۆل و بەهرەی دەنگ خۆشی

ئەخۆل زۆر دڵی بە گۆرانی و مۆسیقای ڕەسەن دەکرایەوە. هەر لە سەرەتای هەشتاکاندا بوو جارێکیان لێم پرسی : مامۆستا ئەخۆل کە گوێت لە شیعری پەیمان و شیوەن دەبێ بە دەنگی مامۆستا عەلی مەردان هەست بە چی دەکەیت و خەیاڵ بەرەو کوێت دەباتەوە؟ بە شێنەیی جگەرەیەکی داگیرسان و نەفەسێکی قوڵی لێ دا و وتی: "برام ئاشکرایە عەلی مەردان بلیمەتێکی هەڵکەوتوی ئەم گەلەیە بە سۆز و نەوایەکی حەزینانە پەیمان وشیوەن دەڵێت، سوپاسی دەکەم و لەگەڵیشی دانیشتووم. بەڵام لە سەردەمی لاویدا کە خۆم لە کۆڕی تایبەتی دا ئەموت بێ خۆهەڵکێشان لە عەلی مەردان خۆشترم ووتووە. ئەو زەمانە مامۆستایان (م. نوری دەنگ خۆش و بێکەس و سەلام و میرزا مارف) کە بە ڕەحمەت چون لەوانەیش کە ماون "مەبەست لە سەرەتای هەشتاکانە" (مەدهۆش و عەلی عارف ئاغا و .. فلاَن و فلاَن ..) خۆزگە لێتان دەپرسین کە چۆن چریکەیەکم بەلاوە بووە".

"ئەمە جگە لەوەیش کە شەوان لەگەڵ کوڕ و کاڵاندا باوبوو بە کۆڵاناندا پیاسەمان دەکرد ئەم شیعرە و بڕێك لە شیعرەکانی خۆم و شاعیران بە ئاوازێکی سەرنج ڕاکێشەوە دەوت، خوا بەو سەرەوەیە لەو ساتانەدا زۆربەی کچان و ئافرەتان دەهاتنە سەر گوێسەبانە و بەردەرگا بەپیر دەنگەکەمەوە. بەڵام بەداخەوە عەقڵی ئەوجام وەك ئێستا نەبوو نەم خستنە سەر قەوان و تۆمارم نەکرد ئێستاکە پیر بووم و نەخۆشی و چاوکزی بەرۆکیان پێگرتووم ئەو یادانەش هەر لە دەمارەکانمدا هاتوچۆ دەکەن".

بڕێك لە شیعرەکانی لە لایەن هونەرمەندان و دەنگ خۆشانی گەلەکەمانەوە کراون بە گۆرانی لەوانە مامۆستایان (عەلی مەردان و ڕەفیق چالاك*، شەهید قادر کابان و ئەحمەد مەحمود* و نەجمەدینی غولاَمی و جەمال حەسەن و فازیل خالید* .... تاد)

ئەحمەد حسێن

* شایەنی باسە شیعر و گۆرانی ئەم هونەرمەندانەم بۆ ساغ نەبوەوە.

هەروەها مامۆستا "ئەحمەد حسێن" لە نووسینێکیدا بە ناوی (ئاوێتەبوونی بەهرەکان لە نێوان دەنگخۆشیی و شیعر و نووسیندا) لە ژمارە 191 ی گۆڤاری سلێمانی ساڵی 2018، باس لە ئاوێتە بوونی بەهرەکان دەکات، وەکو بەهرەی دەنگخۆشیی چەند شاعیرێك : " وەفایی ، شێخ نووری شێخ ساڵح ، ئەخۆڵ ، دیلان ، خالید دلێر" یان بەرهەمی نووسین و زمانەوانی و شیعر هۆنینەوەی چەند هونەرمەندێکی گۆرانیبێژی وەك : "عەلی مەردان ، ڕەفیق چالاك ، باکوری ، شەماڵ سائیب ، عوسمان شارباژێری ، حەمە جەزا ، ناسری ڕەزازی ، میدیا حسێن" ، لەنێوانیاندا بەم شێوەیە باس لە دەنگخۆشیی "ئەخۆڵ"ی شاعیر دەکات:

ئەحمەد دەروێش (ئەخۆڵ 1911 - 1988 سلێمانی)، ناوبراو خاوەن دیوانێکی خنجیلانەیە چەندان غەزەلی لە لایەن دەنگخۆشانەوە کراون بە گۆرانی، لە هەمان کاتدا جگە لە هونەری خۆشنووسیی و تابلۆ دەنگێکی هەرە نامۆی بەلاوەبووە، نەوەکانی و هاوڕێیانی خۆشی دیتەی ئەو هونەرەیین.

جارێکیان لە خزمەتیا لێم پرسی: مامۆستا عەلی مەردانی نەمر ڕۆحی هێناوەتە بەر غەزەلی (پەیمان و شیوەن) ەکەت، مرۆڤ بە تەواوی مەست و حەیران دەکات. کەچی لە وەڵامدا ووتی:

ڕۆڵە خۆم بە دەنگخۆش ناسراوم، لە کۆتایی چلەکاندا پەیمان و شیوەنەکەم زۆر لە مامۆستای هاوڕێم عەلی مەردان خۆشتر وتووە، جگە لە چەندان شیعری خۆم و شاعیرانی دی لە سەیران و دانیشتنەکاندا بە سۆزبەخش و وەستایی ئەحەی ناسر ئاسا تێچریکاندووە، شاهیدی زیندووم ماون وەك مامۆستا برایم ئەحمەد، ئەحمەد هەردی، عەلی عارف ئاغا، حەمە عەلی مەدهۆش و کامەرانی برام و ....تاد. هەروەها لە سەرەتای کانوونی دووەمی 1993 لە کاتی حکومڕانی مەلیك مەحموددا کە سەرکردەی شەهید سمکۆی شکاك بە خۆی و هیزێکییەوە هاتنە سلێمانی و پێشوازییان لێکرا، من مێردمنداڵ بووم لەو خۆش دەربڕینەدا لە ڕیزی شاگرداندا هێنرامە دەرەوە، سرودێکی کوردیم بە دەنگی زوڵاڵی خۆم وت، دەنگەکە ئەوەندە کاریگەربوو فرمێسکی خۆشی خستە چاوانی سمکۆی شکاکەوە، ئافەرینم لێکرا، هەر لەو کاتەدا چاکم لە بیرە عەلی عارف ئاغای شاعیریش کە هاوتەمەنم بوو بە خوێندنەوەی پارچە شیعرێکی نیشتمانی بەشداری کرد، سرودەکەی من و شیعرەکەی عەلی عارف ئاغا هی شاعیرانی تر بوون، لە کۆتاییدا وتی: من زۆر حەزم لە گۆرانی و مەقامی خۆماڵی و ڕەسەن هەیە تیایاندا دەتوێمەوە.

هۆنـراوه و ئـاواز

ی شۆک اره ان ی ئه خۆڵ ڕه نگ دن ه وه ی ه مه ب و ر و چ ی ون ه ه ه رئ ه و ه ه

ی شۆک اره ان زۆر ه س ا اری د ڕش ووه ڵه گ ڵ ن ه و و م ق ا ی ورد د خ ۆ ی

دۆز وه ه وه وگل ك ك له ونه رمه ند ره نگ زه نوكـر ی ورس ن اش ك اره ان ئ ه خۆل ی ان

ردووه ه ه ش س ه ره گـۆرن ه ان خۆ ان و چ ڕ وانه. **سه‌پـان**

ئـــه‌خۆڵ: یه‌كێكـــه لـــه‌و شـــاعیرانه‌ی "بـــه‌هره‌ی هونـــه‌ری و گـــوێی مۆســـیقی" كردوویـه‌تی بـه شـاعیر، هۆنراوه‌كـانی زۆر ناسـكن وئه‌مـه‌ش بووه‌تـه هانـده‌رێك كـه مۆزیسیان و گۆرانیبێژان چه‌ندین هۆنراوه‌ی بكه‌ن به گۆرانی، وه‌ك :

١.	**په‌یمان و شیوه‌ن**	**(عه‌لی مه‌ردان ، عه‌دنان كه‌ریم، به‌رهه‌م حه‌سه‌ن)**
٢.	**وڕێنـه**	**(برایمی خه‌یات ، كیژان) و (عه‌دنان كه‌ریم)**
٣.	**وه‌سیه‌ت / عومری شیرین**	**(قادر كابـان) و هونه‌رمه‌ندانی تر**
٤.	**نامه‌یه‌ك بۆ شێردڵ**	**(جه‌مال حه‌سه‌ن)**
٥.	**سكالاّ له‌گه‌ڵ بولبول**	**(نه‌جمه‌دینی غولاّمی)**
٦.	**ئه‌زانی من كێم**	**(دانا عه‌بدولجه‌بار)**
٧.	**ئه‌وا جێت دێڵم ئه‌ی دایه**	**(حه‌مه جه‌زا)**
٨.	**ته‌سبیحی عیشق**	**(كه‌مال محه‌مه‌د)**
٩.	**دوا چاوپێكه‌وتن**	**(كه‌مال محه‌مه‌د)**

هه‌واڵنامه‌ی كتێب

ئەو هونەرمەندانەی شیعری ئەخۆلیان کردووە بە گۆرانی:

١. عەلی مەردان
٢. قادر کابان
٣. نەجمەدینی غولامی
٤. برایمی خەیات
٥. کیژان ئیبراهیم
٦. جەمال حەسەن
٧. دانا عەبدولجەبار
٨. عەدنان کەریم "دوو گۆرانی"
٩. بەرهەم حەسەن
١٠. حەمە جەزا
١١. کەمال محەمەد

ئەو هونەرمەندانەی ئاوازیان بۆشیعری ئەخۆل داناوە

١. خالید سەرکار
٢. نەجمەدینی غولامی
٣. زەمەند نوری
٤. دانا عەبدولجەبار
٥. عەدنان کەریم

کۆڵنامەی کتێب

دەوترێت ئەم هونەرمەندانەش شیعری ئەخۆلیان کردووە بە گۆرانی:

١. کاڵێ (هۆنراوەی شەماڵ)
٢. شکور خەیات
٣. ئەحمەد مەحمود
٤. ڕەفیق چالاك
٥. فازیل خالید

بەڵام .. .. پاش پرسیارێکی زۆر بۆم ساغ نەبووەوە.

1. پەیمان و شیوەن

هۆنراوەی: ئەخۆڵ

ئاواز : مەقامی (بەیات .. هیجرانی)

ووتنی : عەلی مەردان (1904 – 1981)

عەدنان کەریم

بەرهەم حەسەن

1. پەیمان و شیوەن

شەرتە تا ڕۆژی حەشر خولیایی من بێ چاوی یار
وێڵی سەحرابم هەمیشە تەرك ئەكەم خوێش و دیار

شەرتە خوێنم یا بە گریان ئەڕژێمە سەفحەی عەدەم
یا بە شمشێری ڕەقیبانا ئەبێ بتكێتە خوار

شەرتە وەك مەجنونی بێ كەس دەشت و كێو بێ مەسكەنم
تا بە داخی لەیلەوە دەمنێنە قەبری تەنگ و تار

شەرتە وەك فەرهاد قوڵنگی یادی شیرین هەڵگرم
تا لە پای كێوی فیراقا جێ دەهێڵم یادگار

شەرتە وەك ئازیز مردە سەر لە ئەژنۆ بەر نەدەم
بۆ دڵەی وێڵ و غەریبم دائیما بگریم بە زار

شەرتە وەك بولبول بە شیوەن قەت لق و چڵ بەرنەدەم
تا دەمی خونچەی ئەمەل نەكرێتەوە صوبحی بەهار

شەرتە وەك دێوانە كەشكوڵ و عەسایەك هەڵگرم
بیخەمە لاوە بە جارێ عیززەتی نەفس و ویقار

شەرتە ڕەنگین كەم لە داخی تۆ بە ئەشكی دیدەكەم
عەرد و بەرد و شاخ و داخ و لالە زار و جۆیبار

شەرتە یا حەسرەت لەگەڵ خۆما ئەنێمە قەبرەوە
یا ئەبێ بمژم لە خونچەی نەوشكۆفەی لێوی یار

---

* ئەم هۆنراوەیە لەلایەن مەقامبێژی گەورەی كورد (عەلی مەردان)ەوە كراوە بە گۆرانی بە مەقامی (بەیات). بەڵام چەند دێڕێكی پەڕاندووە و دێڕێكی پاش و پێش خستووە، هەروەها لە لایەن گۆرانیبێژان (عەدنان كەریم) و (بەرهەم حەسەن) ووتراوەتەوە.

ئاواز : مەقامی (بەیات .. هیجرانی)

هەولێرنامەی کتێب

2. ورێنە

وتنی : برایمی خەیات   ئاواز : مەقامی نەهاوەند

کیژان ئیبراهیم   ئاواز : مەقامی نەهاوەند

عەدنان کەریم   ئاوازی :

برایمی خەیات (1931 - 2005)   کیژان ئیبراهیم

هەواڵنامەی کتێب

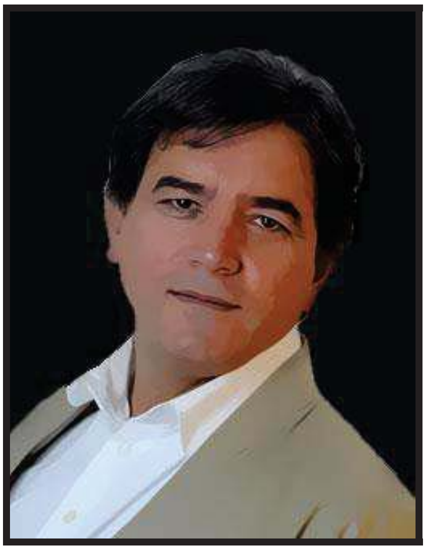

عەدنان کەریم

2. وڕێنە

دڵم هەر ئەو دڵەی جارانە ئیستاکەش ئەناڵێنێ
هەناسەی ساردی ناکامی لەسینەمدا ئەتاسێنێ

ئەگەر جوانیت سەرنجم ڕا بکێشێ مەگرە لێم چونکە
جەماڵت پەیکەری ڤینۆسی خوای جوانیش ئەجوڵێنی

پەچەت لادە ببینم ڕووت ئەمن خۆ سەیری تۆ ناکەم
لە ڕووی تۆ تێ دەگەم یەزدان چلۆن نەخشی ئەنەخشێنێ

کە تیشکی ڕۆژ ئەدا زاخاوی پرچی زەردی زێڕینت
لەلام قەوس و قەزەح هیچ ڕەونەق و شەوقێکی نامێنێ

بەوەش دڵشاد و خۆشحاڵم کە یادی نائومێدیی خۆم
بە خوڕ ئەشکی لە چاوانا قەتیس ماوم ئەبزوێنێ

تەمەن ڕوو بۆ خەزان ئەڕوا کەچی گەردون ئەوا تازە
لە وێرانەی دڵا تۆوی گوڵی دڵداری ئەڕوێنێ

بە چەشنێ خۆشەویستی تۆ لە سینە و کەللەما چەسپە
مەگەر جامی ئەجەل ئەو تین و تاوەی لێ هەڵێنجێنی

---

* چەند دێڕێکی ئەم هۆنراوەیە لەلایەن گۆرانیبێژان (برایمی خەیات و کیژانی کچی) یەوە کراوە بە گۆرانی بە مەقامی نەهاوەند. هەروەها لە لایەن گۆرانیبێژ (عەدنان کەریم)ەوە بە ئاوازێکی تر کراوە بە گۆرانی.

گۆرانی یەکە بە دەنگی:

برایمی خەیات و کیژان ئیبراهیم

بە مەقامی: نەهـاوەند

هەواڵنامەی کتێب

گۆرانی یەکە بە دەنگی: عەدنان کەریم ئاوازی :

نووسینی نۆتەی موزیک:

هەواڵنامەی کتێب

3. هۆنراوەی وەسیەت (عومری شیرین)

هۆنراوەی : ئەخۆل

مۆسیقا و ئاوازی : خالید سەرکار

ووتنی: قادر کابان

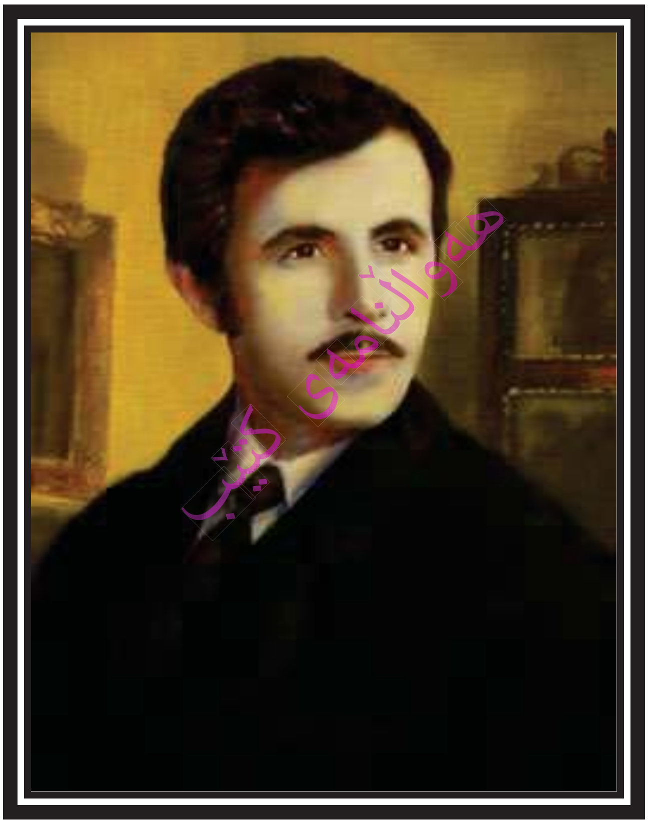

هونەرمەندی شەهید قادر کابان

1981 - 1937

((قـادر كابـان و گۆرانی عومری شیرین))

دیاره زۆر له گۆرانییەكان .. ڕووداو و مێژوویەكی هەیە ..ئەم گۆرانییەش لای من ئەم بەسەرهاتەی هەیە: ساڵی 1969 .. تازە تیپی مۆسیقای سلێمانیمان دامەزراندبوو.. زۆرم حەز بە ئاوازدانان و ئامادەكردنی مۆسیقا و گۆرانی و دابەشكردنی مۆسیقا بوو.. لەو ساڵانەدا چەند بەرهەمێكم بۆ تیپی مۆسیقای سلێمانی ئەنجام دا.. و لە تەلەڤزیۆنی كەركوك بە ڕەش و سپی تۆمارمان كرد.. دانانی ئاوازی ئەم گۆرانیەی " قـادر كـابـان" "عومری شیرین" هەر لەو ساڵەدا بوو .. بەڵام من بە شیعرێكی تر لە شیعرەكانی "گـۆران" ی شاعیر ئاوازم بۆ دانابوو.. زۆرم حەزدەكرد ئەم ئاوازە بدەم بە قادر كابـان.. چونكە زۆر دەنگیم لا پەسەند و بەسۆز بوو..بەڵام ترسم هەبوو..دوودڵ بووم ئایا سەركەوتووئەبم؟ ئایا قادر كابـان لای پەسەند ئەبێت ؟.. لەبەرئەوەی منیش سەرەتام بوو لە ئاوازدانان.. چووم بۆ دوكانەكەی كە كاری سەرتاشیی دەكرد.. نزیك مزگەوتی گەورە..خەریكی سەرتاشینی كەسێك بوو..دانیشتم تا تەواوبوو..پاشان پێم ووت كاك قادر ئاوازێكم بۆت داناوە جانازانم بەدڵت ئەبێت یان نا؟.. هاتە لامەوە دانیشت بە ڕوویەكی خۆش ووتی ئادەی با گوێم لێبێت.. منیش بە دەنگی خۆم ئاوازەكەم بە شیعرەكەی گۆرانەوە بۆ ووت.. كە تەواو بووم باش تەماشای ڕوویم كرد تا بزانم كاردانەوەی ئاوازەكە چۆن بوو لەلای.. زۆر دڵخۆش بووم ووتی ئاوازەكەتم زۆر لا جوان و پەسەندە.. بەڵام! ! دەستی كرد بە گیرفانیا پارچەیەك كاغەزی دەرهێنا كە هۆنراوەیەكی شاعیر (ئەخۆڵ) بوو و كەوتە خوێندنەوەی هەموو شیعرەكە..دوور و درێژ بوو..پڕغەم بوو..هەستێكی غەریبی تێدابوو..وام ئەزانی وەسیەت نامەی كەسێكە كە لە دواساتەكانی ژیانیدایە..و هیچ ئومێدی بەم دنیایە نەماوە..ڕووی تێكردم ووتی كاك خالید(بڕوابكە خۆم و ژیانی خۆم لەم هۆنراوەیەدا ئەبینمەوە).. زۆر حەزدەكەم بەم هۆنراوەیە ئەو ئاوازە بڵێم .. گەرپێت باشە .. منیش لەبەر ڕێزی هەستی قبوڵم كرد .. و بە چەندین پرۆڤەكردن گونجانمان لەگەڵ ئەو هۆنراوەیە كە سەرەتای بەوە دەست پێدەكات **(بەجارێ ماڵی وێرانم بەسەرچوو وادەیی ژینم بەناكامی لە دونیادا بەباچوو عومری شیرینم)** ئیتر زیاتر ئیشم تێدا كرد و پێشەكی مۆسیقـا و دابەشكردنم لە ساڵی 1972 بۆ كرد..وە لە میهرەجانی هونەری كوردی یەكەم لە شاری بەغدا لەسەر شانۆی بەناوبانگی (خولد) ساڵی 1974 ڕاستەوخۆ پێشكەش بە جەماوەری هاتوو بۆ هۆڵەكە كرا..هۆڵەكە زۆر قەڵەباڵغ بوو..لە ڕیزی پێشەوە هونەرمەند (عەلی مەردان) ئامادەبوو..قادر كابان زۆر بە ئیحساس و ئەدایەكی جوان ئاوازەكەی چڕی و تێكەڵ بەو هۆنراوە بەسۆزە پڕ ئیحساسە گوێگرانی سەرسام كردبوو .. تا تەواوی كرد بە چەپڵەڕێزان ئەو هۆڵە خرۆشا.. عەلی مەردان هاتە سەر شانۆ و پشتی پەردە پیرۆزبایی و دەستخۆشیی لە قادر كابان كرد ووتی "چیت كرد قادر..زۆر بە سۆزێكی سەیر ئەدات كرد ئافەرین" .. بەداخەوە ئەم گۆرانییەی قادر كابان تەنها ئەو تۆمارەی سەر شانۆی هەیە دەرفەت نەڕەخسا لە ناو ستۆدیۆ تۆماری بكەین.

خالید سەركـار

2018 / 12 / 22

3. وەسیەت (عومری شیرین) *

بە جارێ ماڵی وێرانم بەسەر چوو وەعدەی ژینم
بە ناکامی لە دنیادا بەبا چوو عومری شیرینم

ڕەفیقان توخوا یەك یەك لە دەورم کۆمەڵێ بگرن
بە یادی کەن زەمانی زوو ژیانی ساڵی پێشینم

بە خاکی گۆڕەکەم سوێندتان ئەدەم ئەی هەم نشینانم
لەگەڵ تابوتەکەم صەف صەف بە مەحزونی بتانبینم

بە جارێ ماڵی وێرانم بەسەر چوو وەعدەی ژینم
بە ناکامی لە دنیادا بەبا چوو عومری شیرینم

هەواڵنامەی کێشتر

وەصییەت بێ لە سەیوانا بچن تەسلیم بە خاکم کەن
بە تاوی زوڵفی لەیلابێ بدورن کفنی ڕەنگینم

لە ناو قەبرا دەمم پڕ کەن لە خاکی ڕێگەکەی یارم
نەوەك ئاسمان بسوتێنێ هەناسەی جەرگی خوێنینم

بە جارێ ماڵی وێرانم بەسەر چوو وەعدەی ژینم
بە ناکامی لە دنیادا بەبا چوو عومری شیرینم

---

* ئەم هۆنراوەیە بەم شێوەیە لەلایەن هونەرمەندی شەهید (قادر کابان) ەوە کراوە بە گۆرانی.

نووسینی نۆتـەی موزیـك: مامۆستا عـادل حەمە كەریم

هەوالنامەی كتێب

4. هـاوڕێ / نامەیەك بۆ شێردڵ

ووتنی : جەمال حەسەن

ئاوازی : زەمەند نوری

تیپی مۆسیقای مەولەوی

هونەرمەندی گۆرانی بێـژ

جەمال حەسـەن

4. هاوڕێ

نامەیەك بۆ شێردڵ *

هـــاوڕێی شـــیرینی گیـــانی بـــە گیـــانیم
ســـەرمایەی ژیـــن و هـــۆی کامـــەرانیم

تاســـەی دوریـــتم هێنـــدە لا ســـەختە
گەیانیـــە پـــیری تەمـــەنی جـــوانیم

ســـەرابی دووری تـــۆم هێنـــدە دیـــوە
لێلایـــی پـــەردەی چـــاومی تـــەنیوە

بـــە بـــیر و هۆشـــا نـــەدەهات هـــەرگیز
بـــەهاری ژیـــنم بگاتـــە پـــایز

بـــێ تـــۆ لـــە باخـــا لـــە نـــاو گـــوڵزارا
لـــە نـــاو چـــیمەن و لـــە لالـــە زارا

پـــوش و پـــەڵاش هـــەر دڕك و داڵـــە
لـــە دڵـــی تـــەنگی منـــی هـــەژارا

* * * *

تێبینی :

* شێردڵ برای ئەخۆلە، ناوی «نوری ئەحمەد تەها» یە، کاتێك کە لە بەندیخانەبوو ئەمەی بۆ وتووە.

* ئەم هۆنراوەیە لەلایەن هونەرمەندی گۆرانیبێژ « جەمال حەسەن »ەوە کراوە بە گۆرانی.
بەڵام ووشەی "برای" گۆڕیوە بە "هاوڕێی" و چەند دێڕێکی لێ هەڵبژاردووە.

ئیـپی مۆسـیقای مەولـەوی

ئاوازو مۆسیقا زەمەند نوری

وتنی جەمال حەسەن

تۆمارکردنی دەنگ کەمال حاجی سەعید

هاوڕێ

هەواڵنامەی کتێب

5. سکاڵا لەگەڵ بولبول دا بە دڵێکی پڕ لە سەوداوە *

ووتنی : نەجمەدینی غوڵامی

ئاوازی : نەجمەدینی غوڵامی

هونەرمەندی گۆرانی بێـژ

نەجمی غوڵامی

تێبینی:

* ئەم هۆنراوەیە یەکەم هۆنراوەی ئەخۆلە لە ژێر ناوی (بێ نەوا) لە ساڵی 1933 لە ڕۆژنامەی ژین ژمارە 375 لە ڕۆژی 16 ی مارت دا بڵاوکراوەتەوە.
* چەند دێڕێکی ئەم هۆنراوەیە لەلایەن گۆرانیبێژ « نەجمی غوڵامی » یەوە کراوە بە گۆرانی.

5. سکاڵا لەگەڵ بولبول دا بە دڵێکی پڕ لە سەوداوە

بەهارە بولبول ، بولبول بەهارە
سەرەتای ناڵەی سەودایی زارە
وەرە بناڵین بە جووت لە شەودا
ئێمە شەو بێدار بێ خەم لە خەودا
وا بەری بەیان سفیدەی نواند
تەم و تاریکی لە گوڵشەن ڕواند
دەشت و کێو هەمووی بە گوڵ خەمڵیوە
بەرگی بوکێنی تازەی پۆشیوە
هەوری بەهاری لە گەرد و خول دا
چیمەن گەردانەی شەونم لە مل دا
لاگیرەی زێڕە قەتارەی گوڵزار
هەیاسەی پشتە زنجیرەی ڕوبار
بەڕەزا پرچی پەخشان کردووە
شنەی بای شەماڵ شانەی کردووە
نێرگس بە پەنجەی یادی لێلاخان
ڕووپۆشی لادا سەر مەست و خەندان
پەرەندەش لەسەر لقی درەختان
هەر یەك ئاوازێ ئەڵێن بۆ بەیان
پۆڕ بە گەناسە و قومری بە ئاواز
بوون بە دو یاری هاودەم و هاوڕاز

نووسینی نۆتەی موزیك: مامۆستا عادل حەمە کەریم

بەهارە بولبول

شاوازی نەجمەدینی غولامی

مۆسیقای سەرباز جەمال

هەواڵنامەی کتێب

6. ئەزانی من کێم

ووتنی : دانا عەبدولجەبار

ئاوازی : دانا عەبدولجەبار

مۆزیك : هێمن حسێن

هەواڵنامەی کتێب

هونەرمەندی گۆرانی بێژ

دانا عەبدولجەبار

6. ئەزانی من کێم

کە چاوم کردەوە ڕوانیم بە دەوری خۆم و دنیادا
چلۆن خۆم دی لە لافاو و شەپۆل و گوژمی دەریادا؟
چە لافاوێك سەراسەر پڕ لەناسۆر و لە ناكامی
لە ئەشكەنجە و كلۆڵی و نەگبەتی پڕ بوو لە سەرسامی
نە باوكێك بوو دەستم بگرێ بە ڕێگەی ڕاستیا بمبا
لە ژێر سایەی جگەر سۆزی و حەنانیدا بەخێوم كا
نەكۆشی گەرمی دایكێك وەكو دایكی هەڤاڵانم
کە تیایا بسرەوم ساتێك پشوویەك بێتە بەرگیانم
كەساس و بێنەوا هەردەم لە ماڵی خۆم و خوێشانم
بەڵێ ئەژیام وەكو ئینسان بەڵام پڕ دڵ بوو گریانم
لە ڕوخسار و لە سیماما نیشانەی نەگبەتی و ماتەم*
وەكو ڕۆژ ئاشكرا دیاربوو ئەگەرچی لێوبوو پڕ خەندەم*
بەڵێ ئەو نوتفەیەی گیانی منی هێناوەتە بەرهەم
سەراسەر چین و بن چینە هەمووی دەردەو پەژارە و خەم
وەها بەم جۆرە بوو ژینم لە ئاسۆیەكی ماتەمدا
نەهاتی یەك بە دووی یەكدا لە دنیایەكی پڕ خەمدا
ئەوائێستاش كە ئەمبینی كەوا زیندووم و هەرماوم
بەڵام مردم لە تاقی لاوییاو هێشتا نەنێژراوم

ئەم هۆنراوەیە لەلایەن گۆرانیبێژ «دانا عەبدولجەبار» ەوە کراوە بە گۆرانی.

* بەڵام ئەم دوو دێڕەی لابراوە.

ئەزانی من کێم؟

ئاواز و ووتنی: دانا عەبدولجەبار   موزیك: هێمن حسێن

هەواڵنامەی کتێب

هەوالنامەی کتێب

هەواڵنامەی کتێب

7. پێ سپیری

ووتنی : حەمە جەزا

ئاواز : مەقام

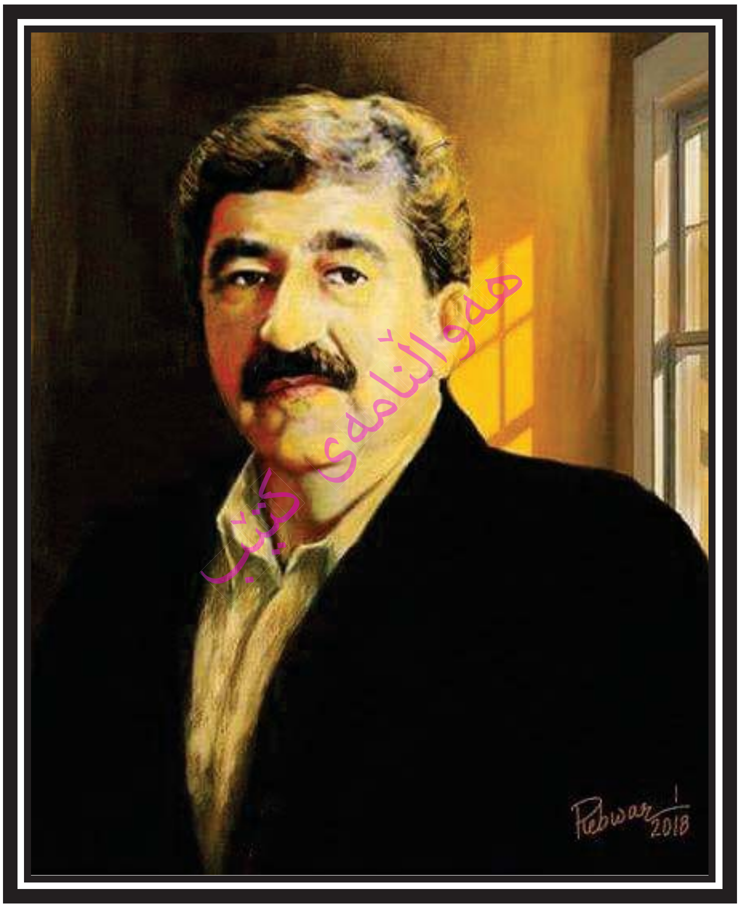

حەمە جەزا

2010 - 1949

7. پیّ سپێری

ئەوا جێت دێڵم ئەی دایە بە عومری بیست و یەك ساڵە
لە بێخ و ریشە دەرهاتم وەکو لالە و گوڵی ژاڵە

لەسەر تابوتەکەم توخوا بڕێژە ئەشکی وەك زمڕووت
بگاتە لای خوا ئاهو هەناسە و گریەت و ناڵە

بە دەنگی بەرز و ناڵەی دڵ توێن : بەم جۆرە بۆم بگری :
کوڕم ڕۆ ، ڕۆڵەکەم ڕۆیە ، شەهیدە و کفنەکەی ئاڵە

ئەوا من خۆم بە جێم هێشتی بەڵام ئەی دایە گیان توخوا
فیراقی من لە دڵ دەرکە ، خەفەت زۆر ناخۆش و تاڵە

ئەگەر من خۆشەویستت بووم ، بە یادی من هەموو جاریّ
بچۆ لای دولبەرم ماچ کە لە جێی من ئەو دەم و خاڵە

ئەگەرچی جەور و قەهری ئەو بووە قاتل بە کوشتی دام
بەڵام زینهار دەخیلت بم دڵی مەشکێنە منداڵە

مەڵێن دێوانە بوو خۆی کوشت لە ڕێی عەشقا کەوا ڕۆییم
لەسەر مەیتم بکەن شینم شەهیدم کفنەکەم ئاڵە

*چەند دێڕێکی ئەم هۆنراوەیە لەلایەن گۆرانیبێژ (حەمە جەزا)ەوە کراوە بە گۆرانی بە شێوەی مەقام

8. تەسبیحی عەشق

فیدای یارێك بم قەدر زانم بێت
هاو خەم و هاودەم هاو گریانم بێت
یار ئەو یارەیە بزانێت دەردم
لە ئێش و نێش و ، لە ئاهی سەردم
نەك من بە وێنەی مەجنون لە دووی لەیل
ئەو بە یەكێ تر بدا خولق و مەیل
یا من بە وێنەی فەرهادی هەژار
ئەو لەلایە تر بگرێ دۆست و یار
یا من وەك بولبول پەرۆش بۆ ڕووی گوڵ
ئەو هەر خونچەبێ نەپشكوێ بۆ دڵ
من دڵتەنگ و مات سەر سام و حەیران
ئەو : بێباك و خەم دڵشاد و خەندان
دێوانە ئاسا من تەی كەم كێوان
ئەویش بە وێنەی سەوڵی خەرامان
من سەر هەتا پا بەرگی ڕەش و شین
ئەو سورمە پۆش و دەست و پێ ڕەنگین
من وەكو یوسف گیرۆدەی زیندان
ئەو وەك ئاهوی سووك تەی كا نزاران
من بێ خەو و خۆر لاواز و ڕەنگ زەرد
ئەو بێ خەم وگەرد وەك مینای بێ گەرد
تا دوایی.....................................

هەواڵنامەی کیبر

---

* تەنها یەكەم بەیتی ئەم هۆنراوەیە "فیدای یارێك بم قەدر زانم بێت ...." بەكارهاتووە لە گۆرانییەكی كەمال محەمەدا.

9. دوا چاو پێکەوتن

بە دڵ ئەو لاوەی جارانم دیوتم
ئێستاش دڵخوازی ڕەنگی پەڕیوتم

ئەو عەشقەی وەك باز نیشتۆتە سەر تۆ
ئێستاش باڵشكاو كەوت لە پەل و پۆ

ئەو چاوەی پڕ بوو لە نیگای جوانی
ئەوچاوەی پڕبوو لە كامەرانی

ئەبینم كەوا ڕۆژگاریی ڕەش
كزی كردووە جیلوەیی جوان و گەش

ئەشبینم كەوا ئەو سەركوڵمانەت
ئەو بەژن و باڵای وەك خەرامانەت

ئەو زەردەی تێزاو ، ئەمیان چەماوە
بەڵام لەلای من هیچ نەگۆڕاوە

* * * *

* یەكەم بەیت و دووەم بەیت و شەشەم بەیتی ئەم هۆنراوەیە بەكارهاتووە لە گۆرانییەكی كەمال محەمەددا.

ئەخۆڵ و ئـاواز
(پـەیمان و شیوەن)
عەلی مەردان
بەرهەم حەسەن
عەدنان کەریم
(وڕێنـــە)
برایمی خەیات
کیژان ئیبراهیم
عەدنان کەریم
(وەسیەت)
قادر کابـان
(هاوڕێ)
جەمال حەسەن
(سکاڵا لەگەڵ بولبول)
نەجمەدینی غولامی
(ئەزانی من کێم)
دانا عەبدولجەبار

وێنە و یادگارییەکانی ئەخۆڵ

نمونەی دەستخەتی ئەخۆڵ

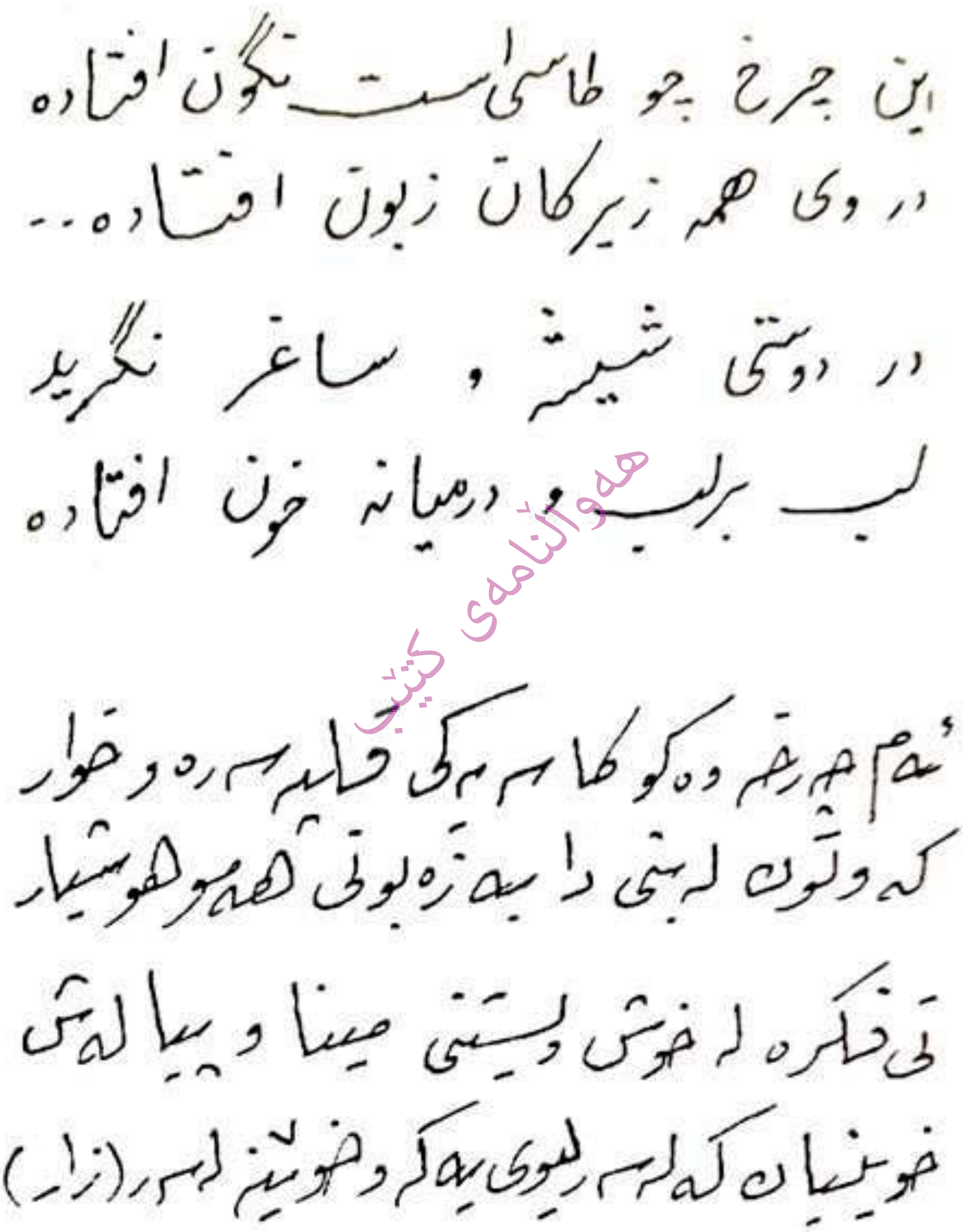
این چرخ چو طاسی است نگون افتاده
در وی همه زیرکان زبون افتاده..
در دوستی شیشه و ساغر نگرید
لب برلب و درمیانه خون افتاده

ئەم چەرخە وەکو کاسەیەکی قاپیە سەرەو خوار
کەوتوون لە بنی دا بە زەبونی هەموو هوشیار
تێ فکرە لە خۆش دۆستی مینا و پیالەش
خوێنیان کە لەسەر لێوی یەکەو خوێنیە لەسەر (زار)

هەواڵنامەی کتێب

چون مرده شوم بباده شوئید مرا
تلقین ز شراب و جام گوئید مرا

خواهید بروز حشر یابید مرا
از خاک در میکده بوئید مرا

خیام

جەژنی چیم پیرۆز کام جەژنی شادی
بە دڵی پڕ ستەم بە نامرادی ؟..

ئەو جەژنەم جەژنە لەژێر ئاڵای کورد
پێکەوە بکەین گەردن ئازادی

ئەحۆل[70]

ئەخۆل 1930

ئەخۆل 1930

ئەخۆل 1940

ئەخۆل 1960

هەواڵنامەی کتێب

ئەخۆل 1970

ئەخۆل 1987

محەمەد مەردان و ئەخۆڵ 1986/11/1

هەواڵنامەی کتێب

ئەخۆڵ و چاوپێکەوتن لەگەڵ کاکەی فەلاح و جەمال غەمبار

لە 1983/10/13 چاوپێکەوتنێك لەگەڵ ئەخۆڵـی شاعیر ساز کراوە لەلایەن خوالیخۆشبوو "**کاکەی فەللاح**" و بەڕێز "**جەمال غەمبار**" بە ئامادەبوونی هونەرمەندی شێوەکار بەڕێز "خالید ڕەسوڵ" و چەند کەسێکی تر، پاش هەوڵ و پرسیارێکی زۆر کاسێتی ڤیدیۆیی چاوپێکەوتنەکەم لە ئەرشیفی (**کۆمەڵەی کەلەپوور و فۆلکلۆری کورد**) دۆزییەوە، لای بەڕێز "**محەمەد مەردان**" سەرۆکی کۆمەڵەکە بەهۆی هونەرمەندی بەڕێز **خالید ڕەسوڵە** وە لەڕێی فەیسبووکەوە، بە سوپاسەوە کاسێتـە ڤیدیۆییەکەیـان خستە بەردەستم، چاوپێکەوتنەکە لەلایەن "بـەشارەت جەمال" ەوە تۆمـارکراوە کە ئەمە کورتەیـەکی چاوپێکەوتنەکەیـە :

سەرەتـای چـاوپێکەوتنەکە بـە مەقامی "**شەرتـە تـا ڕۆژی حەشر**" بەدەنگی مەقامبێژی گەورەی کورد "**عەلی مەردان**" دەستپێدەکات، کە یەکێکە لە هۆنراوە جوانەکانی ئەخۆل بە ناوی "**پەیمان و شیوەن**"، پاشان ئەخۆلی شاعیر کورتەیەك لە ژیانی خۆی باسدەکات، هەریەك لە بەڕێزان جەمال غەمبار و خوالێخۆشبوو کاکەی فەلاح گەلێك پرسیاریان لێکرد لەبارەی چۆنیەتی هاتنەناو مەیدانی شیعر و ئەدەب و سەرەتای دەستپێکردنی شیعر و باسکردن لە ئەزموونی شیعریی و پەیوەندی و یادگاریی شاعیر لەگەڵ شاعیرانی تری سەردەمی خۆی، پاشان خوێندنەوەی شیعری "**پەیمان و شیوەن**" بەدەنگی جەمال غەمبار و شیعری "**ئەزانی من کێم**" بە دەنگی کاکەی فەلاح و شیعرێکی نوێی ئەو سەردەمە بە دەنگی ئەخۆل.

شاعیر ووتی دەستپێکردنی هۆنراوەم لە سەرەتای سالآنی سییەکان بووە و یەکەم هۆنراوەی بلأوکراوەم لە سالّی 1933 بووە لە ڕۆژنامەی ژین، شاعیر دەڵێت شیعر ووتن ئیلهام و بەهرەیە و لای من هەر شیعرێکم چیرۆك و هەقایەتێکی خۆی هەیە و بابەتی دڵداری زیاتر کاری تێکردووم بۆ نموونە لە وەڵامی پرسیارێکدا ووتی هۆنراوەی "**پەیمان و شیوەن**" چیرۆکێکی دڵداریی ڕاستەقینەی خۆمە. شاعیر ووتی: لە ڕۆژنامە و گۆڤارەکانی ژین و ژیان و گەلاوێژ و ڕۆژی نوێ و هاوکـاری شیعرم بڵاوکردووەتەوە.

چاوپێکەوتن لەگەڵ کاکەی فەلاح و جەمال غەمبار 1983

هەواڵنامەی کتێب

چاوپێکەوتن لەگەڵ کاکەی فەلاح و جەمال غەمبار 1983

هەواڵنامەی کتێب

هونەرمەند خالید ڕەسول و ئەخۆڵ 1983

ئەخۆڵ ساڵی 1983

ئەخۆڵ لە شەقامی کاوە / سلێمانی

هەواڵنامەی کتێب

د. ثابت حسن ثابت   ساڵح سەردار   فوزی ڕەشید نامق   ئەخۆڵ

هەولێر هاوینە هەواری سەلاحەدین   ساڵی 1959

هەواڵنامەی کتێب

ئەخۆل لە چلەی شاعیر "کامەران موکری" برایدا 1987/1/16

بە کامێرای مامۆستا عەبدول ڕەقیب یوسف

١ ـ محل وتاريخ ولادة حامل الشهادة
٢ ـ الجنسية السابقة
٣ ـ الديانة
٤ ـ العلامات الفارقة
٥ ـ اسم الأب الكامل
٦ ـ محل ولادته
٧ ـ اسم الأم الكامل
٨ ـ محل ولادتها
٩ ـ لغة الأب الأصلية وجنسيته الحالية
١٠ ـ لغة الأم الأصلية وجنسيتها الحالية
الملاحظات وتكتب بالحبر الأحمر
توقيع حامل الشهادة
بصمة إبهام اليد اليسرى

رقم الشهادة / ٢٦٦٣٣٩
شهادة الجنسية العراقية
بناء على تحقق الشروط المدونة ... لقانون الجنسية العراقية ...
من قانون الجنسية العراقية ...

ڕەگەزنامەی ئەخۆڵ

هەواڵنامەی کتێب

مەزاری ئەخۆڵ له "گردی سەیوان" / سلێمانی

هەواڵنامەی کتێب

"کامەران ئەخۆڵ" لەسەر مەزاری باوکی هاوینی 2017

دیوانە چاپکراوەکانی ئەخۆڵ

دیوانی ئەخۆڵ چوار جار لەچاپدراوە، یەکەم و دووەم خۆی لەژیاندا بووە، سێیەم خوالێخۆشبوو خاتوو پەری کچی ئەخۆڵ و بەڕێز ئەحمەد حسێن بەچاپیان گەیاندووە، چوارەمیش لە لایەن سەنتەری کلتوری کورد لە نۆرینبێگ لە چاپدراوە لە ئامادە و سەرپەرشتیکردنی مەریوان قەفتان.

1. **پەیمان و شیوەن** ئەحمەد دەروێش (ئەخۆڵ) چاپخانەی ڕاپەرین سلێمانی ساڵی 1970 ، 76 لاپەڕە.
2. **دیوانی ئەخۆڵ** هۆنراوەی ئەحمەد دەروێش عەبدولاّ چاپی بەغداد ساڵی 1984 ، 128 لاپەڕە.
3. **دیوانی ئەخۆڵ** سەرجەمی شیعرەکانی چاپخانەی ژیر سلێمانی ساڵی 2000 ، 220 لاپەڕە.
4. **دیوانی ئەخۆڵ** سەرجەمی شیعرەکانی چاپخانەی ڕێ نوێ سلێمانی ساڵی 2017 ، 190 لاپەڕە

هەواڵنامەی کتێب

ئەخۆڵ 1931/5/27

دیوانە چاپکراوەکانی ئەخۆڵ

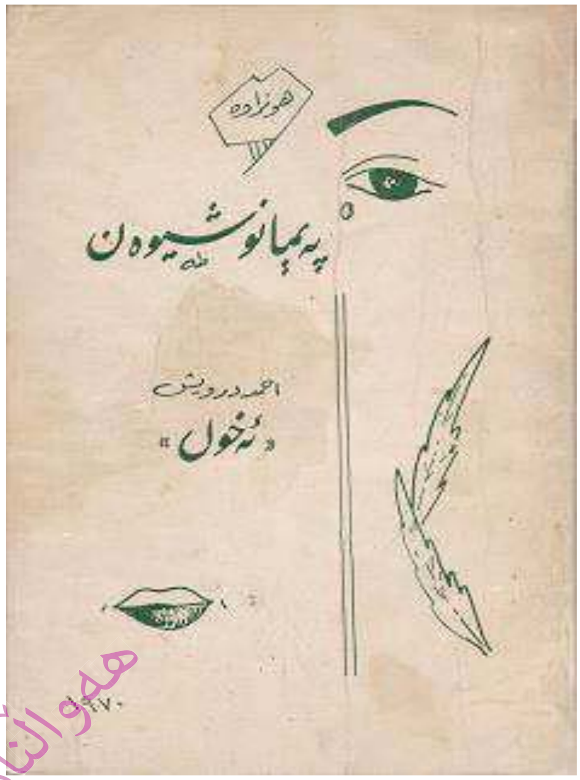

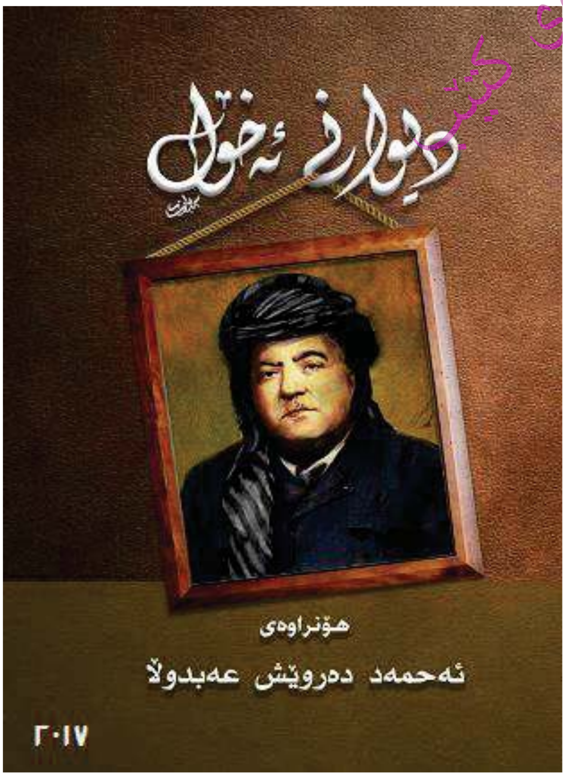

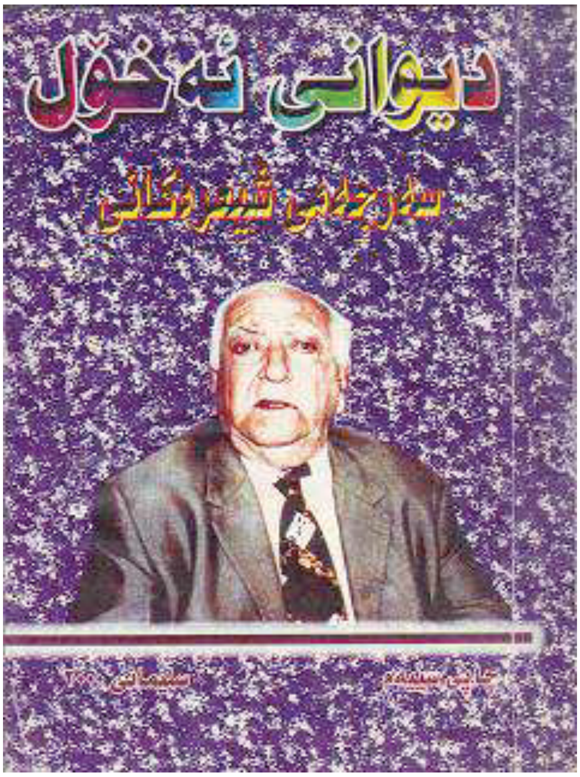

هەواڵنامەی کتێب

دەست و چاوتـان خۆش

ئەوا بەیارمەتی یەزدانی مەزن و دڵسۆزان و خەمخۆرانی ئەخۆڵ ئەم بەشەیش وەك پاشكۆیەك بۆ چاپی چوارەمی "دیوانی ئەخۆڵ" ئامادە كرا، كە بیرۆكە و پێشنیاری بەڕێز "مەریوان قەفتان" بوو، ناوەرۆكەكەی بە لێكۆڵینەوە و ناوهێنان و وێنـە و دیكۆمێنتەوە لەلایـەن ئەهلی قەڵمەوە، لەبارەی باوكمەوە، كە موڵكی هەموو كوردێكی دڵسۆزە، خراونەتە دووتوێی ئەم بەشەوە. بەو هیوایەی كەلێنێكی بچووكی لە بارەی ئەخۆڵـی شاعیرەوە پڕكردبێتەوە. لێرەدا بە پێویستی دەزانم دەستخۆشی لەو نووسەرە بەرێزانەش بكەین، كەم و زۆر ئەو شاعیرەیان بەسەر كردووەتەوە.

سوپـاس و پێزانین

هەولنامەی کیژ

بەنـاوی بنەماڵەی ئەخۆڵـی شـاعیرەوە .... زۆر سوپاسی:

پرۆژەی قەفتـان دەكەین كە ئەركی لەچاپدانی ئەم كتێبەیان گرتە ئەستۆ.

هەروەها بە پێویستی دەزانین سوپاس و ڕێز و پێزانین ئاڕاستەی بەڕێز **مەریوان قەفتان** بكەین بۆ پێشنیاركردنی جیاكردنەوەی ئەم نامیلكەیە لە چاپی چوارەمی "دیوانی ئەخۆڵ" و كۆكردنەوە و ئامادەكردن و سەرپەرشتیكردنی لەچاپدانی.

وە سوپاس و ڕێز و پێزانین ئاڕاستەی هەموو ئەو بەڕێزانە دەكەین بۆ هاوكاریكردنیان لە كارەكانی بە چاپگەیاندنی ئەم كتێبە.

كامەران ئەخۆڵ

لەبری بنەماڵەی ئەخۆڵ

خۆزگە یەك

خۆزگە لایـەنی پـەیوەندیدار بیریـان لـە:

- دروستکردنی پـەیکەرێك بۆ **"ئەخۆل"** دەکردەوە و دەیان کرد بە میوانی پەیکەرەکەی بێکەسی هاورێی لە « مەیدانی بەردەرکی سەرای سلێمانی » ، ئەو مەیدانەی کە شیعری بۆ ووتووە لە ڕاپەڕینی بەردەرکی سەرای ساڵی 1930 دا.
- کردنەوەی باخچەیەك، شەقامێك یان قوتابخانەیەك دەکردەوە بە ناوی ئەخۆلەوە.

سوپـاس و پێزانین بۆ ئەم بەڕێزانـە :

هەواڵنامەی کتێب

- ئەحمەد حسێن
- عادل حەمە کەریم
- خالید سەرکار
- دانا عەبدولجەبار
- سەپـان کوردی
- کامەران ئەخۆل
- سوارە قەفتـان
- هەموو ئەو نووسەرانەی "لێکۆڵینەوەیان لەبارەی ئەخۆلەوە نووسیوە"
- کۆمەڵەی کەلەپوور و فۆلکلۆری کورد و بەڕێز محەمەد مەردان.

یادت بە خێر و گیانت شادبێت "ئەخـۆل" ی نەمر

مەریـوان قەفتـان

12 ی کانونی یەکەمی 2018

سەرچاوەکان

1. **دیوانەکانی ئەخۆڵ**

چاپی (یەکەم 1970 و دووەم 1984 و سێیەم 2000)

2. **گۆڤاری گەلاوێژ**

3. **گۆڤاری پەیڤین** / ژمارە 3 / ساڵی 1998

4. **مێژووی ئەدەبی کوردی** / بەرگی حەوتەم 1945 – 1975

د. مارف خەزنەدار / 2006 ساڵی

5. **کەشکۆڵی گیو** / بەرگی یەکەم پیتی (أ)

پێداچوونەوە و ئامادەکردنی د. کوردستان گیو موکریانی/ ساڵی 1986

6. **مێژووی کتێبخانەکانی سلێمانی** 1900–1970

مارف نــاسراو / ساڵی 2000

7. **گۆڤاری ڕۆشنبیری نوێ** / ژمارە 114 ساڵی 1987

8. **گۆڤاری ڕۆژی کوردستان** / ژمارە 33–34 ساڵی 1975

9. **لـە چاوی شیعرەوە**

حەمە عەزیز / ساڵی 1997

10. **ڕۆژنامەی کوردستـانی نوێ** / ژمارە 5537 لە 2011/7/21

11. **گۆڤاری سلێمـانی** / ژمارە 190 کانونی یەکەمی ساڵی 2018

12. **ڕۆژنامەی ئاوێنـە** / ژمارە 602 لە 2017/12/ 21

13. **بەرنامەی قەلەندەر خانە** / تەلەڤزیۆنی K24 لە 6/ 4/ 2018

پێشکەشکردنی حەمید بانەیی و خەندە

14. **چاوپێکەوتنی ئەخۆڵ** (لە ئەرشیفی کۆمەڵەی کەلەپوور و فۆلکلۆری کورد)

ناوەرۆك

- پێشەكی «مەریوان قەفتان» 5
- ووتەیەك «سەپـان كوردی» 7
- ژیـاننـامە «ئەخۆل» 9
- ئەخـۆلـی بـاوك و هـاوڕێ «پەری ئەخۆل» 11
- وتەیەك لەبارەی ئەخۆلەوە «د. عیزەدین مستەفا ڕەسول» 15
- چەند نووسینێكی مامۆستا «ئەحمەد حسێن» لەبارەی ئەخۆلەوە 25
- ئەخۆل لە «مێژووی ئەدەبی كوردی» د. مارف خەزنەدار 89
- ئەخۆل لە «كەشكۆڵی گیو» 116
- ئەخۆل لە «گۆڤاری گەلاوێژ» 119
- ئەخۆل لە مێژووی كتێبخانەكانی سلێمانی «مارف ناسراو» 120
- ئەخۆل لە «گۆڤاری ڕۆشنبیری نوێ» 122
- ئەخۆل لە «ڕۆژنامەی ئاوێنە» 124
- ئەخۆل لە بەرنامەی «قەلەندەرخانە» 128
- پێنـج خشتـەكی یەكـانی ئەخۆل لەسەر شیعری شاعیران:
  - لەسەر غەزەلێكی مستەفا بەگی كوردی 130
  - لەسەرغەزەلێكی (كوردی) 132
  - لەسەر غەزەلێكی مەحوی 134
  - لەسەر غەزەلێكی مامۆستا زێوەر 137
- پێنج خشتەكی چەند شاعیرێك لەسەر شیعری ئەخۆل :
  - پێنج خشتەكی (ن – ئـاری) لەسەر غەزەلێكی ئەخۆل 141
  - پێنج خشتەكی (أ–ب هەوری) لەسەر شیعری ئەخۆل 144
  - پێنج خشتەكی (ڕازی) – "صابر سعید " لەسەر شیعری ئەخۆل 147
  - پێنج خشتەكییەكی تری (ڕازی) – "صابر سعید" لەسەر شیعری ئەخۆل 149
  - پێنج خشتەكی مامۆستا (محمد عزیز ملا رحیم) لەسەر شیعری ئەخۆل 152
- ئەو شـاعیرانـەی (ئەخـۆل) یان بە شیعر بەسەركردووەتەوە :
  - رازی (صابر سەعید) 161
  - ئەحمەد حسێن 162
  - فەرەیدوون سابیر سالّح 164
  - خورشیدە بابان 167
- ئەو هۆنراوانەی (ئەخۆل) كە كراون بە گۆرانی:
  - پـەیمـان و شیـوەن — علی مەردان ، عەدنان كەریم ، بەرهەم حەسەن 173
  - وڕێـنــە — برایمی خەیات ، كیژان برایم خەیات ، عەدنان كەریم 176
  - عومری شیرین — قادر كابان 180
  - نامەیەك بۆ شێردڵ — جەمال حەسەن 184
  - سكاڵا لەگەڵ بولبول دا — نەجمەدینی غولأمی 187
  - ئەزانی من كێم — دانا عەبدولجەبار 190
- وێنە و یادگارییەكانی ئەخۆل 197

هەواڵنامەی كتێب

تکایە :

هەر نووسین و بابەتێك یان یادگارییەك لەسەر" ئەخۆل" هەبوو بینێرە بۆ ئەم ئی مەیڵە

به سوپاسەوە بە ناوی خۆت بلاو دەکرێتەوە

هەواڵنامەی کتێب

E- mail :   marywan.kaftan@gmail.com

بڵاوکراوەکانی پڕۆژەی قەفتان

1. ڕۆشنبیر دەسەلاٚت ژینگە

نووسینی : ئازاد تۆفیق خەیات 2017

2. وەهمی دونیایەکی تر

نووسینی : ئارام قەفتان 2018

3. لەناو موزیکی کوردیدا

نووسینی : د.بەرزان یاسین 2018

4. فریودان و ساختەکاریی تۆڕەکانی ئینتەرنێت

نووسینی : جەمال عومەر محەمەد 2018

5. ئەخۆل لە نێوان ئەدەب و هونەردا

ئامادەکردنی : مەریوان قەفتان 2019

هەواڵنامەی کتێب

پڕۆژەی قەفتان

بۆ چاپ و بلاَوکردنەوە

ئـەخۆڵ یەکێکە لەو شاعیرانەی "بەهرەی هونەری و گوێی مۆسیقی" کردوویەتی بە شاعیر ڕاستگۆ بووە لە شیعریدا، بۆخۆی نووسیوە، هەموو بابەتەکانی کێش و قافیەی شیعری کوردی لە بەرهەمیدا بەکاری هێناون. لە هەمووی گرنگتر ڕەوانی شیعریەتی لەئەنجامی بەکارهێنانی وشە و تەعبیری ئاسان و مۆسیقای سازگارەوەیە.

د. مارف خەزنەدار

شیعرەکانی ئەخۆل ڕەنگدانەوەی هەست و بیر و بیچمی جوانییە، هەر ئەوەشە شیعرەکانی زۆر بە ساکاری دارشتووە، لەگەل نەوا و مۆسیقای کوردیی دا خوی دۆزیوەتەوە و گەلیک لە هونەرمەندانی دەنگ زەنویری کوردستان شیعرەکانی ئەخۆل یان کردووە بە بەشی سەرەکی گورانییەکانی خویان و چریویانە.

سەپـان کوردی

ئێمە ئەگەر بەم پێوانەیە هەر شاعیرێکی کۆچکردوو بەسەر بکەینەوە بە واتا ئاوڕدانەوەیەکی دڵسۆزانە و خەمخۆرانەیە و خوێنەرانیش تا ڕادەیەکی باش بەلایانەوە کارێکی باش دەبێت.

ئەحمەد حسێن

هەواڵنامەی کتێب

پرۆژەی قەفتان
بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە